

Lukijana pandemiakeväänä

Kulttuurianalyttinen tutkimus suomalaisten aikuisten lukemisharrastuksesta COVID-19-pandemian ensimmäisen aallon aikana

Veera Anna Aurora Färm
Pro gradu -tutkielma
Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, etnologia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Huhtikuu 2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, etnologia

Veera Färm

Lukijana pandemiakeväänä, Kulttuurianalyttinen tutkimus suomalaisten aikuisten lukemisharrastuksesta COVID-19-pandemian ensimmäisen aallon aikana

Sivumäärät: 75, 8

Tämä tutkimus tarkastelee aikuisten lukemisharrastusta Suomessa keväällä 2020, jota kutsutaan COVID-19-pandemian ensimmäiseksi aalloksi. Tutkimuksen kohteena on suomalaisten aikuisten vapaa-ajan lukemisharrastus –mikä muuttui ja mikä pysyi samanlaisena poikkeusarjesta huolimatta. Tutkimus vastaa siihen, millaisia merkityksiä lukijat antavat lukemiselle poikkeusarjessa. Työssä sivutaan myös, kuinka haasteellinen pandemiakevät liittyy suomalaisen lukemiskulttuurin murrokseen. Aineistona toimii tutkijan itse laatima kyselyaineisto *Lukijana epidemiakeväänä 2020*. Lomakemuodostaan huolimatta aineistoa lähestytään kirjoituskutsun tavoin, sillä kysely sisältää runsaasti avoimia kysymyksiä. Tarkoituksena tutkimuksessa on luoda rajattu katsaus vapaa-ajan lukemisharrastukseen ja nostaa esille tärkeimpiä merkityksiä, joista vastaajat aineistossa kirjoittivat. Työn teoreettis-metodologisena viitekehystenä toimii kulttuurianalyysi ja etnologinen kenttätyö.

Aineiston pohjalta oli mahdollista selvittää, että suurin osa vastaajista oli kokenut vapaa-ajan lisääntyvän pandemiakeväänä 2020. Valtaosa oli lukenut enemmän tai saman verran kuin tavallisesti. Kirjojen merkitys korostui monelle vastaajista. Teoksia luettiin myös aiempaa enemmän omista ja ystävien kirjahyllyistä. Karanteeniolosuhteista huolimatta lukijat toteuttivat harrastuksen sosiaalisia puolia aiempaa enemmän teknisten laitteiden avulla. Painettu kirja oli aineistossa suosituin kirjojen teosmuoto, Moni vastaajista hyödynsi myös sähkökirjoja tai tutustui sähkökirjoihin kevään aikana. Lukijoiden asenteissa on huomattavissa aiempaa positiivisempi suhtautuminen sähkökirjoihin, verrattain 2010-luvun alkuun sijoittuviin tutkimuksiin.

Tutkimustuloksista pandemiakevään voidaan päätellä tarjonneen monelle lukijalle hidastusta arkeen, joka mahdollisti aikaa harrastamiselle. Monen vastaajan lukuharrastus myös rikastui ja monipuolistui. Muutoksen voidaan arvioida olevan osalle vastaajista pysyviä. Jatkotutkimus voisi keskittyä tarkastelemaan ilmiötä pandemiakevään jälkeisenä aikana. Hedelmällistä olisi myös jäljittää *Lukijana epidemiakeväänä 2020* kyselyyn vastanneita, sekä tarkastella pandemiakevättä myös niiden henkilöiden näkökulmasta, jotka eivät ole tavallisesti aktiivisia lukijoita.

Avainsanat: lukijat, kirjat, lukuharrastus, harrastajat, vapaa-ajantoiminnat, kirjastot, kirjahyllyt, kirjakerhot, lukemistutkimus

Sisällys

1	Johdanto	5
2	Aineisto ja teoreettinen viitekehys	8
2.1	Kenttätyö	8
2.2	Tutkijapositio ja tutkimusetiikka	12
2.3	Kulttuurianalyysi	14
2.4	Tutkimuksen tärkeimmät käsitteet	17
3	Luettavan hankkiminen	21
3.1	Koti poikkeusarjen keskiössä	21
3.2	Oma kirjakokoelma	26
3.3	Kirjastojen rooli lukijoiden keskuudessa pandemiakeväänä	30
4	Lukemisen muotoihin liittyvä kokemuksellisuus ja niille annetut merkitykset	39
4.1	Lukemiseen liitetyt arvot, asenteet ja merkitykset	39
4.2	Liikkeessä lukeminen	40
4.3	Näkökulmia näytöltä lukemiseen	45
5	Lukijat poikkeusarjessa	49
5.1	Lukuhalu	49
5.2	Lukemiseen liittyvästä ajankäytöstä ja luettujen kirjojen määrästä pandemiakeväänä	52
5.3	Mitä pandemiakeväänä luettiin?	58
5.4	Lukemisharrastuksen sosiaalinen ulottuvuus poikkeusarjessa	63
6	Johtopäätökset	67
	Lähteet	71
	Liitteet	76
	Liite 1. Oskari Tervon kirjakaupan tuotekatalogi	76
	Liite 2. Kyselylomake	77

1 Johdanto

Tarkastelen tässä pro gradu-tutkielmassa mitä merkityksiä suomalaiset aikuiset antoivat vapaa-ajan lukemisharrastukselle COVID-19-viruksen ensimmäisen aallon aikana pandemiakeväänä 2020. Tulen tarkastelemaan millaisia reunaehtoja tavallisuudesta poikkeava arki antoi lukemisharrastuksen toteuttamiselle. Näitä merkityksiä nostan esille tutkimustani varten keräämästäni kyselyaineistosta *Lukijana epidemiakeväänä 2020*. Aineistoani analysoin kulttuurianalyysin menetelmien avulla. Tietyn ajankohdan rajaaminen kevääseen 2020 osoittautui tutkimukseni aikana kerta toisensa jälkeen tarpeelliseksi, sillä tautitilanne oli jatkuvassa muutoksessa ja sangen ajankohtainen yhteiskunnallinen aihe erityisesti tutkimusprosessini alkuvaiheessa.

Idea tutkimukseni aiheesta syntyi opintoihini liittyvän harjoittelujakson aikana Naantalin museossa, törmätessäni 1900-luvun alusta peräiseen kirjakaupan tuotekatalogiin: Noin sadan vuoden takainen tuotekatalogi mainosti Oskari Tervon Naantalilaisen kirjakauppaa sanoin: ”Ihminen kaipaa kaikesta huolimatta ja erityisesti juuri vaikeimpana pulakautena myös henkistä ravintoa, hän ei elä ainoastaan leivästä” (Liite 1). Tuotekatalogin myötä innostuin ajatuksesta tarkastella, miten 2020-luvulla koetaan lukemisharrastus poikkeusarjessa, sillä mainoslause tuntui siinä hetkessä uudelleen ajankohtaiselta. Katalogin tekstiä oli helppo heijastaa pandemiakevääseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja tuntemuksiin, kun keväällä 2020 sosiaalinen media oli pullollaan erilaisia vinkkejä harrastuksista, millä ajan kotona saattoi täyttää.

Tutkimuskysymykseni muodostin seuraavanlaisiksi:

Millaisia merkityksiä lukemiselle annettiin COVID-19-pandemian poikkeusarjessa?

Miten koronakevään lukemiskulttuuri liittyy suomalaisen lukemiskulttuurin murrokseen?

Tutkimukseni teoreettis-metodologisena viitekehyksenä toimii kulttuurianalyysi. Pro gradu-tutkielmassani tarkastelen mikrotasolla millaista oli harrastaa lukemista poikkeusarjessa vuonna 2020. Tutkimukseni osallistuu keskusteluun sekä COVID-19-pandemiasta, että suomalaisen lukemiskulttuurin nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. Aineistoni pohjalta peilaan koronakevään lukemiskulttuurin suhdetta suomalaisen lukemiskulttuuriin jo pitkään murroksessa eläneeseen kenttään. Tarkastelen lukemiskulttuuria myös arjen näkökulmasta, sillä pandemian mullistama arki muodostui kantavaksi teemaksi tutkimuksessani.

Lukemiseen ja kirjaan liittyvä kenttä on monitieteinen, sillä käsitteitä voidaan eri tieteenaloissa tarkastella varsin eri tavoin. Lukemista on tutkittu muun muassa mediatutkimuksen, kulttuurintutkimuksen, psykologian saralla. Itse kirjaa tutkivia tieteenaloja ovat esimerkiksi kirjallisuuden tutkimus, kirjallisuussosiologia, kirjahistoria. (Kajander 2020, 18.) Tutkimuksessani nojaan vahvasti aiempaan suomalaiseen kirjakulttuuriin liittyvään tutkimukseen.

Etnologi Anna Kajander (2020) on tarkastellut painettua kirjaa materiaalisena esineenä ja mitä merkityksiä lukijalle siihen latautuu maailmassa, jossa sähköiset kirjat ovat vaihtoehtoinen muoto toteuttaa vapaaehtoista lukuintoa. (Kajander 2020, 13) Kajander tarkastelee tutkimuksessaan myös lukumotivaatiota ja niiden taustalla piileviä syitä, kuten viihtymistä, lohtua ja arjesta pakenemista. Hän liittyy painetut kirjat myös kirjallisiin tiloihin, kuten esimerkiksi kirjastoihin ja kirjahyllyihin, sekä tarkastelee mielipiteitä jakavia sähkökirjoja. Kajanderin mukaan sähkökirjoilla on potentiaalia toimia lukemista tukevinä elementteinä. (Kajander 2020, 3–4.) Näen Kajanderin tutkimuksen ja kirjoihin liittyvän teorian väitöskirjassa varsin käyttökelpoiseksi lähteeksi omaan tutkimukseeni. Kajanderin väitöskirja on tarjonnut omaan tutkimukseeni vahvan kirjoihin ja lukijoihin liittyvän teoreettisen pohjan. Viittaan tutkimuksessani muun muassa Kajanderin käsitteiden määrittelyihin ja peilaan omia tutkimustuloksiani hänen havaintoihinsa.

Mediakulttuurin tutkijat Juha Herkman ja Eliisa Vainikka (2012) tarkastelevat painettuun kirjaan ja sähköiseen kirjaan liittyviä asenteita 2010-luvulla. Tutkimuksessa he havaitsivat painetun kirjan suosion ja vastahakoisuuden sähköisiä kirjoja kohtaan. (Herkman & Vainikka 2012, 11, 12.) Painettu kirja koettiin miellyttävänä, esteettisenä ja helppokäyttöisenä käyttöliittymänä, joka toimii varauksetta, siihen voi tehdä merkintöjä tai lainata eteenpäin. Painetun kirjan hyvät puolet korostuivat verrattain sähköisiin kirjoihin: Herkman ja Vainikka havaitsivat, että tutkimukseen osallistuneet pitivät sähköisiä kirjoja vaikeakäyttöisinä ja lukukokemuksessa olisi ollut paranneltavaa. Vielä keväällä 2011 myös erilaisten e-kirjojen valikoimaa pidettiin liian suppeana. (Herkman & Vainikka 2012, 89.) Omassa tutkimuksessani huomaan ajan muuttaneen vapaa-ajan lukemisen kenttää, jota Herkman ja Vainikka kuvailevat. Painettua kirjaa arvostetaan aineistossani edelleen, mutta asenteet sähkökirjoja kohtaan ovat aineistossani sangen positiiviset. Aineistossani nousevat asenteet ja merkitykset aineistossani eivät siis ole yhteneväisiä edellä mainitussa tutkimuksessa esiteltyjen tulosten kanssa. Tämä tekee mielestäni Herkmanin ja Vainikan tutkimuksesta

mielenkiintoisen lähteen, jonka avulla kykenen peilaamaan omia tutkimustuloksiani lukemiskulttuurin alati muuttuvaan kenttään.

Mediakulttuurin tutkija Mikko Lehtonen (2001) hahmottelee eri mediamuotojen vaikutuksia toisiinsa ja analysoi kirjan kuolemaan liittyvää ilmiötä. (Lehtonen 2001, 37–38.) Lyhyessä ajassa esimerkiksi kirja-alalla käytetty teknologia ja saatavilla olevat palvelut ovat kehittyneet Lehtosen tutkimuksen valmistumisajankohdasta. Kirja painettuna tuotteena on kuitenkin myös pysynyt varsin samankaltaisena, joten pidän tähän liittyvää teoriaa edelleen käyttökelpoisena. Pidän vanhempaa tutkimuskirjallisuutta tärkeänä myös sovittaakseni oman tutkimukseni tulokset kirjallisuuden murroksessa elävälle kentälle. Myös tietokirjailija ja tutkija Kai Ekholm sekä kirja-alan asiantuntija Yrjö Repo (2010) ovat analysoineet kirjan ja kustantamojen nykytilaa 2010-luvulla, sekä (2021) 2020-luvun näkökulmasta. Ekholmin ja Revon tutkimus on tarjonnut yhtä lailla tutkimukseeni taustatietoja ja ymmärrystä Suomalaisesta kirja-alasta.

2 Aineisto ja teoreettinen viitekehys

2.1 Kenttätyö

Pro gradu-tutkielmani tutkimusaineiston muodostin Webropolin avulla keräämästäni kyselyaineistosta ”Lukijana epidemiakeväänä 2020” (Liite 2). Kyselyaineisto toimii myös tutkimukseni kenttänä. Tutkimuskenttä yksinkertaisuudessaan voidaan mieltää paikaksi, jossa tutkija on vuorovaikutuksessa tutkimuskohteensa kanssa – kenttä voi siis olla niin konkreettinen maantieteellinen paikka tai esimerkiksi arkistossa (Ruotsala 2005, 47–48). Kun halutaan tarkastella ilmiötä tai saada käyttöön suuri data, on kysely otollinen menetelmä (Leimu 2005, 77). Sähköisen kyselyn valitsin aineistonkeruumenetelmäksi, jotta kysely olisi helppo levittää laajasti. Halusin tarkastella nimenomaan tutkimuksessani rajattua ilmiötä, joten kyselyn toteuttaminen oli varsin luonteva menetelmä aineiston hankkimiseksi. Kyselyn sähköinen muoto oli tärkeä valinta myös arvaamattoman pandemiatilanteen vuoksi, sillä poikkeusaika vaikutti mahdollisuksiini tehdä etnografista kenttätyötä: oli epävarmaa, kuinka muun muassa tutkimukseni keruuvaiheessa haastatteluita voitaisiin turvallisesti toteuttaa, millaiset mahdollisuudet olisivat ajankohtaiset suositukset huomioiden tehdä havainnointia ja olisiko mahdollista päästä arkistomateriaaliin käsiksi vai ei. Pandemian epävarmasta ajankohdasta viestii myös se, että aineistoni otsikoksi virheellisesti ”Lukijana epidemiakeväänä 2020”, eikä ”Lukijana pandemiakeväänä 2020”, joka olisi korostanut ilmiön globaalia levinneisyyttä.

Tutkimukseni luonne voidaan laskea kyselytutkimukseksi. Perinteiseksi kyselytutkimukseksi laajamittaisine grafiikoineen tutkimustani ei voida laskea, sillä lomakemuodostaan huolimatta kysely toimi enemmänkin teemakirjoituspyyntönä. Kysely soveltuu kvalitatiiviseen tutkimukseen, kun vastaajalla on mahdollisuus esimerkiksi käyttää omia sanoja (Leimu 2005, 81). Lähden liikkeelle ajatuksesta, jossa kyselylomakkeella ja sen avoimilla kysymyksillä on potentiaalinen asema nostaa esille yllättäviäkin yhteyksiä ja muistoja. Kyselymuodostaan huolimatta tutkimusaineiston luonne ei ole kvantitatiivinen, jonka pohjalta olisi helppo kerätä suurta määrää tilastollista dataa ja kattavia prosenttilukuja. Tutkimus pyrkii menemään kvalitatiivisin keinoin ruohonjuuritasolle selvittämään, miten pandemiatilanne vaikutti ihmisten elämään ja miten he sen kokivat. Media- ja informaatioteknologian kulttuurihistorian tutkija Jaakko Suominen (2016, 122) painottaa, ettei lomakemuoto automaattisesti leimaa tutkimuksen luonnetta laadulliseksi tai määrälliseksi. Suomisen mukaan (2016) internet voi olla tutkimuksen kohde, lähde tai väline. (Suominen 2016, 104.) Oman tutkimukseni

tapauksessa olen muodostanut tutkimusaineistoni käyttämällä internetiä aineistoni hankkimisen välineenä. Välineenä toimii siis sosiaalisen median levityskanavat, jonka avulla kyselyä levitettiin ja tavoitettiin vastaajia.

Linkki Webropol-kyselyyn oli auki 3.2.-8.2.2021 ja tuona aikana vastauksia kertyi 551. Alun perin kyselyaineiston oli tarkoitus olla levityksessä viikon tai kaksi. Vastoin odotuksia se keräsi lyhyessä ajassa niin paljon huomiota, että sain odotettua aiemmin kerättyä tutkimukseni laajuuden puitteissa riittävän aineiston työstettäväkseni. Kyselyn saatesanoina oli mukana itse laatimani kirjoituskutsu (Liite 3), jossa kerron kyselyn tarkoituksesta ja rakenteesta, sekä miten annettuja tietoja tullaan käyttämään. Kirjoituskutsu painotti, että kaikki lukemiseen liittyvät kokemukset pandemiakeväältä 2020 olisivat tutkimukseni kannalta arvokkaita, jonka katson kannustaneen lukijoiden vastaamaan kyselyyn riippumatta siitä missä muodossa kirjoja lukee ja kuinka usein. Kirjoituskutsussa esiteltiin myös mahdollisuus jättää vapaaehtoisesti lomakkeen lopussa yhteystiedot potentiaaliselle jatkohaastattelulle, jotta muutamista valikoiduista lomakkeista olisi vielä voinut jälkikäteen kysyä enemmän. Haastatteluita en kuitenkaan koskaan päätenyt toteuttamaan sillä kyselyaineistosta muodostui nopeasti oletettua laajempi ja runsaampi ilman haastatteluja. On mahdollista, että joissakin lomakkeissa tämä on voinut johtaa kertomusten säästämiseen haastattelua varten. En kuitenkaan katso tämän mahdollisuuden vaikuttaneen negatiivisesti aineistooni, joka on ilman lisäaineistoakin runsas ja moniääninen.

Jaoin Webropol-kyselyyn johtavaa linkkiä ensisijaisesti Facebookissa toimivaan *Kirjallisuuden ystävät* -ryhmään, jotta kysely tavoittaisi mahdollisimman monen lukemista harrastavan. ”Kirjallisuuden ystävät” on vapaa julkinen ryhmä, jonka toimintaan ja keskusteluun voi osallistua kuka tahansa kirjallisuudesta kiinnostunut henkilö. Ryhmä omassa kuvauksessaan painottaa, ettei ryhmässä toimiminen rajaudu mihinkään kirjallisuuden lajeihin tai muotoihin: ”millaisen tahansa kirjallisuuden ystäville. Kommentoi lukemaasi, avaa yleisiä keskusteluja kirjallisuudesta, kysy lukuvinkkejä”. Ryhmä on toiminut Facebookissa vuodesta 2011 asti ja on noin 28 300 (tarkistettu 22.4.2021). (Kirjallisuuden ystävät.) Facebook-ryhmä levityskanavana on todennäköisesti herättänyt varsin aktiivisesti lukemista harrastaneiden henkilöiden mielenkiinnon. Kyselyä levitettiin myös Turun yliopistossa laitoksen omissa viestintäkanavissa sekä yliopiston sosiaalisessa mediassa, jonka kautta kysely on mahdollisesti tavoittanut opiskelijoita sekä Turun yliopiston toiminnasta kiinnostuneita. Linkkiä kannustin myös jakamaan eteenpäin kirjoituskutsussa (Liite 3), sillä arvelin, ettei edellä mainitut levityskanavat yksinomaan tavoittaisi kaikkia lukemista harrastavia aikuisia,

joilla olisi kiinnostusta tutkimukseeni osallistumiseen. Toivoin mahdollisuuden jakaa kyselylinkkiä tavoittaneen sellaisia henkilöitä, jotka eivät käytä Facebook-alustaa tai seuraa Turun yliopistoa sosiaalisessa mediassa.

Kyselyn rakenne

Kysely muodostuu tutkijan laatimasta lomakkeesta, joka koostuu esittelystä, taustakysymyksistä, varsinaisista kysymyksistä ja kiitoksista (Suominen 2016, 113–114). Tätä rakennetta noudatin myös omassa kyselylomakkeessani. Lukijana epidemiakeväänä 2020 Webropol -kysely käsitti 20 vastattavaa kohtaa, joista 4 ensimmäistä oli vastaajakuntaa kartoittavia kysymyksiä (Liite 2). Kyselyyn vastanneista lukijoista 92 % oli naisia. Vastaajista 6 % oli miehiä ja 2 % vastaajista eivät halunneet kertoa tai vastasivat ”muu”. Vastaajakunnan ikähaarukka lähti 18 ikävuodesta ylöspäin ja kaikki ikäluokat olivat vastauslomakkeissa edustettuina. 18–25-vuotiaita oli aineistossani 5% ja 26–30-vuotiaita 7%. Nämä ikäryhmät olivat aineistossani vähiten edustettuina. 31–39-vuotiaita aineistossani oli 16%, 40–49 -vuotiaita 22%, ja 50–59-vuotiaita 19%. Suurin kyselyyn vastannut ikäryhmä on 60 tai yli, johon kuului 31% vastaajista. Tavallisimmin vastaajat olivat työelämässä, joiden osuus aineistossani on 60%. 30 % vastaajista oli eläkkeellä tai muutoin pois työelämästä ja 11 % oli opiskelijoita.

Kyse on siis lähtökohtaisesti tavoittanut 40–49-vuotiaita, sekä yli 60-vuotiaita työssäkäyviä naisia, jotka lukevat vapaa-ajallaan. Myös eläköityneiden henkilöiden määrä on vastauslomakkeissa huomattava. Näillä ikäryhmillä on ollut eniten ajallisia resursseja ja kiinnostusta vastata kyselyyn. Opiskelijoiden määrä kyselyssä on huomattavan vähäinen. Varovaisesti arvioituna tämä voi viitata siihen, ettei kysely tavoittanut nuoria-aikuisia tai heillä ei ollut aikaa vastata kyselyyn. On myös mahdollista, ettei opiskelijoilla ole ollut esimerkiksi ajallisia resursseja harrastaa lukemista vapaa-ajallaan. Ekholm toteaa elämän verkon aikakaudella olevan kiireistä, ja fyysisen kirjan sovittaminen arkeen saattaa olla haasteellista (Ekholm & Repo 2021: 17). Vastauslomakkeiden taustoittavien kysymysten perusteella voidaan myös arvioida, ettei kysely ole tavoittanut hoitohenkilöitä, jotka olivat ensisijaisesti toteuttamassa koronan vastaisia toimia. Tutkimuksessani puhun kyselyyni vastanneista *vastaajina* ja *lukijoina*. Vastaajien kirjoituksia kutsun *vastauksiksi*, *kirjoituksiksi* ja *kertomuksiksi*.

Rakenteeltaan suurin osa kyselylomalleen kysymyksistä (Liite 2) oli avoimia kysymyksiä, joiden tarkoituksena oli tarjota vastaajille teemakirjoituspyynnön tavoin tilaa

vapaamuotoisesti kertoa omista kokemuksistaan. Lomakkeen kysymykset olivat ryhmitelty erilaisiin aihealueisiin, josta erityisesti halusin saada tietoa. Vastauksista ryhmittelin aineistostani selkeitä teemoja analyysini kohteeksi. Aineistostani olen valinnut käsiteltäväksi sellaiset teemat, jotka puhututtivat kirjoittajia ja muodostivat selkeitä kokonaisuuksia. Erityistä huomiota osoitin teemoille, joita ei kysytty suoraan kyselylomakkeessa, mutta puhututti kuitenkin huomattavan suurta osaa vastaajia. Toisaalta on myös merkittävää pysähtyä tarkastelemaan millaisia asioita ei mainita aineistossa, millaisista asioista vaietaan ja mitkä asiat eivät mullistuneet sulkujen takia. Väistämättä kaikki yksityiskohdat ja hienovaraiset nyanssit eivät työhöni ole mahtuneet. Kyselylomakkeen kysymykset ovat varmasti myös ohjailleet ja vaikuttaneet jonkin verran siihen, miten vastaajat ovat kysymyksiin vastanneet. Vastauslomakkeista on saattanut karsiutua jotain pois, mikäli oma kokemus ei ole täysin tuntunut sopivan kysymyksen asetteluun. Vastaajille kaikki kysymykset eivät välttämättä olleet myöskään merkittäviä tai koskettanut omaa arkea. Sillä kysymyksissä on keskitytty lähinnä tarkastelemaan muutosta, ei vastauksissa välttämättä ole sanoitettu vertailevasti aikaa ennen COVID-19-pandemiaa.

Aineiston käsittelystä

Kulttuurianalyysin menetelmiä hyödyntäen kävin aineistoani useampaan otteeseen läpi, keskittyen lukukerroilla eri näkökulmiin. Kulttuurianalyysistä ja sen hyödyntämisestä tutkimuksessani avaan tarkemmin luvussa 2.3 ”Kulttuurianalyysi”. Keräämistäni vastauksista nostan esille vastaajien yksilöllisiä kokemuksia ja annan heille ääntä, nostamalla tekstiin aineistostani suoria lainauksia. Suoriin lainauksiin päädyin myös siksi, että lukija saisi mahdollisimman eheän käsityksen aineistosta ja sen sisällöstä, ilman että lukijan tarvitsee perehtyä arkistoituu kyselyaineistoon. Aineistosta nostamieni lainaukset ovat varustettu arkistointitunnuksella ”TYKL/spa/1227”, jonka perässä on vastauslomakkeen numero. Analysoimani lainaukset lähtökohtaisesti ovat myös alkuperäisissä kirjoitusasuissaan – en ole korjannut mahdollisia kirjoitusvirheitä, vaan tarkastellut kirjoituksia sellaisenaan. Vastauksia työssäni käsitellään anonymisti. Olen anonymisoinut myös eri palveluiden markkinointinimet.

Jokainen aineiston vastauslomake on vaatinut vastaajilta hyväksynnän tietosuojailmoitukseen ja aineiston arkistointiin Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkiston käytösääntöjen mukaisesti. Tämän tarkoitus on taata vastaajan ymmärtävän ja hyväksyvän mistä tutkimukseen osallistumisessa on kyse. Ilman näiden ehtojen

hyväksymistä ei vastauslomaketta ole ollut mahdollista lähettää. Tutkimusetiikan toteutumiseksi on myös äärimmäisen tärkeää painottaa, ettei keräämäni aineisto jää tutkijan säilytettäväksi. Vastauslomakkeet olen toimitattanut arkistoon käytettäväksi arkiston käytösääntöjen mukaisella tavalla. Vapaaehtoisesti jätettyjä yhteistietoja koskee arkiston kanssa sovittu ehdoton vaatimus, ettei kyselyaineistossa esiintyviä nimi- tai yhteystietoja saa käyttää – yhteystietoja on pyydetty vain tähän tutkimukseen liittyviä haastatteluja varten, joita ei päädytty toteuttamaan. Tutkijan käytöstä aineisto ja siihen liittyvät muistiinpanot tuhoaan lopullisesti tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

2.2 Tutkijapositio ja tutkimusetiikka

Merkittävää etnologisessa tutkimuksessa on tutkijan oman aseman muodostaminen: tutkimus on vakaammalla pohjalla tutkijan kirjoittaessa auki niin itselleen kuin lukijalleen, mitä tutkimussuuntia työ edustaa ja mikä on tutkijan oma suhde tutkittavaan ilmiöön tai kulttuuriin. (Åström 2005, 29). Lukeminen on ollut pitkään itselleni tärkeä vapaa-ajan harrastus, minkä vuoksi pyrin hyödyntämään omia kokemuksiani esitetona, joka ohjaa minua kiinnostavien kysymysten ja aiheiden äärelle.

Pandemian tuoma poikkeusarki on se, mihin työni aihe kulminoituu, eikä ilman pandemiaa olisi myöskään tutkimusaiheeni. Poikkeusarki on myös tutkimukseni suurin kompastuskivi, sillä epävarmuus ja tilanteen potentiaalisuus muuttua nopeasti on varjostanut vahvasti tutkimustani ja sen toteutusmahdollisuuksia, esimerkiksi ohjaten ja rajoittaen mahdollisuuksiani kerätä tutkimusaineistoa. Toimivana ja tuntevana yksilönä COVID-19-pandemia on toisinaan tuottanut myös epävarmuuden tunnetta ja huolta. Kaikesta huolimatta olen pyrkinyt pysymään neutraalina tarkkailijana, joka ei peilaisi omia tunteitaan tutkimukseen.

Tutkimukseni eettisyyttä olen pohtinut runsaasti projektin alusta alkaen hyvien tieteellisten käytäntöjen mukaisesti. Sinikka Vakimo määrittelee tutkimusetiikan (2010) eettisten periaatteiden käsittelyksi ja tutkimuseettisten ongelmakohtien tunnistamiseksi, joka kulkee koko tutkimusprosessin ajan kahdella tasolla: tutkimusta tehdessä ja tutkimuseettisiä sitoumuksia esitettäessä (Vakimo 2010, 82). Vakimo kiteyttää 2000-luvulla hallitsevan tutkimuseettisten periaatteiden ytimen lainaamalla Elisabeth Murphyn ja Robert Dingwallin [2002] määritelmiä: tutkittavia vahingoittavia toimenpiteitä tulee välttää, tutkimuksen on oltava hyödyllinen tutkittaville, tutkimukseen osallistuvien arvoja ja päätöksiä tulee

kunnioittaa, sekä kaikkia tutkimukseen osallistuneita osapuolia on kohdeltava tasa-arvoisesti (Vakimo 2010, 83). Tiedostin aineistoani hankkiessa, että kyselyn toteuttamisessa tulee pitää mielessä kyselyyn vastaajien riittävä informointi. Tästä huolehdin tutkimusaineistoa hankkiessa liittämällä kyselylomakkeen mukaan tietosuojailmoituksen, jossa kerroin tutkimukseni luonteesta ja arkistokäytännöistä. Carola Ekrem kirjoittaa netissä toteutettavien kyselyiden ongelmaksi kuitenkin muodostuvan kyselyyn liittyvien tietosuojailmoitusten hätäinen lukeminen. Vaikka kyselyyn vastaajan tulee hyväksyä ehdot esimerkiksi arkistoinnin suhteen, ei ole varmaa, että vastaaja perehtyy mitä arkistointi ja tutkimus tarkoittaa. (Ekrem 2016, 95.) Ekremin esille nostamat haasteet mielessä pitäen koin tarpeelliseksi olla mahdollisimman aktiivinen vastaamaan tarpeen mukaan kyselyyn vastaajien kysymyksiin ja ohjaamaan heitä tarvittaessa eteenpäin tarvittavan tiedon äärelle.

Tutkimukseni lukeutuu etnografis-antropologiseen tutkimusperinteeseen, joka pyrkii mahdollisimman lähelle tutkittaviaan ja tarkastelemaan tutkimusaihetta tutkittavien avulla heidän näkökulmistaan ja kulttuuristaan käsin (Vakimo 2010, 96.) Kyselyn toteutin anonymisti – lukuun ottamatta haastatteluja varten jätettyjä yhteystietoja – jossa on niin hyviä kuin huonoja puolia: anonymisti kirjoitettujen kyselyvastausten kohdalla on hankala pyytää lisätietoa, mutta myös tarpeen tullen antaa lisää tietoa vastaajille. Lomakemuotoisessa aineistossa väärinymmärrysten vaara kasvaa ja informaatiosta putoaa pois kehonkieli. Toisaalta tutkimuksen anonymisyys voi kannustaa kertomaan arkaluontoisistakin asioista, joita ei välttämättä muutoin aineistosta esiin nousisi. (Suominen 2016, 118.) Kokemuksista kirjoitettu teksti on luonteeltaan muistitietoa, joka avaa mahdollisuuden tarkastella ja ymmärtää menneisyyttä. Kerrottua kokemusta ei voi leimata oikeaksi, vääräksi tai muunnelluksi, sillä se on aina heijastelee kokijan elämää ja sitä, kuinka kokemus on koettu ja ymmärretty. (Laurén 2010, 436–437.) Koko tutkimusprosessin aikana olen sitoutunut tietosuojailoituksessa ilmoittamiini lupauksiin ja tutkijana noudattamaan tutkimuseettisiä periaatteita. Itsenäisten toimijoiden henkilökohtaisten kokemusten ja ajatusten perusteella en tähtää tuottamaan kaikenkattavaa tulosta. Valtakunnallisen, tyhjentävän tutkimustuloksen esityksen tekeminen ei ole pro gradututkimukseni puitteissa mielekästä tai edes mahdollista. Tietynlaisiin kokemuksiin keskittymisessä on kuitenkin vaarana henkilön ajatusten tarpeeton yleistäminen, minkä vuoksi onkin tärkeää ottaa huomioon myös muista poikkeavat kertomukset (Laurén 2010, 426).

2.3 Kulttuurianalyysi

Kaikki kulttuurin tutkimus on *kulttuurianalyysia*. Ruotsissa kuitenkin tiettyä etnologisen tutkimuksen muotoa – joka pyrkii yhdistämään fenomenologisen lähestymistavan kulttuuriin teorioihin ja kulttuurivoiman, reflektiivisyyden ja sosiaalisen käytännön teorioihin – kutsutaan kulttuurianalyysiksi. (Åström 2005, 35.) Kulttuurianalyysi on monimuotoinen ja monenlaiseen tilanteeseen mukautuva työkalu. Se on huomaamattoman etnografiaa – kulttuurianalyysin soveltuvuus erilaisiin konteksteihin ja käyttötarkoituksiin oli ensisijainen syy, minkä takia päädyin valikoimaan kulttuurianalyysin pääasialliseksi tutkimusmenetelmäkseni. Kulttuurianalyysin käsitteeseen tutustuessani olen hyödyntänyt pitkälti ruotsalaisten etnologien Billy Ehnin ja Orvar Löfgrenin, sekä Richard Wilkin tutkimuksia. Aiempi tutkimus on toiminut oppaana, josta olen soveltanut tekniikoita oman tutkimukseni aineiston purkamiseen ja analysoimiseen.

Eri tieteenalojen sisällä kulttuurianalyysia tehdään eri tavoin. Ei ole olemassa mitään yhtä yhtenäistä ohjenuoraa, jota seurata. (Ehn & Löfgren 2001, 145.) Tutkimuksessani lähdin siitä oletuksesta, ettei kulttuurianalyysi ole yksi tarkasti hiottu metodi, vaan enemmänkin pitkälti sovellettavissa oleva työkalupakki analyysin tekemiseen ja tutkimuskohteen tulkitsemiseen. Halu nähdä malleja, tulkita merkityksiä, tunkeutuminen ensivaikutelman taakse ja stereotyyppien kriittinen tarkastelu tekevät kulttuurianalyysista monikäyttöisen jokaiseen tilanteeseen (Ehn & Löfgren 2001, 149). Tämä onkin toiminut ohjaavana ajatuksena läpi koko tutkimuksen. Analyysin lähtöasetelma on se, että usein arki käy niin tavanomaiseksi ja itsestäänselvyudeksi, että tutut arkiset asiat ja rutiinit muuttuvat näkymättömiksi: tavallisissa askareissa, kuten asunnon imuroimisessa, ei näennäisesti tapahdu mitään erikoista. Tarkemmin tarkasteltuna yksinkertaisessa askareessakin tapahtuu yllättävän paljon. (Ehn & Löfgren & Wilk 2015, 1.) Tämän näkymättömän arjen tarkasteleminen on erityisen hedelmällistä siksi, että ihmisten arki jää näkymättömäksi tai sivuutetaan epäolennaisena ja itsestäänselvytenä, eikä suinkaan käy liian tutuksi. Tuttuihin aktiviteetteihin, asioihin ja yksityiskohtiin mahtuu niin voimakkaita agendoja kuin kiinnostaviakin salaisuuksia tutkijalle löydettäväksi. Usein rutiinien olemassaoloon havahdutaan vasta, kun silmään pistää jotain tavallista poikkeavaa. (Ehn & Löfgren & Wilk 2015, 1, 6.) Tästä huomaamattomasta arjesta voidaan käyttää käsitettä *piiloarki* (Ehn 2014; Räsänen 1994, 199–200.)

Kulttuurianalyysissa ei ole asetettu tiukkoja rajoja sille, millainen materiaali voi toimia tulkintojen ja päätelmien perustana. Tutkimuksen analyysin kohteena esimerkiksi voivat olla

erilaiset asiakirjat, muistiinpanot, kenttähavainnot ja artikkelit. Etnologian yksi vahvuuksista onkin monien erilaisten aineistojen hyödyntäminen. (Ehn & Löfgren 2001, 150–151.) Ehnin ja Löfgrenin mukaan analyysia voi tehdä perinteisten etnografisten aineistojen, kuten haastattelun, arkiston, kyselyn, havainnoinnin, kenttätöön ja autoetnografian pohjalta, mutta myös esimerkiksi erilaisten kulttuurituotteiden pohjalta (Ehn & Löfgren 2001, 12). Koska kulttuurianalyysi on soveltuva moniin eri aineistoihin, koin sen sopivaksi teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi myös oman aineistoni purkamiseen.

Etnografian ja kulttuurianalyysin avulla voidaan päästä läheltä tarkastelemaan muutoin vaikeasti lähestyttäviä ilmiöitä ja näkemään arkiset asiat uusista näkökulmista. Ehnin mukaan ”hämmästyksen polte, pinttyneiden tapojen ja näkökulmien kääntäminen ylösalaisin ja kulttuuristen stereotyyppien kyseenalaistaminen kuuluvat kaikki myös kulttuurianalyysiin” (Ehn 2014, 60, 62–63). Lehtonen (2001) toteaa osuvasti: ”Lukutaito ja lukeminen ovat kulttuurissamme niin arkisia ilmiöitä, että niitä tullaan harvoin ajatelleeksi tarkemmin. Juuri lukemisen arkisuuden vuoksi on tavattoman helppo unohtaa, että sen enempää yksilöiden kuin yhteisöjenkään kohdalla lukutaidossa ja lukemisessa ei ole mitään luonnollista, vaan ne ovat mutkikkaan historiallisen kehityksen synnyttämiä.” (Lehtonen 2001, 40.) Lainausta kiteyttää oivasti miksi koin kulttuurianalyysin oivaksi työvälineeksi. Kulttuurianalyysin avulla minun oli mahdollista päästä tarkastelemaan lukemisharrastukseen liittyvää piiloarkea. Lähden liikkeelle Lehtosen ajatuksesta, jossa lukeminen on arkisuudessaan usein unohdettavissa. Pyrin näkemään lukemisesta uusia näkökulmia modernin kriisitilanteen konfliktissa etsimällä aineistostani kulttuurianalyttisellä katseella teemoja, joihin analyysini perustan.

Kulttuurianalyysi muodostuu viidestä eri vaiheesta: aloittamisesta, kirjallisuuden hakemisesta, tarkasteltavasta empiirisestä datasta, analyysistä ja kirjoittamisesta. Jotkin vaiheet saattavat toistua moneen kertaan. Kirjoittamisen tavoin myös analyysi esimerkiksi kantaa läpi lähes koko tutkimuksen. Toisinaan tutkimuksen suunta saattaa kokonaan muuttua uuden informaation tähden. Harvoin tutkimus etenee lineaarisesti vaihe vaiheelta ja useimmiten viimeinen huoliteltu versio tutkimuksesta vaikuttaakin vasta koherentilta kokonaisuudelta. (Ehn & Löfgren & Wilk 2015, 11–12.) Tutkimuksessani Ehnin, Löfgrenin ja Wilkin ajatus viidestä vaiheesta ovat toimineet vahvasti ohjenuorana tutkimukseni aikana. Erityisesti kirjallisuuden hakeminen, empiirisen datan tarkasteleminen ja kirjoittaminen, ovat toistuneet moneen otteeseen tutkimukseni aikana, usein keskenään samaan aikaan. Aineistoni purkamisessa, eli empiirisen datan tarkastelussa, hain aineistostani erilaisia teemoja ja merkityksiä eri lukukerroin.

Hyödynsin aineistoni analyysissä myös lähiluvusta tuttua metodologista kirjallisuutta, sillä kulttuurianalyysissä on samantyyppisiä piirteitä kuin lähiluvussa. Lähiluvussa ei ole kyse yhdestä tarkkaan hiotusta metodologiasta, vaan joukosta strategisia näkökulmia ja käsitteitä tekstin tulkitsemisen avuksi. Lähiluku käsitteenä väljästi muovautuu Jyrki Pöysän mukaan metodina kaikkiin tilanteisiin, joissa pyritään ”huolelliseen ja ymmärtävään teoksen tulkintaan.” (Pöysä 2010, 331, 335.) Toistuvat lukukerrat – joko toiston tai paluun muodossa – ovat lähiluvun tärkein väline. Eri lukukerroilla keskitytään tekstissä eri elementteihin ja näkökulmiin. Tarkoituksena on analysoida samaa tekstiä eri tavoin, sen sijaan että perehdyttäisiin samankaltaisiin teksteihin tai luettaisiin samaa tekstiä useaan otteeseen samalla tavalla. (Pöysä 2010, 338–339.)

Suhtautumiseni tutkimukseeni ja tutkimusongelmaan on ollut vahvasti aineistolähtöinen, jonka takia koin tärkeäksi pro gradututkimuksessani lukea kyselyvastauksia useampaan kertaan läpi niin toiston kuin paluun muodossa. 1) Ensimmäinen lukukerta oli puhtaasti aineistoon tutustumista, jotta minulle muodostuisi yleiskäsitys aineiston sisällöstä, rakenteesta ja luonteesta. 2) Ensimmäisen lukukerran jälkeen numeroin kyselyvastaukset arkistotunnuksilla, jonka jälkeen 3) luin vastaukset toiseen kertaan, etsiessäni esille nousevia teemoja. 4) Neljännellä lukukerralla keskityin siihen, mitä asioita ei nostettu vastauksissa. Projektin aikana palasin vastauksiini vielä monta kertaa, erityisesti kohtaan 3, tarkastellen eri lukukerroilla eri teemoja: palasin tarvittaessa tarkastelemaan yksittäisiin kysymyksiin tulleita vastauksia, esimerkiksi selvittääkseni vastaajien lukuintoa ja mitä vastaajille uusia kirjamuotoja oli kokeiltu pandemiakevään aikana. Etsin viittauksia myös liittyen yksittäisiin ilmiöihin. Kirjasto lienee merkittävin näistä teemoista, joka erityisesti vaati paluuta aineistoon, sillä se puhututti vastaajia. Kirjastoja käsitteleviltä vastauslomakkeilta kykenin löytämään odottamattoman monia mielenkiintoisia näkökulmia. Jokaisen lukukerran ohella olen kirjoittanut aineistosta muistiinpanojani ja omia ajatuksiani ylös. Erityisesti kolmannen lukukerran yhteydessä keskityin ottamaan ylös lainauksia kyselyvastauksista sekä hahmotella suurimpia esille nousevia teemoja. Vaikka vastauslomakkeita aineistossani onkin runsaasti, vastaukset ovat olleet suurimmaksi osaksi melko lyhyitä ja nopeasti luettavia, mikä mahdollisti aineiston läpi käymisen useampaan otteeseen. Tässä nojauduin kuitenkin Pöysän ajatukseen, jossa lähiluvun tarkoitus on kohdistua tekstin keskeisiin piirteisiin, ei suinkaan haalia tekstistä kaikkea mahdollista (Pöysä 2010, 342).

2.4 Tutkimuksen tärkeimmät käsitteet

Omassa tutkimuksessani hyödynnän runsaasti analyttisiä käsitteitä, sillä tutkimukseni luonne on aineistolähtöinen. Analyttiset käsitteet ovat empirian pohjalta muodostuneita käsitteitä, jotka ovat mahdollista määrittellä tietosanakirjojen avulla (Åström 2005, 33). Tutkimuksessani käyttämäni käsitteet liittyvät erottamattomasti tutkimaani ilmiöön. Ne ovat arkipäiväisiä termejä, jotka esiintyvät usein aineistostani. Seuraavaksi avaan tutkimuksessani käyttämiäni analyttisiä käsitteitä. Tukeudun käsitteiden määrittelyssä vahvasti aiempaan tutkimukseen.

Tutkimuksessani käytän tulen käyttämään termiä *COVID-19*, joka on ollut yleinen kirjoitusasu lääketieteellisissä julkaisussa (Kielikello 2021). COVID-19-virus on joulukuussa 2019 Kiinan Wuhanista lähtöisin oleva koronavirus (Anttila 2021). Terveysuhaksi COVID-19 vahvistettiin 30.1.2020 (Onnettomuustulkintakeskus 2021, 8). Kevättä 2020 luonnehditaan koronaviruksen ensimmäiseksi aalloksi. Ensimmäisen aallon aikana käyttöön otettiin erilaisia rajoittavia linjauksia tartuntaketjujen katkaisemiseksi ja viruksen leviämisen hidastamiseksi, joista säädettiin valmiuslaissa. Lailla asetettiin liikkumista ja kokoontumista koskevia rajoituksia: muun muassa monet yhteiskunnalliset palvelut kuten museot ja kirjastot sulkiivat ovensa rajoitusten ajaksi, tapahtumia peruttiin, sekä useissa työpaikoissa ja kouluissa siirryttiin erilaisiin etätyöskentelymalleihin. Valmiuslaki otettiin Suomessa käyttöön 13.2.2020, josta hallitus päätti yhteistyössä tasavallan presidentin kanssa. Syynä tähän oli, että tahot katsoivat Suomen olevan poikkeustilanteessa koronaviruksen takia. (Eduskunta 2022.) Valtioneuvosto katsoi Suomessa vallinneen poikkeusolot 16.3.–16.6.2020 välisenä aikana (Valtioneuvosto). Tämän tutkimuksen ajalliset raamit keskittyvät nimenomaan tähän aikaväliin.

Maailman terveysjärjestö (WHO) määritteli COVID-19-viruksen 11.3.2020 maailmanlaajuiseksi *pandemiaksi* (Anttila 2021). Viruksen hoitoon, näytteidenottoon ja rajoituksiin on liittynyt pandemian aikana monia erilaisia muutoksia, jotka ovat käytännön tasolla vaikuttanut yhteiskunnan toimintaan ja ihmisten arkeen. Pandemiaa on kuvattu Tuomas Forsbergin (2020) mukaan mediassa erilaisin metaforin, joiden tarkoituksena on siirtää merkityksiä ilmiöstä toiseen. Julkisessa keskustelussa esimerkiksi sotametaforaa on hyödynnetty varsin taajaan. (Forsberg 2020, 105—106.)

Tiedotteessaan 16.3.2020 Valtioneuvosto asetti lisätoimenpiteitä tautitilanteen hallitsemiseksi, jotka olisivat voimassa ainakin 13.4.2020 asti. Linjauksessa myös rajoitettiin ihmisten arkipäiväistä liikkumista. Erityisesti yli 70-vuotiaiden vaadittiin pitäytyvän kotona

karanteenin kaltaisissa olosuhteissa. (Valtioneuvosto 2020). Tätä ajanjaksoa voidaan kutsua *omaehtoisen karanteenin ja sosiaalisen etäännyttämisen* ajaksi (eng. lockdown).

Arki on turvallista ja toistuvaa: ”Ihminen elää valtaosan ajastaan arkielämää. Se koetaan työn, vapaa-ajan ja levon jatkumoksi, jossa ajankäyttö on rutiininomaista ja sisältö tavanomaista. Arki on useimmiten itsestään selvää ja ennustettavaa” (Enges. Mahlamäki & Virtanen 2016, 61). Arjen jatkumo voi kuitenkin pirstaloitua odottamattomien poikkeaminen johdosta, kuten esimerkiksi juhlien vuoksi. Poikkeukselliset tapaukset, kuten esimerkiksi luonnonmullistus, yhteiskunnallinen kriisitilanne tai sotilaallinen konflikti voivat muovata koko yhteiskunnan arkea. Arki saa uusia reunaehtoja poikkeuksellisen tilanteen pitkittyessä, jolloin poikkeavasta tilanteesta muodostuu uusi normaalitila. (Enges. Mahlamäki & Virtanen 2016, 63.) Tätä poikkeamaa kutsun tutkimuksessani *poikkeusarjeksi*.

Lukeminen voidaan jakaa toimintaan tai taitoon: Klassinen mielikuva lukemisesta on itsenäinen, yksinäinen ja tiedonjanoinen. Lukeminen helposti mielletään henkilökohtaiseksi taidoksi, joka on saavutettu mekaanisella harjoittelulla. Myös luetun tulkitseminen, sanojen tunnistukseen ja tiedon sisäistämiseen voidaan viitata lukutaidon käsitteellä. (Herkman & Vainikka 2012, 35, 36.) Omaehtoisen lukuharrastuksen ei välttämättä tarvitse olla tavoitteellista tai hyödyllistä, minkä vuoksi tätä voidaan kutsua luovaksi lukemiseksi (Hiidenmaa & Lindh & Sintonen 2023, 12). Sosiokulttuurisesta näkökulmasta lukutaidon käsite laajenee olemassa olevien tekstien muokkaamiseen ja tuottamiseen yhdessä muiden lukijoiden kanssa, kun lukemista ei käsitetä vain näiden olemassa olevien aineistojen sisäistämiseksi ja tulkitsemiseksi (Herkman & Vainikka 2012, 40). Kajander määrittelee puolestaan lukeminen olevan ”sidoksissa paikkaan ja aikaan, eli se muuttaa muotoaan eri aikakausien tai ympäristöjen mukaan” (Kajander 2020, 23). Erilaiset tekstit ovat tänä päivänä jatkuvasti esillä ympäristössämme. Kasvatustieteen tutkija Lotta-Sofia La Rosa huomauttaa, ettei kaikki lukeminen kuitenkaan edistä lukutaitoa. Tällä hän tarkoittaa muun muassa netin selaamista ja viestien lukemista, vaikka digitaalisesti nuoret lukevat enemmän kuin koskaan. (La Rosa 2023, 94.)

Kajander määrittelee *lukijan* ”--kirjoista kiinnostuneeseen ihmiseen, joilla on olemassa lukutaito, fyysiset ja materiaaliset mahdollisuudet sekä kiinnostusta lukea kirjoja. Lukumotivaatio ohjaa tätä kiinnostusta, jonka taustalla voivat olla esimerkiksi tarve saavuttaa tietoa tai tarinoita kirjallisuudesta.” (Kajander 2020, 24.) Lukemisinnolle Juopperi määritteli 5 suurta teemaa: intohimoisen lukemisen, salaa lukemisen, tietoa etsivän lukemisen,

eskapistisen lukemisen ja viihdyttävä lukemisen. (Juopperi 2018, 62.) Tutkimuksessani lukeminen ja lukija ovat tärkeiden käsitteiden lisäksi myös erityisesti analyysin kohteita.

Kirjalla perinteisesti tarkoitetaan painettua kirjaa. UNESCO määrittelee kirjan “painetuksi yksittäisjulkaisuksi, joka pituudeltaan on vähintään 49 sivua kansilehtiä lukuunottamatta ja joka on tehty julkisesti saatavaksi” (UNESCO 1965, 144). Lukukokemukseen voi kuitenkin sisältyä visuaalista sisältöä, ääntä, tai painettua tekstiä (Herkman & Vainikka 2012, 39). Kirjan määritelmään tänä päivänä sisältyy myös sen muita muotoja, kuten äänikirja ja e-kirja. Toki kirja-termillä voidaan viitata myös teokseen, riippumatta niinkään teoksen olomuodosta. (Kajander 2020, 20.) Kirja-termiä käytän eri tavalla eri konteksteissa: Se voi olla yleisesti teos, kiinnittämättä huomiota sen muotoon. Kirjalla tarkoitan kuitenkin myös painettua kirjaa. Kun analysoin erilaisia e-aineistoja ja äänikirjoja, nämä ovat tekstissä täsmennetty. Kirjojen eri *formaattilla* kyselylomakkeessa (Liite 2) edellä mainittuja teoksen mahdollisia eri olomuotoja.

Lukuaikapalvelulla viitataan palveluun, jolla maksua vastaan voi asiakas saada käyttöönsä kirjapalvelun määräajaksi. Lukuaikapalvelut useimmiten toimivat sähköisellä alustalla kuukausimaksulla, jota vastaan saa lukuoikeuden palvelussa tai sen osaan teoksiin. Palvelut vaativat myös lähtökohtaisesti asiakkaalta rekisteröitymistä käyttäjäksi. (Suomen tietokirjailijat ry b.) Moni lukuaikapalvelu tarjoaa kirjoja niin kuunneltavassa kuin luettavassa muodossa.

Äänikirjalla tarkoitetaan ääneen luettua teosta. Äänikirjoja on mahdollista hankkia yksittäin tai saada käyttöön esimerkiksi erilaisten lukuaikapalveluiden tai kirjastojen kautta. Äänikirjoja on myös mahdollista kuunnella CD-levyinä.

Tieteen termipankki määrittelee *e-kirjat* tiedostoksi, ”jossa kirjan sisältö on digitaalisessa muodossa, painoasun mukaisena.” Näitä voi lukea niin puhelimen näytöltä, tietokoneelta kuin erilliseltä lukulaitteelta. (Tieteen termipankki 2014). E-kirjaksi voidaan ymmärtää niin pidemmälle jalostettu sähköinen julkaisu, kuin suoraviivaisesti digitaalinen kopio painetusta teoksesta (Suomen tietokirjailijat ry a). E-kirjoja on mahdollista äänikirjojen tavoin hankkia lukuaikapalvelun kautta tai ostaa yksittäisiä sähkökirjoja.

E-aineisto toimii kattoterminä sähköisen lukemisen muodoille kuten esimerkiksi fanifiktiota (eng. fanfiction). E-aineistoilla useimmiten tutkimuksessani viitataan *e-kirjoihin*.

Sähkökirjalla voidaan tarkoittaa niin äänikirjaa kuin e-kirjaa. Kajander linkittää sähkökirja-termin alle niin e-kirjat kuin äänikirjat, jotka ovat kumpikin sähköisiä versioita painetusta kirjasta. Sähkökirjat eroavat elektronisesta kirjallisuudesta siten, jotka kehitetään lähtökohtaisesti sähköiseen muotoon. (Kajander 2020, 138.) Sähkökirjalla tarkoitan tutkimuksessani yleisesti Kajanderin määritelmän mukaan äänikirjaa sekä e-kirjaa.

3 Luettavan hankkiminen

3.1 Koti poikkeusarjen keskiössä

Antropologi Miia Halme-Tuomisaaren (2020) mukaan poikkeustilanne keväällä 2020 huojutti itsestään selvänä pidettyjen asioiden ja aktiviteettien asemaa. Valmiuslain nojalla asetetut rajoitukset kohdistuivat niin työelämään ja opiskeluun, kuin vapaa-aikaan, päivittäisten askareiden hoitoon ja vapaa-ajan viihtymiseen. Valmiuslain ydin on siinä, että se laajentaa viranomaisten valtuuksia tavalla, joka normaalitilanteessa on mahdotonta. (Halme-Tuomisaari 2020, 103). Aineistoni pohjalta pyrin hahmottamaan kulttuurianalyysin keinoin toistuvia kollektiivisia teemoja. Suurin esille nostamani teema on *koti*, sillä se halkaisee selkeästi koko aineistoni. Koti ja kodin merkitys muodostui vahvasti arjen keskipisteeksi pandemiakevään 2020 kansalaisten arjessa omaehtoisten karanteenisuositusten astuessa voimaan.

Pandemiatilanne on ollut koko yhteiskuntaa hallitseva tilanne. Kuitenkaan kokemukset pandemiasta eivät ole yhtäläisen kollektiivinen kaikille, vaan kokemukset arjesta ja sen poikkeamista ovat yksilöllisiä. Enges, Mahlamäki ja Virtanen (2016) kirjoittavat, ettei ole yhtenäistä tapaa viettää arkea: kulttuurin jäsenillä on monia erilaisia tapoja elää arkista elämäänsä. Kokemusta arjesta ohjailevat erilaiset reunaehdot, kuten fyysinen ympäristö, ammatti, sosiaalinen tausta, ikä, sukupuoli, perhesuhteet ja harrastukset. (Enges, Mahlamäki & Virtanen 2016, 61.) Miten poikkeusarki kodissa järjestettiin ja koettiin, on näin ollen jokaiselle yksilöllinen. Aineistoni vastaajakuntaan mahtuu erilaisia persoonia, asenteita, arvoja ja reunaehtoja. Oma arki, elämäntilanne ja maailmankuva ovat muuttuvia tekijöitä, jotka vaikuttavat esimerkiksi siihen, kuinka sulut ja rajoitukset vaikuttavat arkeen ja muiden ihmisten kanssa toimimiseen. Ei siis voida puhua vain yhdenlaisesta poikkeusarjesta – eikä myöskään yhdenlaisesta lukijatyypistä.

Suomessa elettiin omaehtoisen karanteenin aikaa, sillä valmiuslain nojalla asetettujen rajoitusten ja sulkujen avulla pyrittiin rajoittamaan turhaa liikkumista ja sosiaalista kanssakäymistä. Tällä pyrittiin hallitsemaan koronaviruksen leviämistä. Varotoimet tarkoittivat arjen ankkuroimista vahvasti kotiin, sillä arki kannustettiin järjestämään karanteenin kaltaisissa olosuhteissa. Karanteenin kaltaisten olosuhteiden onnistumiseksi ja liikkumisen vähentämiseksi mahdollisimman moni rajoitettu palvelu yhteiskunnassa pyrittiin saamaan nopealla tahdilla esteettömästi tavoitettavaksi kotoa käsin. Tanskan omaehtoisen karanteenin aikaa tutkinut etnologi Tine Damsholt (2020) havaitsi ihmisten jakautuneen

poikkeusarjessa neljään eri kategoriaan: 1) heihin, joiden työn jatkuminen oli ensiarvoisen tärkeää pandemiasta huolimatta; 2) heihin, joiden työt tai koulu jatkuivat kotona etätöiden ja -opiskelun muodossa; 3) heihin, joiden töitä ei voinut toteuttaa etämuodossa tai olivat liian nuoria kouluopetukseen; ja 4) heihin jotka olivat työttöminä, eläköityneitä tai asuivat instituutioissa. (Damsholt 2020, 140.) Omassa aineistossani on havaittavissa samanlaista ryhmittelyä vastaajien kesken kuin Damsholtin havainnoissa. Ihmisten erilaiset lähtökohdat pandemiakeväeseen ovat luonnollisestikin vaikuttanut niihin näkökulmiin, josta henkilöt vastauksissa kirjoittavat. Moni kodin ulkopuolinen palvelu ja elämän osa-alue saattoi jatkaa toimintaansa rajoituksista ja suosituksista huolimatta sähköisessä muodossa.

Enemmistö aineistossani koki kotona vietetyn ajan kasvaneen poikkeusoloissa. Kotona vietetty aika koettiin toisinaan vastauksissa positiiviseksi, sillä esimerkiksi menojen karsiminen ja kulkemisen vähentyminen mahdollisti harrastamisen kotona:

”Olen pitkään kokenut, ettei minulla ole aikaa tai energiaa lukea. Epidemiakeväänä harrastus-innostuksen ja lisääntyneen vapaa-ajan myötä halusin vihdoin perehtyä yhteiskunnallisiin/kulttuurisiin tietokirjoihin ja etenkin elämäkertoihin, jotka toisivat uusia näkökulmia elämääni. Tämän lisäksi halusin lukea tai kuunnella kirjallisuuden klassikkoja. Äänikirjojen kuuntelusta tuli osa arkirutiinia ja se toi mielenkiintoa ja energiaa muihin askareihin, joiden aikana kiroja kuuntelin. Olen kokenut samanlaista innostusta (tieto)kirjallisuuteen ennenkin, mutta yleensä ajan ja energian puute estävät tämän toteutumista. Epidemiakeväänä tartuin tuumasta toimeen mahdollisesti yleisen uusia harrastuksia etsivän ilmapiirin ja tietoisien mielialan kohottamisen ja mieluisen tekemisen löytämisen halun vuoksi.” (TYKL/spa/1227:175.)

Kertomuksesta välittyvät positiiviset kokemukset ja seuraukset, jotka poikkeusarjen puitteet mahdollistivat. Vastaaja kuvailee tunteneen olonsa energisemmäksi, jonka hän kokee kannustaneen harrastamaan. Hän viittaa myös yleisen ilmapiirin kannustaneen etsimään uusia harrastuksia. Halme-Tuomisaari kirjoittaa (2020) pandemian aiheuttamasta poikkeuksellisesta temposta, joka vaikutti tavallista arkea hitaammalta. Hän kuvailee rytmiä katsauksena toisenlaiseen todellisuuteen, jossa elämä on hitaampaa ja joissain määrin ehkäpä jopa onnellisempaa (Halme-Tuomisaari 2020, 115). Oheisessa vastauksessa on havaittavissa Halme-Tuomisaaren kuvailemaa hitaampaa elämänrytmiä. Toki arki myös muodostuu erilaista valinnoista, jotka muokkaavat arjen kulkua. Pandemiakevät vaikuttivatkin aineistossa kannustavan tekemään erilaisia arkisia valintoja. Monessa taloudessa sen lisäksi pyrittiin esimerkiksi tietoisesti karsimaan ylimääräisiä menoja mahdollisimman paljon ja työmatkat saattoivat jäädä arjesta pois.

Vähemmistö vastaajista puolestaan koki kotona vietetyn ajan pysyneen ennallaan. Kyselyvastauksissa poikkeusarjen ei koettu mullistavan vapaa-ajan viettoa, mikäli harrastukset olivat helposti siirrettävissä etäyhteyksien varaan, kuljetus järjestettävissä turvallisesti tai harrastus ei alun perin vaatinut kulkemista paikasta toiseen. Muutokset tuntuivat vähäisiltä, mikäli harrastukset saattoivat jatkua tavalliseen tapaan joko paikan päällä, pienin varotoimin tai kokonaan etänä: ”[Pandemia vaikutti] loppujen lopuksi aika vähän. Minulla ei juurikaan ole kodin ulkopuolisia harrastuksia, joissa kävisin säännöllisesti, joten tältä osin elämä ei juurikaan muuttunut. Yhdistystoiminta ja ystävien tapaaminen sen sijaan hoituivat vain virtuaalisesti.” (TYKL/spa/1227:137.) Poikkeusarjen ei koettu mullistavan arkea, kunhan työ, harrastukset ja aktiviteetit saatiin järjestettyä sisällöltään suunnilleen ennallaan. Halme-Tuomisaari havaitsi myös vastaavanlaista kahtiajakoa. Moni aisti jotain tuttua, kuin olisi voinut palata lapsuuteen. Kiireen puute on toisissa tuntunut miellyttävältä, kun taas toiset ovat pitkästyneet. (Halme-Tuomisaari 2020, 115–116.)

Osassa vastauksista vapaa-aikaa ei puolestaan tuntuneen olevan lainkaan. Näihin jakautuneisiin kokemuksiin vaikuttaa vastaajien erilaiset elämäntilanteet ja tottumukset. Nämä erilaiset elämäntilanteet ovat johtolankoja ymmärtämään, miksi joillakin aikaa tuntui olevan rajatusti, kun taas toisilla oli äkisti aikaa leipoa ja tarttua erilaisiin kauan suunniteltuihin projekteihin. (Damsholt 2020, 140.) Menojen peruminen ja muutos arkirytmissä kulkivat vahvasti käsi kädessä negatiivisten tunteiden kanssa. Näissä kertomuksissa harmiteltiin, ettei voinut käydä ostoksilla, harrastuksissa ja muussa ohjatussa toiminnassa tai kulttuurikohteissa. Tärkeäksi koetut asiat olivat muuttaneet muotoaan tai kävivät mahdottomiksi järjestää. Ottaen huomioon Damsholtin neljä kategoriaa, on toki kyse myös siitä, ettei kaikilla ollut mahdollisuutta työskennellä kotona ja osa teki pandemiakevään aikana enemmän töitä kuin tavallisesti. Aineistostani löytyy muutamia vastauksia, joissa kuvaillaan kotitöiden ja etätyön lisänneen arjen kuormittavuutta. Työnteko nouseekin yhdeksi merkittäväksi tekijäksi, miksi joillain vastaajista ei tuntunut olevan aikaa viettää lukuharrastuksen parissa.

Työ- ja opiskelun muutoksista pandemiakeväänä

Työnteko nousi yhdeksi toistuvaksi teemaksi kyselyyn kertyneissä vastauksissa. Monessa kertomuksessa työpaikan sijainti muuttui kokonaan kotiin. Myös työtehtävät saattoivat muuttua ja työnkuvaan saattoi sisältyä merkittävästi runsaammin uudenlaisten asioiden opettelua. Vastauksissa nousi esille muun muassa suositusten aiheuttamat muutokset työpaikkakäyttäytymisessä, etätöihin siirtyminen ja lomautukset. Oman haasteensa toi myös

etäkoulu – omassa kodissa saatettiin työskennellä ja opiskella täysipäiväisesti, koti alkoi toimittamaan sekä työpaikan että koulun virkaa. (TYKL/spa/1227:137, TYKL/spa/1227:31.) Myös Damsholt painottaa, että kodista muovautui nopeasti paikka, jossa kotikoulu, etätyö, kotityöt, perheenkeskeinen aika, oma-aika ja vapaa-aika kilpailivat kaikki tilasta ja ajasta, kun kotoa lähtemisen ja kotiin palaamisen rytmit mullistuivat. (Damsholt 2020, 137.)

Työnteko ja etäyhteyksien mullistukset työelämässä herättivät niin negatiivisia kuin positiivisia ajatuksia. Monessa kuvauksessa poikkeusarkei muovautui tavallista arkea yksinkertaisemmaksi ja puuduttavammaksi, mutta myös osassa vastauksissa aiempaa tehokkaammaksi. Tavallista kertomuksissa oli muun muassa se, että muutos oli aluksi negatiivista tai positiivista, mutta mieli ja aseteet muuttuivat tilanteen pitkittyessä:

”Aluksi oli mukavaa olla enemmän kotona. Täyttelin palaverien lomassa tiskikonetta ja kokkasin terveellisiä kotilounaita. Parin kuukauden jälkeen alkoi kyllästyttää kaikki ja lounaat muuttuivat eineksiksi. Ärsytti julkinen hehkus hapanjuurileivonnan opettelusta ja siitä, mitä kaikkea saa aikaiseksi kotona. En saanut aikaiseksi mitään. Elämä tuntui epävarmalta ja tautitilanne pelotti tosissaan. (TYKL/spa/1227:197.)

Kuvauksesta välittyä karanteenielämän pitkittymisen tuottama harmistus, vaikka aluksi tuntuikin mukavalta työskennellä kotona. Epävarmuus ja pelko saattoivat omaehtoisen karanteenin edetessä muuttua hiljalleen kiinteäksi osaksi arkea. Halme-Tuomisaari kirjoittaa myös pandemian alkuun liittyvästä innostuksesta. Into kuitenkin hävisi ja sosiaalisessa mediassa surun tunteet korostuivat elämää rytmittävien asioiden jäädessä pois, jättäen tilalle vain käytettävää aikaa. (Halme-Tuomisaari 2020, 56.)

Kyselyni vastauksissa toisinaan toistui kotona työskentelyn ja opiskelun kuormittavuus, joka vei energiaa lukemisharrastukselta. Myös Herkmanin ja Vainikan tutkimuksessa muun muassa nuoret eniten arvostivat painettua kirjaa, ja kaunokirjallisuus nautti suosiota vapaa-ajan viihdykkeenä. Opiskelu ja siihen liittyvät akateeminen lukeminen vei kuitenkin intoa lukemiselta. Moni teknologisella ajalla syntynyt diginatiivikin haaveili, että tulevaisuudessa ehtisi lukemaan kaunokirjallisuutta ja keräämään omaa kotikirjastoa. (Herkman & Vainikka 2012, 76.) Myös Tiia Winther-Jensen ja Maiju-Sofia Pitkänen (2021) kirjoittavat lukemisen hylkäämisestä, eli tilanteesta, jossa lukija on kasvanut kirjallisuuden parissa ja on nauttinut lukemisesta, mutta lukuharrastus syystä tai toisesta jää ahtaalle tai sammuu kokonaan. He kirjoittavat tilanteen olevan erityisen yleinen nimenomaan opiskeluaikana, kun opintojen suorittamiseen vaaditun kirjallisuuden läpi käyminen on vienyt vapaa-ajan lukemiselta ilon. Lukeminen on saattanut muuttua esimerkiksi vain tietyn sivumäärän tavoitteluksi tai

satunnaisen kirjan lukemiseksi, mikäli teos on erityisen kiinnostava ja omassa elämässä ajankohtainen. (Winther-Jensen ja Pitkänen 2021, 175–176.) Myös omassa tutkimuksessani poikkeusarjen muutokset työ- ja opiskelukulttuurissa saattoivat tuntua niin lamaannuttavilta, että vapaa-ajan harrastaminen ja lukeminen jäi sangen ahtaalle. Aineistossani muutamat lukijat kokivat poikkeusarjen toisinaan niin raskaaksi, ettei mielenkiinnosta ja halusta huolimatta ollut voimavaroja lukea omaksi ilokseen. Vastauksissa huomattava osa lukijoista oli pyrkinyt ratkaisemaan ongelman sovittamalla lukemansa kirjat poikkeusarkeen soveltuvalla tavalla:

”Ennen etätyöjaksoa rentouduin usein työpäivän jälkeen kotona lukemalla, etätyöaikana ei työpäivän jälkeen huvittanut jäädä kotiin istumaan ja lukemaan, lukeminen vaihtui äänikirjojen kuunteluun kotitöitä tehdessä ja kirjojen lukeminen siirtyi viikonlopuille.” (TYKL/spa/1227_26.)

Tässä vastauksessa esimerkiksi painettujen kirjojen lukeminen ajoitettiin rauhallisiin vapaapäiviin, jolloin ei poikkeusarjen tuomat muutokset työelämään vaikuttanut päivän kulkuun. Työpäivien lomaan oli sen sijaan tuotu äänikirjat painettujen kirjojen tilalle. Islannin pandemia-aikaa tutkineet sosiologit Andrea Hjálmsdóttir ja Valgerður S. Bjarnadóttir havaitsivat, että perheissä erityisesti naiset kokivat omaehtoisen karanteenin raskaaksi, erityisesti epätasaisesti jakautuneiden kotitöiden takia (Hjálmsdóttir & Bjarnadóttir 2020, 268). Tämä olisi mielenkiintoinen tulos peilata aineistooni vastaajakuntaan ja heidän kertomuksiinsa, sillä suurin osa aineistoni vastaajista oli naisia. Aineistoni ei kuitenkaan ole kykeneväinen vastaamaan tähän näkökulmaan, sillä lähtökohtaisesti vastaajat kirjoittivat henkilökohtaisesta kokemuksestaan työn uuvuttavuuden suhteen.

Kyselyvastausten keskuudessa selkeään vähemmistöön jäivät sellaiset vastaukset, joissa kerrottiin tilanteen muuttuneen vain kovin vähän tai ei ollenkaan. Arkirutiinit kotona eivät kertomuksissa muuttuneet rajusti rajoitusten ja suositusten seurauksena. Vastauksissa, joissa pandemian vaikutuksen ei koettu muuttaneen kovinkaan paljoa nykyistä elämäntilannetta, kuvailtiin toisinaan niukasti muuttumatonta arkea. Poikkeusarjen tuomat muutokset koettiin kuitenkin vähäisemmäksi erityisesti sellaisissa kertomuksissa, joissa henkilö oli eläköitynyt:

”Ei kovin paljon vaikuttanut. Olen elänyt vuosia tyytyväisenä yksin ja nauttinut täysin siemauksin, kun saan käyttää kaiken aikani lukemiseen. Päivittäiset joutokävelyt kylän raitilla oli pakko ottaa ohjelmaan, kun enää ei voinut hyötyliikkua piipahtamalla kauppoihin ja työväenopiston kursseille.” (TYKL/spa/1227:176.)

Lainauksesta käy ilmi, että kotona olemisesta nautittiin ja oma tila tarjosi tarpeeksi mielekkäitä virikkeitä. Toinen toistuva tilanne, jossa arjen ei koettu muuttuvan, muodostui etäyhteyksien ja/tai etäopiskelun ollessa tuttuja jo ennen kevään 2020 pandemiatilannetta: Kun työpaikka tai opiskelu oli aiemmin sisältänyt osittain etätyöskentelyä kotona, eivät yhteiskunnan muutokset siirtäneet kaikkia arjen peruselementtejä kotiin. Henkilöillä saattoi ennestään olla työkaluja ja rutiineja etäarjessa pärjäämiseen. Työpaikan siirtyminen kotiin ei ole tällaisessa tapauksessa tuntunut niin merkittävältä. Toisaalta kyselyvastauksissa, jossa työnkuva ei muuttunut, esiintyi työnkuvan muutoksen mahdottomuus. Tällaisissa tilanteissa arjen on pakko jatkua ja työ on sellaista, että se on saatava hoidetuksi mahdollisimman samankaltaisilla menetelmillä pandemiatilanteesta huolimatta.

Edellä olevat esimerkit heijastelevat juuri Damsholtin kuvailemaa jakautumista. Aineistostani pystyn tunnistamaan kolme neljästä Damsholtin mainitsemista kategoriat: 1) he, jotka eivät voineet työskennellä tai opiskella kotona ja toteuttaa näitä etäyhteyksin, 2) he, jotka siirtyivät opiskelemaan tai työskentelemään etäyhteyksin, 3) he, jotka olivat työttömiä, eläköityneitä tai asuvat jonkinlaisessa instituutiossa. Sellaisia vastauksia aineistostani ei löytynyt, jossa olisi kuvausta henkilön osallistumisesta pandemiatilanteen aktiiviseen hoitamiseen, joka oli Damsholtin neljäs kategoria. (Damsholt 2020, 140.) Näin ollen tällaiset vastaukset jäivät oman aineistoni ulkopuolelle.

3.2 Oma kirjakokoelma

Tässä luvussa tarkastelen lukemisen hankkimisen eri tapoja, joista vastaajat kertoivat. Lähdän liikkeelle henkilökohtaisista kirjakokoelmista. Tämän jälkeen siirryn tutkimaan kirjastoja ja lukemisen hankkimiseen liittyvää sosiaalista ulottuvuutta.

Mieluisen luettavan löytämiseen on tänä päivänä monia erilaisia keinoja. Näitä voivat olla muun muassa kirjastojen, kirjakauppojen ja muiden kirjapalveluiden valikoima, kirjamessut ja -tapahtumat, podcastit, leikkimieliset kirjahaasteet, erilaiset artikkelit ja kirja-arvostelut, BookTube, Kirjagram (eng. Bookstagram), kirja-arviot, ryhmät ja lukupiirit, kirjablogit, sekä muiden ihmisten suositukset. Sosiologi ja kirjallisuudentutkija Maaria Linko painottaa (2023) kirjabloggareiden roolia luettavan materiaalin etsimisessä. Blogien merkitys on suuri, sillä ne tarjoavat monentyyppisiä kirjaesittelyjä ja monipuolistavat erilaisten kirjojen näkyvyyttä, mutta myös tukevat lukijoiden välistä sosiaalisuutta, mutta myös kirjailijoiden kirjoitustyötä, kun heidän teoksensa huomataan. (Linko 2023, 65.) Vaihtoehtoja näin ollen mieluisan kirjan löytämiseen riittää hyvin runsaasti. Suurin osa edellä mainituista menetelmistä ovat

toteuttavissa sähköisillä välineillä missä tahansa. Pandemiakeväänä 2020 kodin merkitys kuitenkin kasvoi omaehtoisten karanteenien ja sosiaalisen etäännyttämisen takia ja moni joutui valitsemaan luettavan kotona olevista kirjoista.

Monesta kodista löytyy edelleen fyysinen kirjahylly. Vaikka kirjahyllyt koetaan tärkeiksi ikkunoiksi kirjallisuuden maailmaan, niillä ei olekaan enää niin itsestään selvää asemaa: esimerkiksi jo vuoden 2017 asuntomessuilta kodeista oli jätetty kirjahyllyt kokonaan pois. Tänä päivänä kirjahylly voi olla myös virtuaalinen. (Kajander 2020, 85–86.) Muutamassa vastauksessa erityisesti mainittiin se, ettei ulos lähteminen kirjojen takia tuntunut turvalliselta ajatukselta: ”Ei ollut niin yksinkertaista lähteä selailemaan kirjastoon, eikä kirjakaupassakaan viitsinyt viettää välttämättä hirveän pitkään” (TYKL/spa/1227:517). Oman kirjahyllyn valikoimaan tukeutuminen herätti ristiriitaisia ajatuksia: Osa vastaajista kirjoitti tyytyväiseen sävyyn, että viimein oli tilaisuus lukea omasta hyllystä lukematta jääneitä kirjoja. Osa puolestaan harmitteli, että *joutui* lukemaan oman hyllyn kirjoja. Oman kodin kirjahylly nousikin monelle tärkeään asemaan kevään 2020 poikkeusarkena, kun monelta jäi lukemisharrastuksesta pois fyysiset kirjastokäynnit, kirjaostot ja muiden ihmisten kanssa teosten vaihtaminen.

Tässä esille nostamastani vastauksesta välittyy se, että oma kirjahylly koettiin toissijaisena vaihtoehtona löytää luettavaa – etusijalla olivat kirjaston kirjat:

”Muuttuivat siten, että koska kirjastot olivat kiinni, luin vähemmän kirjastonkirjoja. Niiden tilalla luin enemmän omasta kirjahyllystä, joko kirjoja, joita en ollut ennen lukenut tai sellaisia kirjoja, jotka olin jo lukenut aiemmin, mutta jotka ovat niin hyviä, että niitä kannattaa lukea uudelleenkin. Näiden lisäksi tuli myös ostettua muutama kirja joko ihan [hypermaketin nimi] tai kirjakaupasta.” (TYKL/spa/1227:542.)

Kirjaston kirjojen lukeminen kuitenkin kulloinkin voimassa olevien rajoitusten tähden väheni, ja niiden tilalla vastaaja kertoo lukeneensa omasta kokoelmasta niin lukemattomia kirjoja kuin vanhoja suosikkeja. Hän kertoo myös hankkineensa kirjoja oman kirjakokoelman kasvattamiseksi. Erityisesti huomioni kiinnitti se, että vastauksen perusteella saa mielikuvan, että vasta maailman kiireisen rytmin hidastettua ja kirjaston kirjojen vähennyttyä vastaajalla oli aikaa lukea kirjoja, jotka ovat olleet lukemattomana hyllyssä. Ehkäpä kirjaston kirjat mahdollistivat lukijalle uusien julkaisujen lukemisen. Aineistossani monelle oma kirjahylly muuttui näkymättömästä taas näkyväksi. Tämä on erinomainen esimerkki siitä, mistä Ehn, Löfgren ja Wilk (2015) kirjoittavat todetessaan, että arki ja tutut rutiinit käyvät usein niin tutuiksi, että ne muuttumat näkymättömiksi. Oman kokoelman tarkoitus on Kajanderin

mukaan taata muun muassa aineiston saatavuus ja lukemisen helppous (Kajander 2018, 42). Tutkimusaineistossani oma kirjahylly on todennäköisesti aina ollut omalla paikallaan ja pitänyt sisällään mielenkiintoisia teoksia luettavaksi, mutta se muuttui konkreettiseksi ja näkyväksi vasta nyt, kun arkisesta lukemisesta tuli jollain tavalla poikkeavaa.

Kertomuksia yhdistää teema, ettei omasta hyllystä ensisijaisesti valikoitu kirjoja luettavaksi. Kodin kirjahylly tuntui tavallisesti olevan eräänlainen kirjojen säilytyspaikka – ei niinkään mieluinen kokoelma, josta tavallisesti valittiin aktiivisesti ja ensisijaisesti mieluista lukemista. Eräissä vastauksissa kävi ilmi, että kotona olevia kirjoja pidettiin erityisessä asemassa, joiden lukuhetki tuli valita tarkkaan:

”Tulin lukeneeksi vihdoin hyllyssä ”hyvää hetkeä” odottaneita kirjoja” (TYKL/spa/1227:326.)

”Jonkin verran kerkesin hamstrata lukemista lainaan ennen kirjastojen sulkeutumista ja nämä kirjat riittivät hyvin. Hyllyssä olisi ollut lisäksi ostettuja teoksia, joita olen säästellyt ”namupaloiksi” tai tilanteeseen, jolloin kotoa loppuu luettava.” (TYKL/spa/1227_49.)

”Kirjastojen ollessa kiinni intouduimme harrastusporukalla lukemaan muutaman kerran omista kirjahyllyistämme lukemattomia teoksia” (TYKL/spa/1227:513.)

”En voinut käydä noutamassa kirjoja. Lopulta piti lukea hyllystäkin vanhoja suosikkeja. Luen aina paljon useammalla kielellä. En halua omistaa vaan lainaan mielelläni.” (TYKL/spa/1227:535.)

Sanavalinnoista ”hyvää hetkeä odottaneita kirjoja” ja ”namupala” voi päätellä, että soveliasta hetkeä odottaneiden kirjojen ostohetkestä on kulunut jo jonkin aikaa. Kahdessa ensimmäisessä vastauksessa kävi selvästi ilmi, että kotona olevat kirjat olivat vaalittu nimenomaan tiettyä tilannetta varten, ja niiden lukemista siirrettiin tietoisesti tuonnetuksi. Etusijalla olivat sen sijaan kirjaston kirjat, joista osa on mahdollisesti tuoreita julkaisuja. Tulee myös pitää mielessä, että monella vastaajista saattoi omasta kodista löytyä kirjoja, jotka ovat jääneet lukematta, sen suuremmin suunnittelematta oikeaa hetkeä teoksen lukemiselle. Pandemiakevällä omaan kirjahyllyyn suhtauduttiin toisaalta myös positiivisella mielenkiinnolla, kuten kolmannessa vastauksessa 513, jossa oli intouduttu suuremmallakin porukalla lukemaan nimenomaan näitä näkymättömäksi käyneitä teoksia hyllystä. Viimeisessä vastauksessa 535 käy ilmi, että negatiivisesti omaan kirjahyllyyn suhtauduttiin erityisesti tilanteissa, joissa oman hyllyn valikoimaa ei koettu riittävän laajaksi. Vastauksessa oman hyllyn valikoiman riittämättömyys kietoutuu henkilökohtaisiin arvoihin olla omistamatta kirjoja.

Muutamissa vastauksissa kirjojen lukemiseen suhtauduttiin myös eri tavalla kuin aiemmin. Eräässä vastauksessa kirjoittaja kuvailee oman suhtautumisensa lukemiseen muuttuneen kevään mittaan:

”Oli ihana syventyä kirjoihin, kun TV yleensä tuppaa viemään etusijan. Kerrankin oli päivällä luppohetkiä, joihin telkkari ei käynyt. Englannin kielen taitoni parani roimasti, kun selvitin pari englanninkielistä pökkaria. Lisäksi verestin ruotsin kielen taitoja lukemalla. Yleensä keskityn lukemiseen kesällä parvekkeella tai puistoissa tai lapsen harrastamassa sekä löytäessäni kirjoja, jotka täytyy ahmia. Nyt lukeminen oli rentoa ja omaa aikaa sekä tarjosi ajattelemista koronautusten keskellä.”
(TYKL/spa/1227_49.)

Vastaaja kuvailee lukemistahtinsa hidastuneen kevään myötä. Hän myös kirjoittaa opiskelleensa kieliä romaanien lukemisen avulla. Kirjojen lukeminen näin ollen sai viihtymisen ohella myös sivistävän ulottuvuuden. Kevään 2020 poikkeusarki ohjasi myös vastaajien kulutustottumuksia, sillä oman kirjahyllyn valikoimaa päädyttiin usean vastaajan mukaan kasvattamaan. Kirjoja ostettiin omaksi, jonka todettiin muutoin melko harvinaiseksi: ”Kirjastojen ollessa suljettuina ja lukuhaasteeseen tarkoitettut kirjat piti kaivaa omista kokoelmista ja jotkut tilasin [verkkokirjakaupasta] ja käytin myös [online kirjapalvelua] tai jätin haastekohdan toistaiseksi. Kaipasin myös kirjastossakäyntejä paljon.”
(TYKL/spa/1227_61.) Omaa kirjavalikoimaa kasvatettiin eräänlaiseksi henkilökohtaiseksi kotikirjastoksi.

Tässä luvussa olen tarkastellut lukijoiden kirjahyllylle antamia merkityksiä. Kodin kasvanut merkitys nosti näkymättömäksi koetut kirjahyllylt jälleen ajankohtaiseksi. Samankaltaiseen ilmiöön Kajander törmäsi tutkimuksessaan kirjahyllysten kohdalla: vaikka Kajanderin tutkimassa kyselyaineistossa haluttiin tietoa lukijoiden kirjahyllyistä, ei niitä aina mainittu tai nostettu esille. Tutkija arveli kirjahyllysten olevan osalle lukijoista osittain ”yhden tekeviä” tai ”epäoleellisia”. (Kajander 2020, 86.) Kajanderin ja oman tutkimusaineistoni kirjahyllyihin ovat mielenkiintoiset vertailukohteet, sillä kummassakin tapauksessa vaivalla osalla lukijoista kerätty kirjahylly täynnä vanhoja suosikkeja ja uusia lukelämyksiä jäi kaikesta huolimatta jollain tapaa varjoon. Omassa aineistossani syy oman kirjahyllyn muuttuminen näkymättömäksi vaikuttaa juontavan juurensa moniin erilaisiin tapoihin löytää ja kuluttaa luettavaa aineistoa, joissa oma kirjahylly on vain yksi monista vaihtoehdoista. Toki Kajander kertoo tutkimusaineistonsa sisältävän paljon myös sellaisia kirjoituksia, joissa oma kirjahylly on ehdottoman olennainen osa lukuharrastusta, jotka myös muistuttavat omasta matkasta lukijaksi (Kajander 2020, 90). Myös omassa aineistossani oma kirjahylly sisälsi nimenomaan lukijalle itselleen tärkeitä teoksia. Vaikuttaisikin siltä, että oma kirjahylly osalle lukijoista on

jollain tapaa eräänlainen turvaverkko, johon turvautua muiden keinojen pettäessä tai muistoesine, joka kertoo jotain lukijastaan. Kajanderin (2018) mukaan kirjahylly ei ole vain käytännön tarkoituksia palveleva esine, vaan myös tunnelmanluoja ja lukuharrastuksen näkyväksi tekevä esine (Kajander 2018, 41–42).

3.3 Kirjastojen rooli lukijoiden keskuudessa pandemiakeväänä

Kirjasto on monelle lukijalle ensisijainen paikka hankkia kirjoja. Kirjastojen toimiessa pandemiakeväänä alati muuttuvien rajoitusten mukaisesti moni joutui luettavien kirjojen hankinnassa turvautumaan muihin keinoihin. Toki tulee pitää mielessä, etteivät kaikki lukijat olleet riippuvaisia kirjastojen aukioloista ja lainattavien teosten saatavuuksista. Tässä luvussa etenen kodin käsitteen ulkopuolelle perehtymällä kirjastolle pandemiakeväänä annettuja merkityksiä ja nostamalla aineistostani esiin kirjastoihin liittyviä teemoja.

Kirjastoissa kuka tahansa voi lainata erilaista aineistoa kotiin ja lukea kirjaston tiloissa. Etnografista tutkimusta Turun kaupungin pääkirjastosta tehnyt Alina Saari (2013) tarkastelee pro gradu-tutkielmassaan kirjastoa elettyinä julkisena kaupunkitilana, fyysisen ja sosiaalisen ympäristön näkökulmista. Hän määrittelee kirjaston Ray Oldenburgin [1999] tutkimuksen pohjalta *kolmanneksi paikaksi*. Kolmas paikka on edullinen ja helposti lähestyttävä julkinen tila jonne ihmiset hakeutuvat viihtymään ja nauttimaan toistensa seurasta. (Saari 2013, 19.) Oldenburgiin nojaten Saari erottelee kolme kirjastotiloissa esiintyvää sosiaalisuuden muotoa: 1) julkinen yksinolo, eli nautinnollista ajanviettoa yksin kirjaston tiloissa, ilman pakkoa vuorovaikutukseen, 2) hetkellinen sosiaalisuus, jolla tarkoitetaan lyhyitä kohtaamisia kirjaston käyttäjien kesken ja 3) yhteisöllinen sosiaalisuus, mikä tarkoittaa puolestaan kirjaston roolia yhteisenä kohtaamispaikkana (Saari 2013, 19–20). Kirjastot siis mahdollistavat lukemisharrastuksen maksutta ja harrastus on näin laajasti saavutettavissa. Kirjastossa myös on mahdollista toteuttaa lukemisharrastuksen sosiaalista puolta yhdessä muiden lukijoiden kanssa. Kirjastojen pääasiallinen kokoelma muodostuu painetuista kirjoista omissa aakkosellisissa hyllyissään, mutta moni kirjasto tarjoaa runsaasti myös muita palveluja. Turun kaupungin pääkirjasto tarjoaa kirjastokävijöille lainattavaksi esimerkiksi asiakastietokoneita, lehtiä, e-aineistoja, taidetta ja kulttuuria, vuokrattavia tiloja, tavaroita ja 3D-tulostusta (Turun kaupunginkirjasto). Kirjasto sopii näin ollen moneen muottiin ja pyrkii vastaamaan asiakaskuntansa tarpeisiin.

Monien palvelujen ja kulttuurikohteiden tavoin kirjastot Suomessa olivat suljettuna 16.3.–16.6.2020 voimassa olleen valmiuslain vuoksi. Joissain kirjastoissa oli mahdollista noutaa varauksia omatoimialueelta, mutta kirjaston pääasialliset tilat olivat lähtökohtaisesti suljettuina. Kirjasto teemana puhutti hyvin vahvasti aineistoni vastaajia, vaikka aiheeseen ei kohdistunut kyselylomakkeessa suoranaisesti kysymyksiä. Kirjastot ja kirjastojen käyttö otettiin siis oma-aloitteisesti esille vastaajien toimesta. Tämä oli monelle tärkeä aihe, josta haluttiin kertoa toisinaan pitkästikin. Kertomuksissa kirjastojen sulkemista luonnehdittiin usein yllättäväksi, poikkeukselliseksi ja harmilliseksi, kuten tässä vastauksessa: ”Olen kirjastojen suurkuluttaja, joten minulle oli täysin poikkeuksellista olla pari kuukautta käymättä kirjastossa.” (TYKL/spa/1227_1.) Aineistosta kävi ilmi, että suurelle osalle vastaajista kirjastopalvelut muodostivat monelle lukuharrastuksen tukirangan. Kirjastoja myös ikävöitiin. Hyllyjen välissä haahuilua ja spontaaneja löytöjä kaipahtiin vastauksissa.

Kirjastot lukuharrastuksen tukirankana

Kirjasto toimi monelle kyselyyn vastaajalle ensisijaisena paikkana löytää lukemista. Esimerkiksi Helmet-haaste mainittiin useasti vastaajien toimesta. Helmet-haaste on pääkaupunkiseudun kirjastojen yhteinen jokavuotinen lukuhaaste. Haaste sisältää 50 erilaista kriteeriä, jonka avulla lukemista valitaan. Osallistua kuka tahansa ja kuluvan vuoden aikana milloin tahansa. Helmet-haasteen tarkoituksena on kannustaa lukemiseen, minkä takia osallistujia kannustetaan luomaan omat säännöt ja löytämään itselleen paras tapa lukea. Pieni Helmet lukuhaaste on puolestaan kevyempi versio, jossa on 25 kriteerin otanta perinteisestä Helmet haasteesta. (Helmet 2023.) Helmet-lukuhaasteeseen liittyy myös Facebook-ryhmä, jossa esitellään omia vinkkejä haasteeseen ja käydään aktiivista keskustelua. (Linko 2023, 57.)

Helmet-haaste otettiin oma-aloitteisesti esille lukuisissa vastauksissa ja lähtökohtaisesti haasteesta kerrottiin positiiviseen sävyyn. Helmet-haasteen tuominen esille on johdonmukaista, sillä tutkimukseni kirjoituskutsua levitettiin sosiaalisessa mediassa, näin tavoittaen todennäköisesti haasteesta kiinnostuneita vastaajia. Haastetta keuhuttiin ja se liitettiin tiiviisti mukaan lukuharrastukseen myös keuhällä 2020 poikkeusolosuhteista huolimatta:

”Olin 2020 toista kertaa Helmet-lukuhaasteessa, kirjaston haaste vuodelle, jossa on 50 teemaa numerjärjestyksessä, voi lukea missä järjestyksessä haluaa. Se oli tärkeä tukiranka lukemiselle ja välillä luin sitten muutakin”.
(TYKL/spa/1227_61.)

”Helmet haaste on mainio idea. Se antaa lukemiseen uusia kulmia ja myös kirjallisuuden valintaan. Minä en kaipaa välttämättä uutuuksia, joita joutuu jonottamaan. Minulle käy vanhempikin kirjallisuus, joten kirjastosulku ei sikäli vaikeuttanut lukemista.” (TYKL/spa/1227:451).

”Päätin osallistua viime vuonna Helmet-lukuhaasteeseen ensimmäistä kertaa, ja sen myötä luin selvästi enemmän kuin yleensä ja myös monipuolisemmin kuin yleensä. Menin oman mukavuusalueen ulkopuolelle.” (TYKL/spa/1227:518.)

Yllä olevissa vastauksissa käy ilmi, että haaste saattoi hyvinkin olla valittujen teosten ensisijainen lähde tai toimia eräänlaisina raameina, joka ohjasi kirjallisuuden valintaa. Positiivista oli selkeästi myös se, että haasteen avulla lukijat tulivat tietoisiksi vanhemmista kirjoista, ei vain uutuuksista ja sellaisista teoksista, joista puhutaan laajemmassa keskustelussa. Haaste oli myös kannustanut pandemiakevään aikana kokeilemaan uudenlaisia kirjoja ja osallistumisen koettiin kannustavan laajentamaan omia kirjavalintoja, johon oltiin vastauksissa tyytyväisiä.

Helmet-lukuhaaste saattoi hyvinkin myös toimia unohdetun lukuharrastuksen elvyttäjänä, josta innostus jatkui pandemiakevättä pidemmälle:

”Seurasin Facebookissa olevaa helmet- lukuhaaste - ryhmää, ja poimien sieltä kirjoja, joita moni oli suositellut. Löysin sitä kautta paljon kiinnostavia kirjoja. -- Lapsena luin tosi paljon, mutta opiskelujen ja lasten saannin myötä lukeminen on jäänyt pariin kirjaan vuodessa. Vuonna 2019 herätteli lukuharrastustaan henkiin ja luin n 20 kirjaa. Vuonna 2020 luin 52 kirjaa tasaisesti läpi vuoden. Innostuin Facebook-ryhmän kautta löytämistäni lukukokemuksista. Olen lukenut lähinnä dekkareita, koska niitä on helppo valita hyllystä ja tietää suunnilleen mitä saa. Muunlaisia kirjoja on vaikea valita mielestäni, enkä tykkää jättää kirjoja kesken, vaikka en pitäisi niistä. Oli upeaa löytää paljon hyviä kirjoja, joita en olisi osannut etsiä käsiini ilman haastetta. Aion suorittaa lukuhaasteen myös tänä vuonna.” (TYKL/spa/1227:330)

Tässä vastauksessa esimerkiksi kirjoitettiin haasteen suorittamisesta pidemmin ja mukaan liitettiin myös omaa kirjanpitoa luetuista kirjoista. Vastaaja koki Helmet-haasteen ja siihen liittyvän sosiaalisen kanssakäymisen ansiosta lukeneensa määrällisesti paljon enemmän kirjoja. Haasteesta hän kirjoitti myös hyvin positiiviseen sävyyn, painottaen ettei olisi yksin tehnyt yhtä hyviä löytöjä ja intoutunut lukemaan myös vuonna 2021. Eräs vastaaja kertoi, että oli löytänyt lukuhaasteen pariin nimenomaan omaehtoisten karanteenien ansiosta:

”Ehkä sen verran [pandemiatilanne vaikutti], että aiemmin en olisi osallistunut lukuhaasteisiin. Nyt osallistuin netistä löytämäni Helmet- haasteeseen, josta myös löysin toisten postaamia vinkkejä. Näiden perusteella tuli luettua kirjallisuutta mukavuusalueeni ulkopuolelta. (TYKL/spa/1227_152.)

Osassa vastauksissa Helmet-haasteesta puhutaan siis positiivisena löytönä, johon ei olisi ilman poikkeusarkea tullut tartuttua tai löydettyä.

Hamstrausilmiö: Huoli kirjastojen sulkemisesta

Kirjastojen sulkeminen vaikutti monen lukijan lukutottumuksiin merkittävästi, kun kirjoja ei voinut lainata enää tavalliseen tapaan. Lukijoiden tottumukset asioida paikan päällä muuttivat muotoaan, sillä kirjoja lähtökohtaisesti ei voinut lainata sulun aikana. Tästä lähti liikkeelle mielenkiintoinen ilmiö, kun sulkuihin varauduttiin hakemalla aineistoa talteen tauon ajaksi. Eräs vastaaja kertoi käyttävänsä kirjaston palveluita siksi, ettei kirjoja ensisijaisesti tarvitse itse omistaa. Siksi hän päätti ”hamstrata” riittävästi kirjoja sulkujen ajaksi.

(TYKL/spa/1227:538). Kyselyni vastauksissa moni kertoi vastaavanlaisesta kokemuksesta. Kertomusten määrästä päätellen ilmoitus kirjastojen sulkemisesta lyhyellä varoituksella vaikutti ajaneen melko laajasti kirjastokävijöitä lainaamaan aineistoa varastoon. Oli todella yllättävää törmätä vastauksissa niin moneen yhtenäiseen kuvaukseen, jossa kuvailtiin nimenomaan kirjojen kiireistä haalimista. Lähtökohtaisesti kuvauksissa painotettiin kirjojen määrää, ja termi ”hamstrata” toistuu kertomuksissa huomattavan usein: ”Kirjastojen sulkeminen vaikeutti. Onneksi menin ennen sulkua kirjastoon ja hamstasin kasan kirjoja mitä hyllystä sattui löytymään. Samalla asialla taisi olla moni muukin, koska en muista koska kirjastossa olisi ollut niin paljon ihmisiä...” (TYKL/spa/1227:539.) Ilmiön erityislaatuinen luonne välittyi ainakin tässä tapauksessa jo tapahtumahetkellä asioivalle henkilölle, sillä kirjasto oli hänen muistinsa mukaan täydempi kuin koskaan aiemmin. Oheisessa kuvauksessa välittyy myös se, ettei hamstraukselle varsinaisesti ollut olemassa suunnitelmaa siitä mitkä kirjat päätyivät mukaan, vaan valinta oli sattumanvaraista. Peilaan kirjojen hamstraamista kirjastoista pandemian alkuvaiheeseen kohdistuneeseen huoleen, joka kannusti kansalaisia hankkimaan varastoon arkisia tavaroita – kuten esimerkiksi vessapaperia, ruokatarvikkeita ja käsidesiä – omaehtoisten karanteenien varalle. Myös tätä ilmiötä kutsuttiin keväällä hamstraamiseksi. (Onnettomuustulkintakeskus 2021, 19.)

Muutamissa hamstraukseen liittyvissä kertomuksissa välittyy ilmiön luonne ainakin osittain *pelonsekaisena ryntäyksenä*. Tieto kirjastojen sulkemisesta aiheutti huolta erityisesti siksi, ettei ollut tietoa kuinka kauan erikoinen tilanne kestäisi ja milloin seuraavaksi olisi mahdollista päästä kirjastoon. Tarkoituksena oli kerätä poikkeavien järjestelyjen ajaksi varasto tai pieni kotikirjasto, josta lukemista voisi valita kotona ajan kanssa:

”Minulla kävi sikäli hyvä onni, että ehdin käydä kirjastossa hamstraamassa lukemista ennen kuin kirjastot sulkeutuivat. Lainasin tavallista isomman määrän kirjoja, myös sellaisia joita en olisi muuten välttämättä valinnut hyllystä tai joiden lukemista olin vasta alustavasti harkinnut, saadakseni itselleni kotiin hyvän kokoelman luettavaa.” (TYKL/spa/1227:166.)

”Pelkäsin kirjaston sulkemista heti ensimmäisellä viikolla ja keräsin n. 30 kirjaa hätävarastoksi sieltä. Mahdollisimman monenlaisia kirjoja. Mutta en sitä hömppäkirjallisuutta, jota sitten välillä koin haluavani lukea. Ei jaksanut muuta. Jouduin ostamaan pökkareina marketista joitakin ja myös kirjastosta hain joitakin.” (TYKL/spa/1227_60.)

”Kun kuulumme lasten kanssa, että kirjaston omatoimi puoli on menossa huomenna kiinni, niin menimme vauhdilla lähikirjastoon kera kestokassin ja haimme tolkkuttoman paljon kirjoja” (TYKL/spa/1227:140.)

Näissä hamstrauksiin liittyvissä kertomuksissa yhteisiä piirteitä on kirjojalainojen suuri määrä, sokkona valitseminen ja lainattujen teosten monipuolisuus. Lainattujen teosten seassa oli kertomusten mukaan usein runsaasti sellaisia kirjoja, joiden valintaa ei ollut pohdittu juuri lainkaan tai joita ei normaalisti olisi lainannut luettavaksi. Keskimmaisessa vastauksessa 166 vastaaja kertoo, että kiireessä *hätävarastoksi* lainatuista kirjoista tuntunut kuitenkin löytyvän sopivaa luettavaa. Tämä kenties kertoo kevääseen liittyvästä tilanteen ja yleisten tunnelmien ailahtelusta. Kirjastoon saatettiin myös saapua hamstraamaan kirjoja koko perheen voimin. Kiireellä lainatuista teoksista muodostui kotiin oma pieni kirjasto, jossa olisi varaa valita.

Hamstrauskuvauksissa ilmenee usein myös huoli siitä, että lukeminen loppuu kesken. Huoli useimmiten osoittautui tarpeettomaksi, sillä lukemista löydettiin epävarmuudesta huolimatta:

”Huomasin että iso osa lukuharrastusta on se kun odotan kirjoja kirjaston varauksesta saapuvaksi ja kun niitä pääsee tasaisin väliajoin hamstraamaan paikan päältä lisää. Tämä lisää lukuintoa ja -nopeutta, koska haluaa päästä pian siirtymään jo seuraaviin mielenkiintoisiin teoksiin ja toisaalta että ehtii palauttaa kirjat ajoissa. Kun kirjastot olivat kiinni niin se vähensi lukemista, mm. olin huolissani että kirjat loppuisivat kesken (huoli osoittautui turhaksi).” (TYKL/spa/1227:56.)

Hamstraus ei kuitenkaan automaattisesti tarkoittanut, että lukeminen olisi ajallisesti tai määrällisesti lisääntynyt. Oheisessa kertomuksessa vastaaja analysoi omaa lukuharrastustaan, todeten varausten odottamisen olevan merkittävä osa harrastusta, joka ylläpitää lukuintoa- ja nopeutta. Kirjastojen sulkun liittynyt huoli kuitenkin johti vastauksessa kirjojen säännöstelyyn. Luonteeltaan hamstrausilmiö osoittautui kaiken kaikkiaan varsin ainutlaatuiseksi ilmiöksi. Hamstrausilmiön ydin muodostui kirjastojen sulkun liittyvästä huolesta, mikä puolestaan monelle merkitsi huolta luettavien kirjojen valikoiman ja mahdollisuuksien tyrehtymisestä. Arjen tasainen rytmi pirstaloituu muutoksen edessä (Enges.

Mahlamäki & Virtanen 2015, 61.). Tässä tapauksessa on kirjastorakennusten fyysisten tilojen sulkeminen, oli nostamissani vastauksissa arjen mullistus. Nojaten Ehnin, Löfgrenin ja Wilkin (2015) teoriaan, itsestään selvänä arjen osasena pidetty kirjastorakennus muuttui piiloarjesta taas näkyväksi. Vastaajat hamstrausilmiön kautta reagoivat lukuharrastukselle tärkeän elementin aseman horjumiseen ja toivat esille kirjastorakennuksiin liitettyjä merkityksiä tuomalla ne omaehtoisesti esille vastauslomakkeissa. Monelle kirjastot ovat ensisijainen mahdollisuus harrastaa lukemista, ja hamstrausilmiö on suora osoitus kirjastojen merkittävään asemaan.

Muutos kirjastojen käyttökokemuksissa pandemiakevään aikana

Kirjastojen sulkemisen jälkeen osa kirjastosta oli avoinna tietyin reunaehdoin tai paikan päällä oli mahdollisuus noutaa vain varauksia (Kontiainen ja muut 2021, 7). Useimmissa kirjastoihin liittyvissä vastauksissa kävi ilmi, että vierailu kirjastoon ja hyllyjen välissä kiertely oli olennainen osa lukuharrastusta:

”Olin aikaisemminkin varannut kirjoja kirjastosta, nyt varattujen kirjojen määrä kasvoi. En juurikaan enää kiertänyt kirjastossa etsimässä kirjoja, eli herätelainat jäivät tekemättä. Ostin jonkin verran enemmän kirjoja omaksi.”
(TYKL/spa/1227:95.)

”Yleensä kierrän kirjastossa hyllyjä genren mukaan etsien tuttuja kirjailijoita ja jotain uutta. Nyt luin pääasiassa sitä, mikä oli tarttunut mukaan kirjaston kierrätyshyllystä.” (TYKL/spa/1227_49.)

Vastauksissa kerrotaan, että kirjastojen sulkujen takia konkreettinen hyllyjen välissä vaeltelu jäi rutiineista pois. Näin ollen lukijat kokivat, ettei tullut lainattua sellaisia teoksia, joita ei osaisi välttämättä etsiä, vaan joihin törmää sattumalta hyllyssä. Hyllyjen välissä vaeltelun ja teosten etsimisen jäädessä pois, osa lukijoista opetteli hyödyntämään esimerkiksi kirjaston varaupalveluita. Varausten tekemisen ja noutamisen lisäksi oheisessa vastauksessa mainitaan erityisesti kirjaston poistohylly, joka todennäköisesti on sijainnut varausten noutopisteen läheisyydessä. Vastausten pohjalta voidaan näin ollen päätellä, että kirjastorakennuksessa käymisen kokemus ja rakenne muuttuivat pandemiakevään aikana.

Varausten noutamisen lisäksi moni kirjastonkäyttäjä vastauksissa kertoi löytäneensä oman kirjastonsa sähköiset e-aineistot, joita saattoi käyttää ja lainata kotoa käsin:

”Normaalisti käyn kirjastossa vähintään kerran viikossa. Koronasulun aikana siirryin suurkuluttamaan nettikirjastoja.” (TYKL/spa/1227_1.)

”Käytän lukuaikapalveluja ja kirjastojen e-kirjapalveluja, joihin tilanne ei vaikuttanut. Omistan myös paljon kirjoja, joten kirjaston rajoitukset eivät sinänsä haitanneet.” (TYKL/spa/1227_151.)

Näissä kokemuksissa erilaisista e-palveluista välittyä eräänlainen tyyneys. Fyysisten kirjastorakennusten sulkua ei tuntunut mullistavan lukemisharrastusta kovinkaan rajusti, sillä vaihtoehtoja lainata materiaalia jäi kaikesta huolimatta jäljelle. Kirjaston e-aineistojen lisäksi hyödynnettiin myös muita keinoja saada aineistoa luettavaksi: ”Kirjasto ei ollut avoinna koko aikaa, se ohjasi ostamaan enemmän kirjoja ja käyttämään äänikirja palveluja.”

(TYKL/spa/1227:532.) Lähtökohtaisesti suhtautuminen tilanteeseen oli rauhallinen ja positiivinen, sillä oli löydetty itselle sopivia keinoja jatkaa lukuharrastusta muutoksesta huolimatta. Teoksen fyysisellä muodolla ja olemuksella ei tuntunut olevan vastaajien kertomuksista kovinkaan suurta merkitystä, vaan tärkeää enemmän oli teosten vaivaton saatavuus.

Kirjastojen poikkeusarki ohjasi myös lukemaan kirjoja omasta hyllystä ja ostamaan kirjoja, vaikka tavallisesti nämä olivat toissijaisia keinoja löytää luettavaa:

”[Tottumukseni] Muuttuivat siten, että koska kirjastot olivat kiinni, luin vähemmän kirjastonkirjoja. Niiden tilalla luin enemmän omasta kirjahyllystä, joko kirjoja joita en ollut ennen lukenut tai sellaisia kirjoja jotka olin jo lukenut aiemmin mutta jotka ovat niin hyviä että niitä kannattaa lukea uudelleenkin. Näiden lisäksi tuli myös ostettua muutama kirja joko ihan [hypermarketista] tai kirjakaupasta.” (TYKL/spa/1227:542.)

Oheinen lainaus konkretisoi, kuinka osassa vastauksissa kirjaston virkaa siirtyi toimittamaan oma kirjahylly. Vastauksessa myös kuvataan, että kirjoja saatettiin kirjastojen sulkujen aikana myös ostaa omaksi aiempaa matalammalla kynnyksellä. Kirjastojen poikkeusarkena lainakirjoihin kohdistuneet teot, asenteet ja odotukset muuttuivat konkreettisten kirjastokäyntien lisäksi. Eräässä vastauksessa lukija havainnoi kuinka suljetut kirjaston tilat muuttivat hänen lukemiskokemustaan kotona: ”Kirjastot olivat pandemian takia kiinni, niinpä en voinut lainata uusia kirjoja samalla tavalla kuin aikaisemmin. Ehdin kerrankin lukemaan kaikki lainatut uusimatta niitä yhä uudelleen ja uudelleen. Valitsin luettavani siis pienemmästä valikoimasta: aiemmin lainatut ja oman kirjahyllyn teokset.”

(TYKL/spa/1227_97.) Vastaajan lainausmäärien pienentyessä hän koki voivansa keskittyä lainaamiinsa teoksiin aiempaa paremmin, vaikka kirjavalikoima kapenikin. Fyysisten kirjastotilojen ollessa suljettuna tai vähemmällä käytöllä karanteenisuositusten takia, tilanne ohjasi erilaisiin lukutottumuksiin.

Kirjastoja käsittelevissä vastauksissa esiintyi myös pieni määrä kertomuksia, joissa kerrotaan kirjojen saatavuusongelmista:

”Saatavuus oli vähän heikkoa, mutta pärjäsihän sillä. Pakko oli lukea saksan ja englanninkielisiäkin kirjoja, koska muuta ei saanut.” (TYKL/spa/1227_69.)

”Kirjaston äänikirjat oli niin varattuja että niitä kuuntelin vähemmän” (TYKL/spa/1227_149).

”Kirjaston käytön vähennyttyä perheessämme on luettu vähemmän” (TYKL/spa/1227:509).

Ensimmäisessä vastauksessa 69 valikoiman suppeutta kuvataan kaventuneen niin, ettei suomenkielisiä teoksia ollut mahdollista saada lainaan. Painettujen- ja suomenkielisten kirjojen saatavuusongelmien lisäksi harmiteltiin e-aineistojen pitkiä jonoja. Kommentit e-aineiston lainaukseen liittyvistä haasteista liitettiin muutamissa kertomuksissa lukuhaasteiden suorittamiseen. Vaikka fyysisten kirjaston tilojen tilalle moni löysi erilaisia vaihtoehtoja, eivät kaikille yllä mainitut vaihtoehdot olleet mahdollisia. Näissä vastauksissa kirjaston fyysiset tilat olivat ehdoton edellytys kirjaston käytölle, ja niiden puute merkitsi lukemisharrastuksen hiipumista. Toki lukemisen hiipumiselle voi olla myös muita syitä, joita vastaajat eivät syystä tai toisesta kerro. Toki kaikissa vastauksissa kirjastojen sulun ja muiden poikkeusjärjestelyiden ei koettu vaikuttavan omiin lukutottumuksiin mitenkään: ”En ollut riippuvainen kirjaston tarjonnasta” (TYKL/spa/1227:506). Uskallan siis olettaa, ettei kirjasto ollut kaikkien vastaajien kesken pääsääntöinen tai ainut keino luettavan hankkimisessa.

Kirjastojen merkittävä asema

Olen tässä luvussa aineistoni analyysillä osoittanut, että kirjastoilla on suuri rooli monen lukijan harrastuksessa. Kirjastossa viihdytään, tehdään löytöjä, varataan ja lainataan kirjoja, sekä päästään käsiksi puhututtaviin uutuuksiin. Sulkuihin varauduttiin hankkimalla kirjoja varastoon ja siirryttiin käyttämään kirjastojen etäpalveluja. Sulkujen jälkeen oltiin puolestaan valmiina tekemään taustatyötä varattavien kirjojen eteen. Kirjastojen sulkeminen aiheutti myös muihin kuluttamisen tapoihin tarttumista. Vastauksissa ilmeni kaiken kaikkiaan se, kuinka kirjastot ympäristöinä koettiin miellyttäväksi ja kirjastossa asiointi monelle oli kiinteä osa lukuharrastusta, oli kyse sitten haasteen suorittamisesta tai tavallisesta kirjastokäynnistä.

Muutamissa vastauksissa vastaajat oma-aloitteisesti pohtivat, kuinka kirjastojen asema oli muuttunut pandemiakevään aikana positiivisesti, kuten esimerkiksi tässä: ”Luen mielelläni muutenkin, mutta kirjaston merkitys kasvoi selvästi. Ja lukemisen merkitys.”

(TYKL/spa/1227:528.) Aineistoon kertyi myös vastauksia, joissa kirjastojen sulkua koettiin koko epävarman pandemiakevään hirveimpänä asiana:

”Ei mitään sen erikoisempaa nouse mieleen kuin se miten tärkeitä kirjastot on! Koko epidemiassa hirvein pala on ollut tuo kirjastojen sulkua, en kestänyt sitä yhtään. Sitten vielä itketti, kun tosiaan asuin ulkomailla ja Suomeen piti päästä takaisin, mutta kirjoja ei saanut palautettua kirjastoon. Kysyin kirjastosta mitä asialle voi tehdä ja ne vaan sanoivat, että "jätä sinne asuntoon ja toivo, että seuraavat asukkaat palauttaa kirjat" Voi ei! :(siitä tulin hyvin surulliseksi. (mutta sit facen kautta annoin kirjat eteenpäin kaupunkiin jäävälle, koska en suinkaan ollut ainoa jolla oli lukeminen loppu. niin palautuivat toivottavasti kirjastoon ne kirjat sitten).” (TYKL/spa/1227:310.)

”Kirjastojen sulkeminen oli kaikkein ärsyttävintä asiaa koko pandemiakeväässä. Sää oli hyvä, ulos pääsi, ulkona saattoi tavata ihmisiä, mutta kirjastoon kertyvä uutuuspino sulun aikana harmitti todella kovasti.” (TYKL/spa/1227:13.)

Yllä olevista kuvauksista välittyy selvästi kirjastoihin liittyvät positiiviset tunteet. Kirjastot saatettiin siis jossain määrin kokea niin merkittävänä, että niiden ympärille rakentuivat merkittävimmät pandemiakevääseen 2020 liittyvät muistot. Pandemiakevät näyttäytyi kaikille yksilöllisenä: Muutamille kirjaston sulkua saattoi olla koko kevään raskain asia. Toisaalta pelko ja huoli on pandemiakeväänä kohdistunut Halme-Tuomisaaren mukaan esimerkiksi pandemian tuomaan kuolleisuuteen ja taloudelliseen ahdinkoon. (Halme-Tuomisaari 2020,7).

Kirjastot lienevät aineistossani kaikkein runsaimmin vastaajia puhuttanut aihe – vaikka kirjastoihin ei vastauslomakkeessani kohdistunut suoria kysymyksiä (Liite 2). Kirjastoihin ja kirjaston palveluihin liittyi voimakkaita kollektiivisia kokemuksia ja tuntemuksia. Moni tiedosti lainakirjojen merkityksen lukuharrastuksensa tukirankana, haluten tuoda sen ilmi myös aineistossa. Kirjastot nostettiin näin kollektiivisesti aineistossa näkyväksi ja moni vastaaja huomasi niiden merkityksen korostuneen huomattavan paljon pandemiakevään aikana. Kirjastot eivät välttämättä olleet missään vaiheessa muuttanut kulttuurianalyysin näkökulmasta vastaajien arjessa näkymättömäksi, mutta niiden merkitys lukijoiden elämään konkretisoitui selvästi vastauksissa poikkeusarjen mullistaessa tavalliset arkirutiinit.

4 Lukemisen muotoihin liittyvä kokemuksellisuus ja niille annetut merkitykset

4.1 Lukemiseen liitetyt arvot, asenteet ja merkitykset

Aineistoni kyselyvastauksissa lähes kaikki lukijat kollektiivisesti arvostivat painettua kirjaa ja lukivat kirjoja perinteisten painettujen kirjojen muodossa – 97% vastaajista kertoi tavallisesti lukevansa painettuja kirjoja. Vain muutamassa aineistoni vastauksissa lukijat eivät lukeneet lainkaan perinteistä kirjaa, vaan suosivat jotain muuta lukemisen muotoa. Useimmissa vastauksissa painettujen kirjan lisäksi hyödynnettiin myös muita teosmuotoja. Teosmuodoista kysymyslomakkeella (Liite 2) käytettiin termiä *formaatti*. Tavallisesti arjessaan 51% luki painettujen kirjojen lisäksi lehtiä. 43% vastaajista kulutti äänikirjoja ja 32% vastaajista luki e-kirjoja. Hieman alle siis puolet vastaajista kulutti äänikirjoja ja noin kolmasosalle vastaajista e-kirjat olivat arjessa tavallisia tuttavuuksia. 7% kertoi tavallisesti lukevansa muita lukemisen muotoja, kuten esimerkiksi blogitekstejä, artikkeleita, sometekstejä ja mainoksia.

Painetut kirjat osoittautuivat suosituimmaksi kirjan muodoksi niin Kajanderin kuin Herkmanin ja Vainikan tutkimuksissa. Kajanderin tutkimuksessa painetun kirjan miellyttävyyttä perusteltiin esimerkiksi sen tunnun, tuoksun ja sivujen äänen kautta (Kajander 2020, 119). Herkmanin ja Vainikan tutkimuksessa Suomea muiden Pohjoismaiden ohella luonnehditaan ”painotuotteiden suurkuluttajaksi” (Herkman & Vainikka 2012, 75). Myös oma tutkimukseni siis osoitti, että lukijat edelleen arvostavat ja kuluttavat painettuja kirjoja. Eräs vastaaja kirjoitti melko jyrkästi mielipiteistään liittyen perinteiseen painettuun kirjaan, sekä muihin vaihtoehtoihin kirjan muotoihin: ”Perinteiset kirjat, ehdottomasti. E-kirjoista saa päänsärkyä, ja äänikirjat etenevät liian hitaasti (miksi kuunnella 50h, jos saman voi lukea itse kahdeksassa tunnissa)” (TYKL/spa/1227_55.) Vastaaja ei pitänyt e-kirjoja ergonomisina ja tuskastui äänikirjojen hitaasta tahdistista. Vastaus jäi yksittäistapaukseksi aineistossani, sillä moni lukija kulutti perinteisten kirjojen lisäksi muitakin kirjan muotoja ja suhtautui kirjan näihin uteliaisuudella. Kajanderin, sekä Herkmanin ja Vainikan tutkimuksiin peilaten oma vastaajakuntani kertoi aiempia tutkimuksia useammin sähkökirjoista positiivisempaan sävyyn.

Kajanderin mukaan henkilö on luonut kirjaan henkilökohtaisen suhteen, kun yksittäinen kirja mielletään erityisen merkittäväksi. Omassa tutkimuksessaan hän huomaa kirjojen materiaalisuuden olevan osa lukutapaa ja lukemiseen liittyvää tunnelmaa. (Kajander 2018, 40.) Omassa aineistossani lukijat eivät juurikaan kirjoittanut perusteluja miksi painettu kirja

tuntui parhaalta kirjan muodolta. Mahdollista on, että painettu kirja koettiin niin itsestään selvänä, ettei sitä tultu ajatelleeksi. Tämä peilaisi Ehnin ja Löfgrenin ja Wilkin ajatukseen niin tutuksi tulleesta arjen osa-alueesta, ettei siitä oikeastaan kerrottu aineistossa. (Ehn & Löfgren & Wilk 2015, 1). Vaikkei painetuista kirjoista suoranaisesti aineistossani kerrottukaan, epäsuorasti on kyselyvastauksista löydettävissä viitteitä siihen, miten tärkeitä ne lukijoille ovat. Muutamissa vastauksissa kodin oma kirjahylly oli jo niin runsas ja suuri, ettei kokoelman kartuttaminen olisi ollut enää oikeastaan mahdollista, jolloin kirjoja vältettiin hankkimasta: ”Kirjastojen sulkeminen vaikeutti kyllä elämää, sillä hyllyni ovat niin täynnä etten halua ostaa kirjoja kuin aivan poikkeustapauksissa” (TYKL/spa/1227_13). Tässä vastauksessa lukija välttelee kirjojen ostamista siksi, että hän koki tilan puutetta uusille kirjoille. Kirjakokoelman runsaus tai päätös olla ostamatta kirjoja ei tarkoita, etteikö painetut kirjat olisi lukijalle enää merkittäviä – kokoelmaa ei vain ole enää mahdollista kartuttaa. Vain yksittäistapauksissa kirjoja ei haluttu lainkaan omistaa, joten kirjat esimerkiksi lainattiin kirjastosta. Aineistosta löytyi myös jokunen vastaus, joissa omistettujen kirjojen määrää kuvailtiin niin suureksi, ettei pandemiakevään rajoitukset olisi vaikeuttanut kirjaharrastusta vielä pitkiin aikoihin:

”--olin onnekseni ennen pandemiaa kerännyt kirjastosta kasan kirjoja. Jos olisin ehtinyt lukea kaikki lainakirjat, olisin siirtynyt oman kirjahyllyni kirjoihin, joiden parissa menisi hyvin pandemia jos toinenkin.” (TYKL/spa/1227_43).

”Onneksi en ole lähtenyt konmaritus-hullutukseen vaan säilyttänyt hyvän oman kirjaston sekä vuosia kartuttanut sitä kierrätyshyllyn aarteilla. Vielä riittää luettavaa vaikka toiseksi eristäytymisvuodeksi.” (TYKL/spa/1227_176).

Yllä olevista lainauksesta välittyy se, että oma kirjakokoelma takaa aineiston saatavuuden ja helppouden (Kajander 2018, 42). Oma kirjakokoelma ja painettu kirja tuottaa oheisissa vastauksissa lukijoille iloa. Erityisesti jälkimmäisessä vastauksessa tekstistä välittyy eräänlainen helpotus, että kokoelma on edelleen tallella.

4.2 Liikkeessä lukeminen

Aiemmissa tutkimuksissa on painotettu sähkökirjoihin liittyviä haasteita. Kajander avaa tutkimuksessaan näitä haasteita. Hän kirjoittaa, että lukijaan kohdistuvat paineet tutustua valtavaan määrään erilaisia lukulaitteita ja sähkökirjojen muotoja, itselleen sopivan sähkökirjakokemuksen löytämiseksi. Painettuun kirjaan liittyi myös enemmän positiivisia merkityksiä, mikäli sähkökirjoista löydettiin verrattain jotain hankalaa. Sähkökirjojen keveys ja aineettomuus saattoi kuitenkin kiehtoa, mikäli painettuihin kirjoihin liittyvä pöly ja

kuljettaminen koettiin haasteena. Kajander mainitsee myös sähkökirjojen korkean verotuksen, joka on nostanut merkittävästi tuotteiden hintaa. (Kajander 2020, 136, 141–143.) Herkmanin ja Vainikan tutkimuksessa laitteiden lyhytikäisyys koettiin ongelmalliseksi. Laitteiden ei uskottu toimivan muutaman vuoden päästä, siinä missä fyysinen kirja koettiin käyttiältään uskottavampana. E-kirjoista ei oltu valmiita maksamaan samoja summia kuin fyysisistä kirjoista. Toisaalta lehtien ja lyhyisen tekstien verkkojulkaisut koettiin käytännöllisiksi, ekolohisuuden, nopeuden ja paikasta riippumattomuuden takia. Kirjojen lukeminen koettiin elämykselliseksi ja kiireettömäksi lehtiin ja verkkojulkaisuihin verrattuna. (Herman & Vainikka 2012, 90.) Omassa aineistossani ei sähkökirjoja lähtökohtaisesti koettu haasteellisina. Vastauksissa nousi esille esimerkiksi aikaisemmassa tutkimuksessa esille nostetut korkeat hinnat ja vaikeus tutustua kirjojen eri muotoihin. Vastauksissa ei myöskään kirjoitettu, että itselle sopivan laitteen valinta olisi tuottanut haasteita. Sähkökirjoihin liittyvät kirjoitukset olivat lähtökohtaisesti positiivisia ja lukijat kertoivat mielellään, miten eri kirjamuodot kulkivat mukana omassa arjessa.

Painettujen kirjojen jälkeen suosituin kirjan muoto aineistossani oli äänikirjat. Lukijat hyödynsivät erityisesti kirjastojen äänikirjapalveluita sekä lukuaikapalveluita, joiden kautta saa kuukausimaksua vasten äänikirjavalikoiman käyttöönsä. CD-levyjen muotoon tallennettuja äänikirjoja ei mainittu aineistossani kertaakaan. Muutamassa yksittäisessä vastauksessa mainittiin CD-levyt, mutta näissä jäi epäselväksi, tarkoitettiinko äänikirjoja vai musiikkitalenteita, joten keskityn tarkastelemaan sähköisessä muodossa olevia äänikirjoja. Äänikirjoja oli luettu jo vastaajien keskuudessa runsaasti ennen pandemiakevättä, ja monelle ne olivatkin osa tavallista arkea. Henkilöt, jotka kertoivat hyödyntäneensä äänikirjoja jo poikkeusarkea aikaisemmin, eivät juurikaan vertailleet eri kirjamuotoja keskenään. Tätä ei tosin varsinaisesti aineistossa pyydettykään avaamaan, sillä tutkimukseni erityisen kiinnostuksen kohteena on arkisiin tottumuksiin liittyvät muutokset.

2010-lukuun sijoittuneessa lukemistutkimuksessa varovaisesti ennustettiin lukemiskulttuurin muutosta uusien sukupolvien mukaan. E-kirjojen leviämistä ja internetin käytön lisäämistä ennustettiin, sekä E-kirjojen kohdalle ennustettiin myös vuokrapalveluja, jolloin kirjoja ei tarvitse ostaa omaksi (Herkman & Vainikka 2012, 153, 156.) Äänikirjoihin ei kohdistunut Herkmanin ja Vainikan teoksessa suoranaisia ennusteita. Ekholm ja Repo puolestaan näkivät musiikkialla tapahtuneen kehityksen peilaamisen positiivisena mahdollisuutena, mikäli Spotifyn tapaiset asiakaslähtöiset palvelut otettaisiin käyttöön myös kirja-alalle (Ekholm & Repo 2010, 103). Tämän tutkimuksen valmistumis- ja tekohetkellä on ollut laajasti saatavissa

juuri erilaisia lukuaikapalveluita, joiden tuloa näissä aiemmissa tutkimuksissa vielä odoteltiin. Kajanderin tutkimassa vuonna 2012 kerätyssä aineistossa sähkökirjojen, eli e-kirjojen ja äänikirjojen suosio, ei ollut saavuttanut vielä kovinkaan suurta suosiota. Syitä tähän ovat olleet esimerkiksi toteutukseen liittyvät ongelmat, hinta ja e-kirjoissa ruudun tarjoama lukukokemus. (Kajander 2020, 141.) Omassa aineistossani sähkökirjat – niin äänikirjat kuin e-kirjat – olivat kuitenkin edustettuja ja lukijoiden keskuudessa pidettyjä. Niihin ei juurikaan kohdistunut kritiikkiä ja monille lukijoille kirjan eri sähköiset muodot tuntuivat luontevilta. Muutosta on siis tapahtunut lukijoiden keskuudessa ja tämä on omassa aineistossani havaittavissa. Oma aineistoni on pieni osa sitä tulevaisuutta, jota Herkmanin ja Vainikan (2012), sekä Ekholmin ja Repon (2010) teoksissa on erilaisin skenaarioin ennustettu.

Vaikka monille lukijoille äänikirjat olivatkin jo ennen pandemiakaväyttä tuttuja, huomattavan monelle lukijalle äänikirjat olivat kuitenkin uusi tuttavuus keväällä 2020. Poikkeusarki ja yhteiskunnan muutokset ohjasivat itselleen uusien kirjamuotojen kokeilemiseen. Kirjastojen sulkeminen erityisesti kannusti kokeilemaan etänä lainattavia aineistoja, mukaan lukien äänikirjoja: ”Äänikirjat tulivat mukaan, niin itsellä kuin lapsella. Tämä siksi ettei kirjastoihin päässyt. Aiemmin en ole e-kirjoista ja äänikirjoista innostunut.” (TYKL/spa/1227:41) Huomattavan monessa kertomuksessa poikkeusarjen myötä oltiin ensimmäistä kertaa uskaltauduttu kokeilemaan äänikirjoja:

”Noin puolet keväällä lukemistani kirjoista oli äänikirjoja, mikä oli minulle uutta. (Tämä jako on kuitenkin ainakin toistaiseksi jäänyt pysyväksi.) En vähentänyt muuta lukemista, vaan äänikirjat tulivat normaalisti lukemani määrän lisäksi. (TYKL/spa/1227:1)

”Kokeilin äänikirjoja ensimmäistä kertaa ja huomasin, että niiden kuunteleminen on helpompaa ja rentouttavampaa kuin fyysisen kirjan lukeminen. Vähitellen jaksoin taas lukea myös fyysisiä kirjoja. Kun olin paljon kotona, ehdin lukea paljon.” (TYKL/spa/1227:530.)

”Muuttuivat siten että löysin äänikirjat. Olen aika lukenut paljon mutta äänikirjojen myötä lukeminen lisääntyi reilusti.” (TYKL/spa/1227:407.)

”Luen aina paljon. Nyt laajensin podcasteihin. -- Etsin ja kokeilin äänikirjoja. Haravoin podcasteja eri aiheista. Käytin edelleen kirjastoa ja kirjastojen e-palveluita kuten ennenkin.” (TYKL/spa/1227:483.)

Yllä olevissa vastauksissa lukijat kertoivat äänikirjojen kokeilemisestä varsin positiiviseen sävyyn. Vastauksista saatoinkin päätellä, ettei vastaajilla ollut muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta aikaisempaa kokemusta äänikirjoista. Tähän johtopäätökseen tulin kirjoitusasun perusteella, sillä vastauksissa kerrottiin ”äänikirjojen ensimmäisestä kokeilusta”, niiden

”löytämisestä” ja äänikirjoihin ”laajentamisesta”. Vastauksissa ei suinkaan puhuttu ”uuden mahdollisuuden antamisesta” äänikirjoille, mikä viittaisi puolestaan siihen, että vastaajat olisivat tutustuneet kyseiseen kirjamuotoon aikaisemmin. Äänikirjat lähtökohtaisesti otettiin vastaan uteliaalla mielenkiinnolla. Osalla lukijoista uusien kirjamuotojen kokeileminen tuli pakosta aineiston saamiseksi, mutta vastauksissa ei mainittu koettiin kokeilut positiivisina vai negatiivisina. Uudet kokeilut osoittivat kuitenkin vastaajien keskuudessa äänikirjat lähtökohtaisesti mieluisaksi ja useat vastaajat mainitsivat lukemisensa lisääntyneen niin ajallisesti kuin määrällisesti. Muutamissa vastauksessa kirjoitettiin myös siitä, miten äänikirjaan oli helppo tarttua ja saattoi joissain tapauksissa toimia kimmokkeena lukemisharrasukselle sellaisissa tilanteissa, jossa lukeminen tuntui raskaalta tai liian aikaa vievältä.

Yhdessä vastauksessa erityisen selkeästi mainittiin lukijan aiempi suhde erilaisiin kirjamuotoihin: ”Aloitin äänikirjojen kuuntelemisen (verkkokirjastossa) ja lisäsin e-kirjojen lukemista, koska en muuten päässyt lainaamaan kirjastosta mitään. Olin aikaisemmin lukenut e-kirjoja lähinnä työmatkoilla junassa ja kuunnellut äänikirjoja vain muutaman kerran.” (TYKL/spa/1227_1.) Vastauksessa lukija kertoo, että äänikirjoihin ja e-kirjoihin oli turvaututtu lähinnä kirjaston saatavuusongelmien vastapainoksi. Hän painottaa, että hänellä on aikaisemmin vain vähän kokemusta erilaista sähkökirjoista. Tämä viestii muun muassa siitä, että tänä päivänä lukijoiden keskuudessa on kysyntää niin painetuille kirjoille kuin sähköisille kirjoille. Eri kirjamuodoille on siis aikansa, paikkansa ja lukijansa.

Osassa vastauksissa lukijat huomasivat äänikirjoja kuunnellessaan tarttuvansa aiempaa erilaisiin teoksiin, kuten esimerkiksi tässä: ”Äänikirjojen kuuntelusta tuli ensimmäistä kertaa säännöllinen osa arkeani. Tämä kannusti mm. kuuntelemaan nuorena lukemiani kirjoja, joita en ehkä olisi varsinaisesti jaksanut lukea uudestaan. Tämä lisäsi fiktion osuutta ”lukemisessani.” (TYKL/spa/1227_1.) Äänikirjat saattoivat tarjota tukea arkirytmien löytämisessä ja löytämään turvaa tutuista teoksista. Äänikirjainnostus monessa vastauksessa ei suinkaan lähtenyt laskuun tai jäänyt pois käytöstä kevään jälkeen, vaan ne olivat muodostuneet kiinteäksi osaksi lukuharrastusta.

Lukemisen liike ja paikallisuus

Erottamattomasti kyselyvastauksissa äänikirjoihin liittyi paikan käsite. Perinteisesti painetun kirjan lukeminen on melko aikaa vievää. Sille on myös varattava oma hetkensä ja paikkansa. Lukemisen tapahtumapaikka on yhtä lailla paikka merkittävä osa lukukokemusta, sillä

lukeminen tapahtuu aina jossain paikassa. Myös Kajander toteaa lukemisen olevan sidoksissa aikaan ja paikkaan (Kajander 2020: 23). Sillä lukeminen voi tapahtua merkittävästikin toisistaan poikkeavilla kirjamuodoilla, lukukokemus voi olla varsin erilainen riippuen siitä, millaisessa muodossa olevaa kirjaa luetaan. Kajander kirjoittaa väitöskirjassaan osuvasti nimenomaan näiden eri muotojen materiaalisuuteen liittyvistä näkökulmista. Hänen mukaansa kirja liittää yhteen kirjallisuuden ja fyysisen objektin. Painettu kirja esineenä ohjailee lukutapoja, mutta myös toisaalta rajoittaa niitä, esimerkiksi teoksen säilyttämisen ja kuljettamisen näkökulmasta. (Kajander 2020: 115.) Erilaiset kirjamuodot voivat näin ollen soveltua siis toisiaan paremmin erilaisiin tiloihin ja tilanteisiin. Äänikirja puolestaan mahdollistaa liikkumisen ja muiden aktiviteettien suorittamisen samaan aikaan kirjaa kuunnellessa. E-aineistot ja lehdet kulkevat mukana moneen paikkaan, mutta vaativat paikan, jossa lukea paikoillaan. Painettua kirjaa voi yhtä lailla kuljettaa mukana, mutta saattaa suuren kokonsa ja painonsa takia olla haastava kuljetettava, sekä vaatia mahdollisesti käyntejä kirjastoon (Kajander 2020: 115). Lukemisharrastus voi siis olla hyvinkin monipaikkaista lukijoiden keskuudessa.

Henkilöt, joille äänikirjan kuunteleminen oli arkipäivää ennen pandemiakaväätä, mainitsivat usein kuuntelevansa kirjoja esimerkiksi työmatkoilla. Työmatkojen vähentäminen vähensi niin äänikirjojen kuuntelemista kuin painetun kirjan lukemista, kun päivittäiseen liikkumiseen varattu aika jäi arjesta pois: ”Lukeminen kuitenkin väheni, koska normaalisti luen työmatkat 2x 45min päivässä.” (TYKL/spa/1227:41) Monelle työmatkat olivat siis arvokasta aikaa, joka oli varattu lähinnä kirjojen kuluttamiseen. Pandemian tähden nämä ajanjaksot saattoivat monelta jäädä arjesta pois. Lukuisissa vastauksissa lukijat kertoivat yhdistävänsä äänikirjat nimenomaan liikkeeseen tai muuhun samanaikaiseen tekemiseen:

”Äänikirjat ovat ehdoton ykkönen, koska niitä voi kuunnella missä vain; lenkillä, siivotessa, aamutoimissa, käsitöitä tehden, autoa ajaessa...” (TYKL/spa/1227_76.)

”Löysin äänikirjat, mikä oli hyvä. Sillä kykenin työmatkat kuuntelemaan ja se auttoi stressin purkuun ja siirtymävaiheisiin työstä kotiin.” (TYKL/spa/1227_20.)

”Olin tilannut äänikirjapalveluja jo pari kk ennen epidemiaa, mutta kulutukseni lähti kovaan nousuun. Aloin kuunnella paljon enemmän kirjoja, kun tein pitkiä kävelyjä ja niiltä sitten kuuntelu valui muullekin ajalle” (TYKL/spa/1227_36.)

Oheisista lainauksista selviää, että äänikirjojen sopeutuvuus eri paikoihin ja tilanteisiin koettiin positiivisena ja näistä kerrottiin aineistossa hyvin positiiviseen sävyyn. Äänikirjat kulkivat lukijoiden mukana erilaisissa kodin askareissa, muissa harrastuksissa, ulkona sekä

työmatkoilla. Eräs vastaaja kertoo äänikirjojen auttaneen myös stressin hallinnassa. Äänikirjat ja ulkoilu muodostui poikkeusarjessa monelle lukijalle toimivaksi ja suosituksi yhdistelmäksi. Äänikirjat saattoivat jopa kannustaa lenkkeilyyn ja terveyden edistämiseen:

”[Lukuaikapalvelun] löytäminen oli hauska juttu. Vielä kun huomasin kirjojen kuuntelun ja lenkkeilyn sopivan hyvin yhteen.” (TYKL/spa/1227_41.)

”Oli [vaikeaa tarttua lukemiseen], koska sille ei meinannut löytyä sopivaa aikaa. Toisaalta äänikirjat löysivät paikkansa kävelyillä ja jopa motivoivat lähtemään kävelylle.” (TYKL/spa/1227_24.)

Fyysisiä kirjoja eniten, se toi hyvää vaihtelua päätetyöskentelylle. Vähitellen lisäsin myös äänikirjoja, koska niiden avulla oli helppo lähteä ulos kävelemään, tuli liikuttua ja ulkoiltua etätyön ja kotikaranteenin vastapainoksi. (TYKL/spa/1227:326)

Esimerkeistä käy ilmi, että monelle lukijalle lenkkeilyn ja äänikirjojen yhdistelmä motivoi ulos lähtemiseen ja liikkumiseen pandemiakevään karanteeniaikana. Lenkkeilyn ja lukemisen yhdistelmä auttoi myös lukuharrastuksen ylläpitämisessä, sillä se vastaajien mukaan loi uusia mahdollisuuksia ja tilaisuuksia lukemisen harrastamiseen. Sen sijaan että lukemiselle olisi pitänyt varata erikseen oma hetki, kirjat löysivät paikkansa muiden harrastusten ja aktiviteettien rinnalla.

4.3 Näkökulmia näytöltä lukemiseen

Äänikirjojen lisäksi moni vastaajista oli poikkeusarjen myötä kokeillut e-kirjoja ja muita e-aineistoja, kuten esimerkiksi fanifiktiota, sähköisiä uutisartikkeleja ja podcasteja. Tämän tutkimuksen puitteissa keskityn kuitenkin ensisijaisesti tarkastelemaan e-kirjoja. Erilaisia e-kirjoja on mahdollista käyttää ilmaiseksi tai maksullisesti, tyypillisesti ostamalla yksitäkappaleen tai kuukausimaksulla. E-kirjoja voi löytää myös verkosta, kirjastojen valikoimasta ja erilaisten sovellusten avulla. Lehtosen mukaan niin sähköisellä kuin painetulla kirjalla on vahvuutensa: Sähköisestä tekstistä voi esimerkiksi etsiä sanoja tai fraaseja, ja niitä on helppo kopioida ja kuljettaa omaan tekstiin. Sähköinen teksti mahdollistaa myös print on demand-kulttuurin, jossa kirjoja voidaan painaa tarpeen mukaan varastoinnin sijaan. (Lehtonen 2001: 110–112.)

Siinä missä painetut kirjat ja äänikirjat olivat aineistossani lukijoille melko tuttuja, e-kirjat osoittautuivat hieman vieraammiksi, kuten jo aiemmin tilastoista kävi ilmi: ennen pandemiakevättä vain kolmasosa aineistoni vastaajista kulutti e-kirjoja. Moni lukijoista kertoi kuitenkin löytäneensä e-kirjat nimenomaan pandemiakevään 2020 aikana. Eräs vastaaja

kuvailee joutuneensa siirtymään sähkökirjoihin nimenomaan poikkeusarjessa tapahtuneiden muutosten tähden. Hän kertoo aiemmin karttaneensa e-kirjoja, mutta löysi niistä pandemiakevään aikana monia hyviä puolia:

”Kyllä muuttui. Olen lukenut aina paljon, mutta lasten syntymän jälkeen aikaa on ollut vähemmän. Keväällä aikaa oli enemmän ja kirjoja tuli luettua paljon. Kun kirjasto meni kiinni, ostimme tabletin koko perheen käyttöön ja tilasimme [lukuaikapalvelun]. Totuttelin lukemaan e-kirjoja ja nyt koen ne jopa miellyttävinä. Koin täysin uudenlaisen elämyksen e-kirjoista. Olen karttanut niitä aina, mutta pakon edestä tätä formaattia keväällä kokeilin. E-kirjat ovat vieneet nyt mennessään ja koen kuukausimaksullisen alustan melko edulliseksi harrastukseksi. Sitä kautta saa myös uudet kirjat samantien lukulistalle, eikä tarvitse jonottaa kuukausitolkulla kirjaston varauslistalla.” (TYKL/spa/1227_126.)

Vastaaja kertoo tilanneensa perheen käyttöön lukuaikapalvelun kirjastojen sulun aikana. Hän koki kuukausimaksullisen palvelun näppäräksi ja edulliseksi tavaksi harrastaa lukemista. Positiivista oli myös se, että kirjoja ei tarvinnut odottaa kirjaston varausjonoista. Ostettu palvelu koettiin vaivattomampana, sillä palvelun kirjoissa ei ole käytössä varaussysteemejä, vaan sen sijaan kirjat saa palvelusta käyttöönsä mobiililaitteelle milloin vain.

Vastaavanlaisista kokemuksista löytyy aineistostani useita, ja e-kirjojen ”läpimurto” haluttiin vastaajien keskuudessa nostaa esille vapaaehtoisesti:

”Koin täysin uudenlaisen elämyksen e-kirjoista. Olen karttanut niitä aina, mutta pakon edestä tätä formaattia keväällä kokeilin. E-kirjat ovat vieneet nyt mennessään ja koen kuukausimaksullisen alustan melko edulliseksi harrastukseksi. Sitä kautta saa myös uudet kirjat samantien lukulistalle, eikä tarvitse jonottaa kuukausitolkulla kirjaston varauslistalla.” (TYKL/spa/1227:126)

”Otin ensimmäistä kertaa elämässäni maksullisen e-kirjapalvelun käyttöön ja luin aivan valtavasti kirjoja. Luen muutenkin paljon, mutta se että kirjoja ei tarvinnut jonottaa eikä hakea mistään teki lukemisesta melkein pakkomielteisen - ja aikaakin oli enemmän kuin muita harrastuksia ei enää ollut.” (TYKL/spa/1227_40.)

”Olen lukenut enemmän nyt koronan aikana. Johtuu siitä, että e-kirjaston tarjonta on niin valtavaa. Saanut uutuuksia luettavaksi.” (TYKL/spa/1227_144.)

Oheisista lainuksista käy ilmi, että vastaajien kirjoituksissa yhdenmukaista on e-kirjoihin liittyvä varsin positiivinen vastaanotto. Moni kokeili e-kirjoja uudelleen tai ensimmäisen kerran, liittäen ne ensimmäistä kertaa lukuharrastuksensa aikana kiinteäksi osaksi lukemisharrastustaan. E-kirjoja pidettiin ensisijaisesti edullisina ja nopeina, mutta myös lukuaikapalveluiden runsaat kirjavalikoimat osoittautuivat vastaajien keskuudessa positiivisiksi. Keskimmaisessa vastauksessa nro 40 lukija kertoo lukemisen muuttuneen

”pakkomielteiseksi” e-kirjojen ja runsaan vapaa-ajan takia. Vastauksista voi kaiken kaikkiaan päätellä, että innostus saattoi myös jatkua pandemiakevään jälkeen ja e-kirjapalvelu saattoi olla koko perheen käytössä.

Sähköisten kirjojen positiivinen vastaanotto on ollut omassa tutkimuksessani varsin erilaista, aiempiin tutkimuksiin, joissa e-kirjat koettiin epämiellyttävänä ja kömpelöinä. Aineistoni vastauksia voidaan peilata esimerkiksi Kajanderin havaintoihin. Tutkimuksessaan Kajander törmäsi melko laajaan ilmiöön, jossa sähkökirja ei lukijoiden keskuudessa pystynyt aistillisuudellaan kilpailemaan perinteisen kirjan kanssa. Sähkökirjan koettiin tarjoavan vain yhden monista ulottuvuuksista, jonka kirja kykeni tarjoamaan – sähkökirja ei kyennyt tarjoamaan esimerkiksi kokemusta sivujen kääntelystä, kirjan kädessä pitämistä ja kirjan tekstimassan pituuden arvioimista. Kajander lainaa Harri Heikkilän [2017] kirjoitusta siitä, kuinka sähkökirjan lukumukavuutta on pyritty lisäämään: Muun muassa laitteiden keveydellä ja prosenttimerkein tai sivunumeroin osoittamaan kirjan mittaa. Näyttöjen kirkkauteen ja sähkökirjan ulkoasuun on myös kiinnitetty kriittisesti huomiota. (Kajander 2018: 45.) Omassa aineistossani näkyy heijastuksia Kajanderin havaitsemasta e-kirjoihin ja ylipäättään e-aineistoihin liittyvään välttelyyn, kun vastaajat kertoivat aiemmista kokemuksistaan ja ennakkokäsityksistään. Kevään poikkeusarki oli kuitenkin vastauksissa ohjannut lukijat antamaan e-kirjalle mahdollisuuden.

E-kirjojen kohdalla erityisen mielenkiintoista oli myös se, että e-kirjat toisinaan veivät myös tilaa painetuilta kirjoilta ja e-aineistoja hyödynnettiin perinteisten kirjojen kustannuksella.

”Aloin lukea aiemmin kaihtamiani e-kirjoja, hankin jopa lukulaitteen. E-kirjojen lisäksi aloin silloin tällöin kuunnella äänikirjoja kävelylenkeilläni, aiemmin en pitänyt äänikirjoista lainkaan. Painettua kaunokirjallisuutta en ole lukenut lainkaan koronarajoitusten alettua. E-kirja teki omassa elämässäni läpimurron epidemiakeväänä!” (TYKL/spa/1227:492.)

”Luin yksinomaan e-kirjoja. En osta enää kirjoja (kaapit täynnä) ja kun kirjastot olivat kiinni printti jäi kokonaan pois.” (TYKL/spa/1227_69.)

Näistä vastauksista käy ilmi, että muutamassa tapauksessa painettu kirjallisuus oli jäänyt kokonaan pois lukuharrastuksesta pandemiakevään aikana, ja e-kirjan tullen tilalle. Ilmiöön mainitaan liittyvän kirjastojen sulkeminen, mutta myös kotona täynnä olevat hyllyt. Aineistossa on havaittavissa varsin erityislaatuinen kehityskulku, jossa aiemmin e-aineistoja vastustaneet ja vältelleet lukijat olivat pandemiakevään aikana luopunut kokonaan painetuista kirjoista, kokien e-kirjoihin siirtymisen huolimatta positiivisena.

Ekholmin ja Repon mukaan digitaalisuus ei uhkaa painokulttuuria, vaan täydentää sitä. Kirjallisuuden ja sähköisen median muodoista voi löytää monia yhtäläisyyksiä, sillä ne ovat myös jatkuvasti vuorovaikutuksessa keskenään. Heidän mukaansa ”Toistuva virhe on verkon kuvittelemisen painetun aineiston digitaalisen kopion levityskanavaksi”. Sähköinen tuote on oma tuotteensa, joka muodostaa oman asiakaskuntansa. Ne voivat myös toimia avainasemassa ”pitkän hännän” katkaisemisessa, jossa vuotta vanhempia teoksia ei löydy enää kirjakauppojen valikoimista. (Ekholm & Repo 2010: 88, 14–15, 16, 119.) Ekholmin ja Repon ajatukset e-kirjan eduista ovat havaittavissa aineistoni vastaajien kertomuksissa, sillä erilaiset kirjamuodot olivat löytäneet paikkansa ja oman roolinsa lukijoiden arjessa. Sähkökirjat olisivat Kajanderin mukaan paljon yleisempi kirjamuoto, mikäli kirjamuotojen valitsemisessa priorisoitaisiin yksinomaan kirjan vaivaton kuljetus ja saatavuus. Kuitenkin teknologiaan ja laitteisiin kohdistuvat toiveet ovat kirjamuodon valintaan vaikuttavia tekijöitä. (Kajander 2020 115.)

5 Lukijat poikkeusarjessa

5.1 Lukuhalu

Lukevan elämäntyylin perusta luodaan jo sangen varhain, ja monet tahot - kuten neuvolat, koulut, kirjasto- ja kulttuuripalvelut ja vapaa sivistystyö - tukevat lapsen kasvamista lukemisen pariin. Lukutaidon kehitys jatkuu läpi elämän ja elämä puolestaan auttaa löytämään itselle sopivan tavan harrastaa lukemista. (Hiidenmaa ja muut 2023: 9) Lukemisharrastuksen pohjana on lukuhalu, joka merkitsee kiinnostusta hakeutumista kirjallisuuden pariin etsimällä ja lukemalla (Kajander 2020, 25). Lukuhallulla (eng. reading for pleasure) tarkoitetaan arkista tunnepitoista toimintaa, jonka avulla saavutetaan positiivisia asioita, kuten viihtymistä. Lukuhalu edellyttää tunnetta jonkin asian saavuttamisesta, joita voi olla esimerkiksi todellisuuspako, samastuminen tai ympäröivän maailman ymmärtämistä. (La Rosa 2023: 97) Yläkoululaisten lukemistottumuksista artikkelin kirjoittanut La Rosa hyödyntää omassa tutkimuksessaan ajatusta, jonka mukaan lukumotivaatio rakentuu odotuksesta ja arvosta – toiminta on koettava arvokkaana ja ajankäytön arvoisena. Lukumotivaatio vaatii siis toteutuakseen palkitsevia lukukokemuksia. (La Rosa 2023: 96–97.) Vaikka artikkeli käsitteleekin yläkoululaisten lukemistottumuksista ja asenteista, uskon La Rosan ajatuksen lukumotivaatiosta soveltuvan myös aikuisiin lukijoihin.

Tilastokeskuksen mukaan lukeminen on edelleen yksi suosituimmista harrastuksista Suomessa (Suomen virallinen tilasto 2017). Lukemisen kulttuurilla ja kirjallisuudella on Suomessa merkittävä asema, jota ylläpitävät esimerkiksi kirjastolaitos ja peruskoulu. Lukemisen kohoaminen erityisasemaan juontuu historiallisista sen juurista: yksilön lukutaitoon ja -haluun on perinteisesti liittynyt huomattava niin yhteiskunnallinen kuin poliittinen merkitys, sillä se merkitsi mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen ja kansakunnan rakentamisen osallistumiseen. (Hiidenmaa ja muut 2023: 8,10.) Huomattavaa lukemisen ajallisessa jatkumossa on se, että ei ole itsestään selvää mikä on milloinkin mielletty *lukemiseksi*. Siinä missä aiemmin lukeminen on viitannut enemmän yhteisöllisyyteen, liikkeeseen ja ääneen toisille luettaessa, se muovautui hiljalleen paikallaan pysyväksi ja yksilölliseksi. Tänä päivänä lukeminen ja sen monet eri muodot ovat jotakin näiden väliltä. (Hiidenmaa ja muut 2023: 8.)

Lukeminen kietoutuu arkeen monin eri tavoin, niin työn kuin vapaa-ajankin saralla. Jatkuvasti syntyy myös uusia lukemisen muotoja, kun kirjallisuus kohtaa muun tiedon ja taiteen kanssa. Lukemisen kulttuurit muovaantuvat tänä päivänä myös teknologian ja mediakulttuurin

muutoksien mukana. Myös lukemiseen käytettävällä ajalla on merkitystä. (Hiidenmaa ja muut 2023: 8–10.) Tässä alaluvussa keskityn tarkastelemaan lukuintoa pandemiakevään poikkeusarjessa. Haluan selvittää, olivatko lukuharrastajat todella innostuneita lukemisesta, vai oliko poikkeusarjella päinvastainen vaikutus. Lähtökohtana pidän aiemmin tarkastelemiani puitteita, jonka poikkeusarki lukijoille tarjosi: olen todennut, että isolla osalla vapaa-ajan määrä kasvoi. Toki tämä ei luonnollisestikaan koske kaikkia. Olen myös tarkastellut lukemisen hankintatapoja ja selvittänyt, että pandemiakevät kannusti erilaisiin uusien kirjamuotojen kokeiluihin, vaikka painetun kirjan merkitys korostuikin erityisesti kirjastojen sulkujen aikana. Itse lukuinnosta etenen tarkastelemaan ilmiötä lukemiseen käytetyn ajan, luettujen kirjojen määrän, kirjallisuusmieltymysten näkökulmista.

Suurin osa aineistoni vastaajista oli innostunut lukemaan. Noin puolet vastaajista kertoi lukeneensa joko hieman enemmän tai *poikkeuksellisen* paljon. Eräässä vastauksessa lukija kertoi lukeneensa enemmän kuin koskaan aiemmin (TYKL/spa/1227:427). Termi ”poikkeuksellinen” toistuu kaavamaisesti monissa vastauksessa, viitaten tilanteen erityislaatuiseen luonteeseen: ”Luin poikkeuksellisen paljon, jopa liikaa” (TYKL/spa/1227:537). Vastauksissa nousi innostuneiden lukijoiden keskuudessa yksi selkeä teema, eskapismi eli todellisuuspako, joka vaikutti ruokkivan vastaajien lukuhalua:

”Kyllä varmasti tällaiset harrastukset, jotka pysyvät muuttumattomina katastrofeista huolimatta, tuovat vakautta ja mielenrauhaa elämään.”
(TYKL/spa/1227_146.)

“Kirjat toivat pakopaikan koronasta ja lievittivät yksinäisyyden tunnetta (TVllä sama vaikutus). Luin sellaisten kirjailijoiden teoksia, joihin olin halunnut tutustua jo jonkin aikaa. “ (TYKL/spa/1227_136.)

Yllä olevissa vastauksissa lukuharrastusta kuvataan eräänlaisena turvasatamana katastrofin keskellä. Ylimmässä vastauksessa 146 lukuharrastus pysyi vastaajan elämässä poikkeusarjesta huolimatta elinvoimaisena ja muuttumattomana, minkä vastaaja koki parantavan hänen elämänlaatuaan. Hän koko saaneensa lukemisesta tukea niin arjen rytmittämässä kuin henkisessä jaksamisessa. Vastauksissa korostui lukemisharrastuksen merkitys arjesta irrottautumiseen ja stressinhallintaan. Kirjat paikkasivat myös sosiaalisen etäännyttämisen tuomaa yksinäisyyden tunnetta. Edellä olevia kuvauksia yhdistää kirjojen merkittävä rooli henkisten voimavarojen huoltamisessa. Kajander (2018) toteaa kirjojen saavan uusien tilanteiden ja elämänvaiheiden kautta alati uusia rooleja ja käyttötarkoituksia: ne voivat olla esimerkiksi lahjoja, muistoesineitä ja vuorovaikutuksen välineitä (Kajander 2018, 46).

Kirjoilla ja lukemisella on siis hyvin monimuotoinen potentiaali tuottaa erilaisia merkityksiä. Oheisissa vastauksissa kirja näyttäytyy näin ollen henkisen tuen välineenä.

Toinen vastauksissa noussut teema oli todellisuuspako myös aivan termin kirjaimellisessa merkityksessä, mikä tuntui sangen yllättävältä. Pienessä määrässä eskapismia käsittelevissä vastauksissa nostettiin esille matkustelu:

”Kirjallisuus tarjosi pakopaikkaa todellisuudelta. Pääsin myös matkustelemaan edes nojatuolista käsin.” (TYKL/spa/1227_97.)

“Lukeminen korvasi matkustamisen, sillä matkailin tarinoiden myötä” (TYKL/spa/1227_128).

”Kirjallisuus tarjosi pakopaikkaa todellisuudelta. Pääsin myös matkustelemaan edes nojatuolista käsin.” (TYKL/spa/1227_97.) Matkaoppaita ja tarinoita luettiin päästäkseen matkailun tunnelmiin.

Edellä olevissa kertomuksissa vastaajat olivat oma-aloitteisesti tuoneet esille kirjan toimivan suoranaisten kosketuksena ulkomaailmaan. Toisinaan kirjojen avulla oli suoranaisesti korvattu matkustelu. Vastaajat, jotka kertoivat matkustusnäkökulmasta, lukivat niin fiktiivisiä romaaneja kuin matkaoppaita.

Vaikka todellisuuspako sen eri muodoissa nousi vastauksissa suureksi erilaisia kokemuksia yhdistäväksi kokonaisuudeksi, eskapismi ei automaattisesti ollut pandemiakeväänä ainut lukuhulun lähde. Läheskään kaikissa vastauksissa ei avattu kasvaneen lukuhulun syytä. Damsholt havaitsi, että keväällä 2020 vapaa-ajasta nauttimiseen kumppanin tai perheen kanssa edellytti uusien aktiviteettien löytämistä. Harrastukset, joita oli mahdollista harrastaa kotona, saavuttivat suuren suosion, mihin kirjojen lukemisen lisäksi kuuluivat esimerkiksi palapelit, lautapelit, ja käsityöt. Damsholt kuvailee kirjakauppojen ja muiden harrastustarvikkeita myyvien liikkeiden ulkopuolille muodostuneita pitkiä jonoja – tarve ostaa kotiin tekemistä oli suuri. (Damsholt 2020: 144) Myös omassa aineistoissani nousee esille vastaavanlainen tarve harrastaa ja täyttää käytössä oleva aika, mikä osaksi selittäisi lukuhulun kasvamista.

Vastaajakuntaan mahtui kuitenkin myös paljon vastauksia, jossa lukuinnossa ei ollut havaittu juurikaan mitään normaalista poikkeavaa, tai muutos ei ollut merkittävän suuri.

Vähemmistöllä vastaajistani oli puolestaan haasteita tarttua lukemiseen. Kyselyni (Liite 2) kohdassa 15 kysyttiin ”Oliko lukemiseen tavallista vaikeampi tarttua? Jos oli, miksi?”

Kysymyksen avulla toivoin vastaajien avaavan näitä kohdattuja haasteita, mikäli niitä ilmeni.

”Alkuvaiheen levottomuuden jälkeen löysin takaisin kirjojen ääreen kevyiden, hyväntuulisten äänikirjojen avulla” (TYKL/spa/1227:530).

”Alkuun kyllä, kun uutisten ja somen seuraaminen vei ajatuksia ja huomiota. Huoli, epävarmuus ja ahdistus vaikuttivat myös keskittymiskykyyn alkuun, ennen kuin tilanteeseen alkoi tottua.” (TYKL/spa/1227:326.)

”Aikaa olisi ollut tavallista enemmän, mutta olin myös niin paljon ahdistuneempi, että tilanne oli aikalailla plus miinus nolla” (TYKL/spa/1227:513).

”Se ei ollut vastapaino millekään. Se oli vain mekaanista tekemistä” (TYKL/spa/1227:517.)

”Lukeminen tuntui jotenkin yksinäiseltä tekemiseltä, mitä se ei muuten minulle ole. Onneksi tilanne helpotti jo kesällä, vaikka samanlaista elämää jatkoin kuin keväälläkin ja lukeminen maistui jälleen. Halusin keväällä nähdä elämää edes televisio-ohjelmissa. Keskittyminen lukemiseen oli myös hyvin hankalaa. Tässä etätöillä saattoi olla osansa.” (TYKL/spa/1227:512)

Kysymykseen vastattiin painottamalla haasteiden liittyvän erityisesti kevään alkuun, kuten lainauksista käy ilmi. Hiljaisen alun jälkeen kehityskaari oli lähtenyt kuitenkin uudestaan nousemaan tavalliseen tai ainakin lähes tavalliseen malliin. Läheskään kaikissa vastauksissa ei kuitenkaan mainittu lukuhulun palaamisesta. Tästä uskallan vetää johtopäätöksen, että ainakin osalla lukuharrastukseen liittyneet haasteet jatkuivat vähintään yhtä kauan kuin kevään vaikea poikkeusarki. Vastauksissa myös merkittäviksi syiksi lukemisharrastuksen hiipumiseen mainitaan pandemiakevääseen liittyvä ahdistus ja arjen kuormitus. Damsholt painottaa, miten eri tavalla ihmiset reagoivat erilaisten rajoitusten ja suositusten värittäämään karanteenijaksoon. Toistuva teema kuitenkin on ollut kokemus siitä, että arjen eri osa alueiden sumentuneen yhdeksi epäselväksi massaksi, jossa ei ole minkäänlaista rytmiä, rakennetta tai taukoja. (Damsholt 2020: 142.) Poikkeusarki korosti aineistossani vastakkainasettelua: sillä siinä missä toinen vastaaja lukee ohikiitävän ajanjakson aikana enemmän kuin koskaan aiemmin, toinen kertoi lukeneensa ”vähiten koko aikuisikäni aikana” (TYKL/spa/1227:482).

5.2 Lukemiseen liittyvästä ajankäytöstä ja luettujen kirjojen määrästä pandemiakeväänä

Olen edellä todennut lukuinnon ja kotona vietetyn ajan lisääntyneen pandemiakevään aikana. Seuraavaksi tarkastelen, millainen ajankäytön kokemus aineistossa nousee erityisesti lukuharrastuksen näkökulmasta. Aluksi haluan luoda pohjaa analyysilleni tarkastelemalla Suomi lukee -tutkimusta. Suomi lukee -tutkimus on Kirjakauppaliiton ja Suomen Kustannusyhdistyksen Taloustutkimuksella teettämä tutkimus, jossa tarkastellaan 15–79-

vuotiaiden mannersuomalaisien kirjoihin liittyviä ostamistottumuksia. Tutkimus on toteutettu useampana vuonna, viimeisimpänä vuosina 2020 ja 2022. Tutkimuksen mukaan 82 % suomalaisista lukee tai kuuntelee kirjoja tai äänikirjoja mielellään tai erittäin mielellään. Kirjojen parissa arvioitiin käytettävän viikossa hieman yli 5 tuntia. Erilaisia kuukausimaksullisia kirjapalveluita puolestaan ostaneiden arvioitiin viettävän kirjojen parissa 8,35 tuntia viikossa. (Kirjakauppaliitto 2022: 3.) Tämä on mielenkiintoinen tulos verrata omaan aineistooni, sillä vain pienessä määrässä vastauksissa annettiin konkreettisia ajanmääreitä, kuinka paljon lukemiseen käytettiin. Omassa tutkimuksessani kuitenkin vastaajina toimivat lähtökohtaisesti varsin sitoutuneet ja aktiiviset lukijat, mikä nostaa esille haasteen arvioida prosentuaalisia eroja kirjojen parissa vietettyä aikaa poikkeusarjessa verrattain esimerkiksi edellä mainittuun vuoden 2022 Kirjakauppaliiton keskimääräiseen arvioon. Kirjakauppaliiton arvio voi toimia kuitenkin eräänlaisena karkeana lähtökohtana tarkastellessa kasvoiko tai vähenikö keväällä 2020 poikkeusarjessa kirjojen parissa vietetty aika.

Aineistossani nousi huomattavan usein esille tunne siitä, että vapaa-aikaa oli käytössä tavallista enemmän. Poikkeusarjen rakenteelliset muutokset mahdollistivat monelle tilaisuuden harrastaa kotona enemmän. Näin ollen lukuintoa oli mahdollista ruokkia ja toteuttaa. Vapaa-aikaa kertyi erityisesti työhön ja koulunkäyntiin liittyvissä muutoksissa. Esimerkiksi työmatkojen jääminen pois etätyöhön siirryttäessä saattoi kerryttää viikossa useita tunteja vapaa-aikaa: ”Jäin etätöihin, ja sen takia aikaa jäi yli 10 tuntia työmatkoista käytettäväksi muuhun elämään” (TYKL/spa/1227:8.) Koulun ja työn siirtymisen etäyhteyksien varaan, myös muiden harrastusten karsiminen muutti vapaa-ajan määrää:

”Lapset jäivät pois koulusta ja päiväkodista, joten kolmen lapsen etäkoulu vaikutti suuresti arkeeni varsinkin etäopetuksen alussa. Oma määräaikainen opettajansijaisuuteni loppui etuajassa koulujen siirryttyä etäopetukseen. Myös mies jäi samaan aikaan etätöihin, ja on siitä lähtien työskennellyt kotoa käsin. Myös lasten harrastusten loppuminen kuin seinään vaikutti suuresti: perheen kaikki 4 lasta harrastavat 1–2 lajia, ja ne ovat tahdittaneet arkeamme ja viikonloppuja, mutta nyt aikaa tuntui olevan loputtomasti, kun ei ollut menoja mihinkään.”
(TYKL/spa/1227:43.)

Tässä vastauksessa vapaa-aikaa kertyi tavallista enemmän työtilanteen ja perheen harrastusten jäädessä tauolle. Työ- ja opiskeluelämän muutoksien lisäksi lukemiselle löytyi siis aikaa harrastusten kustannuksella. Vastauksissa mainittiin myös muut kulttuurielämykset, joiden jääminen arjesta ohjasi kirjan pariin: ”Kun liikkuminen oli vähäisempää eli kulttuuritilaisuuksia ei ollut, tuli helpommin tartuttua kirjaan, kun välttämättömiä menoja ei

ollut. Lukeminen lisääntyi ehkä jopa kaksinkertaiseksi.” (TYKL/spa/1227:161.)

Karanteeniolosuhteet karsivat siis menoja kodin ulkopuolelta, joten kotona vietettiin tavallista enemmän aikaa. Samanlaisia tuloksia sai myös Damsholt omassa tutkimuksessaan, kirjoittaessaan arjen muutosten lisänneen vapaa-aikaan käytettävää aikaa, kuten olen aiemmin jo maininnut (Damsholt 2020: 140.). Toki mielipiteitä jakoi kuitenkin se, koettiinko arjen rakenteen muutos positiivisena vai negatiivisena.

Suurin osa aineistoni vastaajista koki arjen muutokset positiivisina, sillä kotona vietetyn ajan lisääntyessä koettiin arkeen mahtuvan aiempaa enemmän tilaisuuksia kirjaan tarttumiseen. Tämän tapaiset kertomukset olivat aineistossa sangen yleisiä: ”Enemmän aikaa lukemisella löytynyt. Olen saanut lukea laajemmin ja yli oman mukavuusalueen kirjallisuutta, nyt kun aikaa ollut enemmän.” (TYKL/spa/1227:511.) Vastaajat olivat saaneet enemmän aikaa lukuharrastukselle, mutta myös aikaa keskittyä kirjoihin tavallista syvemmin. Lisääntynyt vapaa-aika kannusti siis kokeilemaan muun muassa sellaisia kirjoja, joista ei välttämättä muodostuisi uusia lempikirjoja – sellaisiin kirjoihin, joilla olisi potentiaalisuus tavallisessa kiireisessä arjessa ”haaskata” kallisarvoista vapaa-aikaa. Kaikille lisääntynyt vapaa-aika ei kuitenkaan tarjonnut mahdollisuuksia harrastaa. Siinä missä valtaosalla oli ollut kotona jopa ihanaa ja oli saatu paljon aikaiseksi niin lukemisen kun muidenkin askareiden saralla, osa harmitteli, ettei kotona vietetty aika ollut lainkaan nautinnollista tai sisältänyt lukemista. Pieni osa koki lisääntyneen vapaa-ajan lamaanuttavana. Myös Damsholt mainitsee vapaa-aikaan liittyvän tyhjyyden tunteen (Damsholt 2020:140).

Vaikka isossa osassa kertomuksissa lukeminen lisääntyi merkittävästi, aineistostani löytyy myös kääntöpuoli, jossa vapaa-aika ei lisääntynyt tai lukemiseen käytetty määrä pysyi poikkeusarjesta huolimatta samanlaisena kuin tavallisestikin. Yhteiskunnan muutoksista huolimatta iso osa vastaajista oli edelleen työelämässä ja kiinni opinnoissa, eli vapaa-aikaa ei ole tullut lisää. Esimerkiksi tässä vastauksessa vastaaja kertoo, ettei lukuharrastus muuttunut juurikaan kevään aikana: ”Olen aina lukenut paljon, 1–2 kirjaa/vko, enkä sanoisi koronakevään vaikuttaneen paljoakaan lukutottumukseeni. Luin edelleen pari kirjaa viikossa, mutta nyt oli enemmän aikaa lukea myös päivällä.” (TYKL/spa/1227:43) Koronakevät ei vastaajan kokemusten mukaan juuri ollenkaan vaikuttanut arjen kulkuun. Hienovaraiset muutokset vapaa-ajassa juontaa enemmän juurensa siihen, millaisia valintoja vapaa-aikaan on kohdistunut, sillä vastaaja on valinnut käyttää vapaa-aikaansa enemmän lukuharrastuksen parissa.

Aineistossani ilmeni myös suoranaisia haasteita tarttua kirjaan. Joillakin vastaajista lukuharrastus kuihtui kokonaan kevään ajaksi. Poikkeusarkeen liittyvät negatiiviset tunteet olivat usein lukuinnon tyrehtymiseen liittyviä syitä:

”Lukeminen väheni. Oli vaikea lukea, kun kärsin ahdistuneisuudesta. Yleensä luen paljon, mutta nyt en jaksanut.” (TYKL/spa/1227:336).

”Pelkäsin kaikenlaista liikuttumista. Kaikki tuntui myös hyvin turhalta.” (TYKL/spa/1227:482)

”Luin ensin vähemmänkin ahdistuksen ja stressin takia, mutta tottuessani ajatukseen pandemiasta luin huomattavasti enemmän kuin normaalisti” (TYKL/spa/1227_154).

Vastauksista käy ilmi, että haasteet lukea sijoittuivat erityisesti kevääseen ja epävarmaan maailmantilanteeseen. Kertomuksissa käytetään paljon voimakkaita sanoja, kuten ”ahdistus”, ”stressi” ja ”pelko”. Näiden lisäksi ilmaistaan kaiken ”tuntuvan turhalta”. Negatiiviset tunteet eivät suoneet mahdollisuuksia rentoutumiselle. Eräässä vastauksessa puolestaan henkilö tietoisesti yritti olla käyttämättä vapaa-aikaansa kirjojen parissa: ”--koetin pitää yllä päiväjärjestystä, etten istuisi koko ajan lukemassa” (TYKL/spa/1227:535). Tällainen lähestymistapa jäi kuitenkin yksittäistapaukseksi, sillä vastaavanlaisia kokemuksia ei ollut muilla.

Lukemiseen liittyvään ajankäyttöön liittyy siis voimakasta hajontaa, joka on näyttäytynyt myös muissa tarkastelemissani teemoissa. Siinä missä iso osa ehti harrastaa lukemista poikkeusarjessa enemmän kuin tavallisesti, toisaalta osalla käytössä oleva vapaa-ajan määrä ei kasvanut lainkaan. Muutosta ei näissä tapauksissa välttämättä koettu merkittävänä tai kyse saattoi olla enemmän vapaa-ajan tekemiseen liittyneistä valinnoista. Poikkeusarkeen liitettiin myös lamaantumisen tunnetta ja haasteita tarttua lukuharrastukseen. Varovaisesti voin aineistoni perusteella arvioida, että enemmistöllä vastaajista oli tilaisuus kuluttaa lukuharrastuksen parissa enemmän aikaa, verrattuna Suomi lukee-tutkimuksen keskimääräisen arvioon, joka oli noin 5 tuntia viikossa.

Luettujen kirjojen määrästä pandemiakevään poikkeusarjessa

Monen lukuharrastukseen kuuluu erottamattomasti kirjanpito luetuista teoksista. Usein halutaan pysyä kärryillä, mitä kirjoja on luettu, kuinka monta kirjaa vuoden aikana tulee luettua ja ehkä asetetaan omia tavoitteita tulevalle vuodelle. Lukemisen tueksi saatetaan käyttää myös esimerkiksi erilaisia leikkimielisiä lukuhaasteita, joita käsittelin myös luvussa

3.3 ”Kirjastojen rooli lukijoiden keskuudessa pandemiakeväänä”. Kirjanpito on yksi keino, jolla oman edistyneen seuraamista kartoitetaan, mutta sen avulla voidaan myös kuvailla omaa lukuharrastusta. Paperinen tai sähköinen kirjanpito, kuten esimerkiksi *Goodreads*-sivustolla ja tätä vastaavilla alustoilla, ovat keinoja seurata omaa lukemista. Paperinen kirjanpito saattaa esimerkiksi olla kirjanmerkki tai vihko, johon voi kirjata luetut teokset tai ruudukko, johon voi merkitä päivät rajatun ajanjakson aikana, jolloin on lukenut kirjaa. Oman lukemisharrastuksen seurantaan tarkoitettuja vihkoja ja kaavioita voi tehdä itse, tulostaa netistä tai ostaa valmiina. Goodreads puolestaan on yksi maailmalla suosituimmista kirja-arvosteluja kokoavista sivustoista, jossa käyttäjät voivat arvostella, kommentoida ja suositella kirjoja, sekä osallistua erilaisiin lukupiireihin ja -haasteisiin. (Linko 2023: 56–57.) Kajander tutkimuksessaan törmäsi ilmiöön, jossa lukemisharrastusta konkretisoitiin muille ihmisille kirjojen kappalemäärän sijaan ”hyllymetri” mittayksikön avulla, joka kuvasi kirjojen viemää tilaa (Kajander 2020: 91.) Oma lukemisharrastusta näin ollen voi kuvailla ja mitata konkreettisten objektien lukumäärien avulla.

Kirjakauppaliiton tutkimuksessa vuonna 2022 arviolta 74% kertoi hankkineensa ainakin yhden kirjan. Luku-aikapalveluita, jossa kuukausimaksua vastaan saa käyttöönsä sähköisen kirjapalvelun, kertoi vastaajista hyödyntäneensä 21%. Tästä määrästä 40% oli arvioinut lukeneensa 9 kirjaa. (Kirjakauppaliitto 2020.) Omassa tutkimuksessani luettujen kirjojen määrä vaihteli vastaajien merkittävästi, sillä joissakin vastauksissa oli kyse noin kahdesta sadasta vuonna 2020 luetusta kirjasta, joka merkitsee noin kahden kirjan lukemista viikossa vuoden ajan. Vaikka kovinkaan moni vastauksissa ei antanut konkreettisia lukumääriä lukemistaan kirjoista, merkittävää on kokemus siitä, että iso osa vastaajista oli kokenut lukeneensa pandemiakevään tai vuoden 2020 aikana lähtökohtaisesti runsaammin kirjoja, riippumatta tavallisen arjen tarjoamasta lähtötilanteesta.

Kuten Kajanderin tutkimuksessa, myös omassa aineistossani kävi ilmi, että vastaajat seurasivat omaa lukutahtia ja luettuja kirjoja. Osa vastaajista piti kirjaa tarkemmin, kertoen hyvin tarkkoja lukuja tai prosenttiosuuksia oman lukemisharrastuksen kehityskulusta pandemiakeväänä. Kirjanpidosta oli saattanut useammalta vuodelta kertyä konkreettista dataa, jonka avulla vastauksiin saatettiin liittää mukaan myös vertailua vuoden 2019 tai 2021 kirjanpitoon. Suurin osa suhtautui lukemisensa seuraamiseen kuitenkin väljemmin, antaen kokemukseen ja muistikuvaan perustuvia arvioita. Tietystikään läheskään kaikissa vastauksissa ei käynyt ilmi, millainen kirjanpito henkilöllä oli, vai oliko käytössä minkäänlaista kirjanpitoa. Vastauksista voidaan kuitenkin muodostaa teemoja ja saada

muutamia tarkkoja lukuja havainnollistaviksi esimerkeiksi, joiden avulla voidaan löytää erilaisia kehityskulkuja lukijoiden keskuudessa poikkeusarjessa.

Suurin osa lukijoista aineistossani huomasi lukemiensa kirjojen määrän kasvaneen pandemiakevään aikana. On mahdollista, että kysely on innostanut nimenomaan niitä lukijoita vastaamaan, jotka halusivat kertoa näistä onnistumisista. Moni kertomuksista korosti lukeneensa joko hieman tai poikkeuksellisen paljon pandemiakevään aikana: ”Luin poikkeuksellisen paljon, enemmän kuin kertaakaan sitten lapsuuden, jolloin saatoin ahmia lastenromaaneja useammankin päivässä” (TYKL/spa/1227:330) Suurimmalla osalla vastaajista oli siis kokemus, jossa kevään aikana oli luettu enemmän kuin tavallisesti. Isossa osassa vastauksissa, kuten edeltävässä lainauksessa, on kuitenkin vaikea tulkita, puhutaanko kirjojen parissa käytetyn ajan vai luettujen teosten määrällisestä kasvusta. Uskallan kuitenkin arvioida, että esimerkiksi edellisessä lainauksessa kokemus liittyy niin ajalliseen, kuin kirjojen määrälliseen kasvuun. Lukemiseen käytetty aika ja luettujen kirjojen määrä todennäköisesti on kasvanut yhdessä, toinen toistaan ruokkien. Huomattavassa osassa vastauksia pandemiakeväänä luettujen kirjojen kasvu osoittautui huomattavaksi aiempiin vuosiin verrattuna, kuten esimerkiksi tässä vastauksessa: ”Kyllä, luin entistä enemmän. -- Koko vuonna 2020 luin reilut 200 kirjaa, tuplasti edellisvuoteen verrattuna. Määrään sisältyy myös ekirjat ja äänikirjat.” (TYKL/spa/1227_71.) Vastaja on kyselyn laatimishetkellä ollut työelämässä, omaehtoisessa karanteenissa ja kevään aikana 2 kuukautta lomautettuna. Vuonna 2019 vastaaja oli lukenut 100 kirjaa, kun taas vuonna 2020 erilaisia kirjoja oli luettu 200 kappaletta. Kyseessä on valtavan suuri ero edelliseen vuoteen verrattuna, mikä kertoo poikkeusarjen tarjonnan vastaajalle tilaisuuksia lukea.

Isossa osassa kertomuksia luettujen kirjojen määrä ei kuitenkaan kasvanut, vaan pysyi samanlaisena kuin aikaisemminkin, johon vaikutti monet erilaiset syyt. Yksi suurimmista syistä monen vastaajan mukaan oli lukemisharrastuksen ja vapaa-aikaan liittyvä oman ajan puute, jota analysoin luvussa 3.1 ”Kotipoikkeusarjen keskiössä”. Esimerkiksi eräässä vastauksessa vastaaja ei kokenut vapaa-aikaan jääneen tilaa omalle ajalle, joka vaikutti lukemiseen käytettyyn aikaan. Syiksi hän mainitsee työn, opiskelun, sekä oman ja muun perheen arjen rakenteen muutokset. (TYKL/spa/1227_51.) Huomattavassa osassa vastauksista ei kuitenkaan kuvailtu tilanteita, joissa arki ja lukuharrastus oli pysynyt melko muuttumattomana poikkeusarjesta huolimatta. Kyse on todennäköisesti siitä, ettei tällä osalla vastaajista vapaa-aajan tottumukset ja vapaa-aikaan liittyvät valinnat muuttuneet pandemiakeväänä, kuten totesin jo vapaa-aajan määriin liittyen. On mahdollista, ettei tasaisena

jatkunutta lukuharrastusta koettu merkittäväksi avata tutkimuksen kannalta tai tästä ei jostain muusta syystä haluttu kertoa.

Pienessä määrässä vastauksia kerrottiin lukemiseen varatun ajan jääneen kokonaan arjesta pois, mikä merkitsi pandemiakeväänä luettujen teosten määrän romahdusta tavalliseen arkeen verrattuna:

”Luin vähemmän, koska työmatkat jäivät pois. Lisäksi perheen huolto ja jatkuva läsnäolo söivät omaa aikaa, ei ehtinyt lukea.” (TYKL/spa/1227_41.)

”Epidemia vaikutti voimakkaasti ja tuotti turvattomuuden tunnetta, joka puolestaan vaikeutti lukemisen aloittamista ja kirjan mukaan tempautumista. Minulle kävi ensimmäisen kerran elämässäni niin, että kiinnityin puhelimeeni liiaksi. Kun yritin lukea, saatoin yhtäkkiä ottaa puhelimen tarkistaakseni onko viimeisen puolen tunnin aikana tullut [sosiaaliseen mediaan] mitään mielenkiintoista tai onko jotain uusia uutisia. Sitten kun pääsin lukemiseen kiinni, se sujui hyvin. Minun piti usein kuitenkin varoa googlettamasta jotain kirjassa mainittua mielenkiintoista seikkaa, koska puhelin kädessä päädyin helposti takaisin someen. Yleensä voin tarkistella sellaisia ja palaan automaattisesti takaisin kirjan pariin.” (TYKL/spa/1227:131.)

Edellisistä lainauksista käy ilmi, että työmatkat saattoivat olla lukemiseen varattua aikaa. Valmiuslain nojalla moni kuitenkin siirtyi etätyöhön, mikä merkitsi suoraan työmatkalla tapahtuvien kirjojen kulutuksen pysähtyneen. Myös jo aiemmin mainittu oman ajan puute saattoi viedä lukemiselle varatun ajan. Poikkeusarjen lisäksi huoli tautitilanteesta ja turvattomuuden tunne vaikutti lukijoiden mielialaan ja harrastukseen, minkä tähden lukemiseen saattoi olla poikkeuksellisen vaikeaa tarttua. Kaikki nämä vaikuttivat niin luettujen teosten määrään kuin harrastuksen toteuttamisen ajallisiin mahdollisuuksiin. Ajallisten raamien lisäksi myös eri kirjamuotojen kokeilu kasvatti monen lukijan kohdalla luettujen teosten määrää pandemiakeväänä, kuten totesin luvussa 4 ”Lukemisen muotoihin liittyvä kokemuksellisuus ja niille annetut merkitykset”. Sähkökirjoihin kohdistui pandemiakeväänä sangen positiivinen vastaanotto, joka innosti vastaajia lukemaan uudella tavalla ja hyödyntämään eri kirjamuotoja uusissa tilanteissa. Myös Kajanderin tutkimuksessa moni sähkökirjoja kokeillut havaitsi luettujen teosten määrän kasvaneen, sillä erilaiset teosmuodot soveltuvat erilaisiin tilanteisiin (Kajander 2020:160).

5.3 Mitä pandemiakeväänä luettiin?

Tässä luvussa tarkastelen niitä aihealueita, joita pandemiakeväänä lukijat kuluttivat.

Vastauslomakkeita läpi käydessäni pystyin kulttuurianalyysin avulla hahmottamaan neljä

aineiston halkaisevaa teemaa, jotka vastauslomakkeilla toistuivat: 1) haluttiin lukea jostain omaa arkea kurjemmasta, 2) kaivattiin todellisuuspakoa omasta arjesta, 3) kokeiltiin uusia asioita ja 4) luettiin sitä mitä tavallisestikin. Mikään kirjallisuuden laji ei siis hallitsevasti noussut lukijoiden keskuudessa pintaan, joista alun perin kyselylomakkeessa (Liite 2) kysyttiin. Seuraavaksi käyn esimerkein läpi nämä neljä teemaa, jotka aineistostani nostan esille.

Vastakkainasettelu katastrofikirjallisuuden kuluttamisen ja sen välttelemisen välillä

Genreistä kysyttäessä aineistossa esiintyi varsin ristiriitaisia näkökulmia. Ensimmäinen vastakkainasettelu ilmeni katastrofikirjojen äärelle hakeutumisen ja niiden luota pois pyrkimisen välillä. Minut yllätti aineistossani se, että pieni osa vastaajista kertoi hakeutuneensa katastrofikirjallisuuden pariin, kuten vastauksissa ”Aluksi katastrofi-teema korostui” (TYKL/spa/1227:540) ja ”Teki mieli lukea jotain vielä pahempaa kuin todellisuus” (TYKL/spa/1227_39). Näissä vastauksissa painotettiin, että lukijat olivat nimenomaan etsineet sellaisia kirjoja, joissa tapahtuu jokin onnettomuus, katastrofi tai luonnonmullistus. Nämä kaksi vastausta ovat siihen hyviä esimerkkejä. Vastaajan tavoitteena jälkimmäisessä lainauksessa oli lukea jotain niin hirveää, että pandemia-arki ei tuntuisi verrattain kamalalta. Kertomukset katastrofikirjallisuuden pariin hakeutumisesta olivat sangen pieni osa koko aineistosta, mutta kokemuksista muodostuu kuitenkin merkittävä ja mielenkiintoinen kokonaisuus. Enemmistössä tämän tyylistä vastauksista pyrittiin kuitenkin lukemaan sellaista kirjallisuutta, jonka aiheet ja teemat olisivat kauempana vastaajien omasta elintodellisuudesta. Näin ollen kirjoja hyödynnettiin todellisuuspakona, joka nousi esille jo aiemmin luvussa 5.1 ”Lukuhalu”.

Kyselyaineiston vastauksissa esiintyi siis tarve hakeutua pois dystopioiden, toisin sanoen negatiivisten tulevaisuuskuvien ääreltä, kuten tässä vastauksessa: ”En halunnut lukea mitään tauteihin liittyvää enkä dystopioita” (TYKL/spa/1227:330). Oheisessa vastauksessa korostuu myös etäisyyden hakeminen teksteihin, joissa korostuvat sairaudet ja muut yhteiskunnan mullistukset. Vastaajat havaitsivat omassa lukuhistoriassaan keväällä positiivisia aihealueita ja ilmiöitä:

”Lukeminen painottui tavallista enemmän sellaiseen kirjallisuuteen, jossa on helposti seurattava juoni tai elämäkertä. Viihdekirjallisuus on ehkä väärä sana kuvaamaan asiaa, koska se johdattaa ajatukset tietynlaiseen romanttiseen lukemistoon. Luin myös romanttisia kirjoja, mutta yleinen tarve oli lukea teoksia

joissa juoni rullaa hyvin, varmaan eräänlaista pakoa arjesta.”
(TYKL/spa/1227_40.)

”Keväällä ei vielä tiedetty, kuinka pitkään pandemia kestää, joten en erityisesti etsinyt kirjoja, joilla harhauttaa ajatuksia. Poikkeustilan pitkittyessä olen huomannut enemmän muutoksia luettujen teosten teemojen valinnassa (selviytyminen, toivo).” (TYKL/spa/1227:97.)

Näissä kertomuksissa korostuu se, että turvaa saatettiin etsiä helposti lähestyttävästä kertomakirjallisuudesta. Ensimmäisessä lainauksessa 40 vastaaja kertoo, että kirjassa merkittäväksi elementiksi muodostui helposti seurattava juoni. Aihealueet olivat myös kepeitä. Tärkeää oli vastaajan mukaan mahdollisuus uppoutua kirjaan. Jälkimmäisessä kertomuksessa lukija huomasi suosineensa teoksia, joissa kertomukseen olennaisesti liittyy selviytyminen ja toivo. Todellisuuspakoa haettiin myös erilaisiin elintodellisuuksiin tutustumisella:

”Luin aiemmin paljon fantasiaa pakokeinona todellisuudesta, mutta koronakevään aikana luin yhä enemmän tietokirjoja, matkakertomuksia ja ylipäättään nonfiktiota. Kirjallisuudesta tuli portti maailmalle, kun maailmalle ei yhtäkään itse päässytäkään.” (TYKL/spa/1227:406.)

Yllättäväksi piirteeksi nousi se, että eräissä vastauksissa kirjojen avulla haettiin kokemusta matkustelusta. Vastaavanlainen ilmiö nousi esille myös luvussa 5.1 ”Lukuhalu”, jossa eskapismi matkustelun korvaajana toimi vastaajien keskuudessa ensisijaisena lukumotivaation lähteenä. Tämän kappaleen lainauksissa korostuu erityisen hyvin arjen pirstaloituminen, josta Ehn, Löfgren ja Wilk kirjoittavat: tutut arkiset asiat muuttuvat näkyväksi vasta silloin, kun tapahtuu jotain yllättävää (Ehn, Löfgren & Wilk 2015: 1,6). Vastaajat havaitsivat reagoineensa pandemiakevään epävarmaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen kohdistamalla tietoisesti valintoja luettaviin kirjoihin ja niissä esiintyviin sisältöihin. Omista lukutottumuksista ja kirjavalinnoista löydettiin selkeitä muutoksia ja uusia näkökulmia.

Uusien kirjojen pariin löytäminen

Huomattava piirre vastauksissa oli todellisuuspaon ja katastrofikirjallisuuden lisäksi uusien aiheiden pariin löytäminen. Vastaajat halusivat kokeilla itselleen täysin uusia asioita, tai tutustua asioihin, joita kohtaan heillä on ollut jo pidempään kiinnostusta, mutta aikaisemmin ei tähän ollut tilaisuutta:

”Olen aina lukenut paljon, monenlaista kirjallisuutta useilla kielillä, mutta aloin lukea määrällisesti vielä aiempaa enemmän ja myös ei työhöni liittyvää

kevyehköä tietokirjallisuutta, kun taas normioloissa keskityn vapaa-ajalla kaunokirjallisuuteen.” (TYKL/spa/1227:501).

”Törmäsin myös kevään aikana BookTubeen ja aloin seurata muutamaa kirjautettajaa. Tätä kautta innostuin lukemaan tuoretta fiktiota (2010-luku) pitkästä aikaa.” (TYKL/spa/1227_1)

Edellä olevat vastaukset valottavat innostusta kokeilla uutta tai palata pitkästä ajasta johonkin tuttuun. Ensimmäisessä vastauksessa lukija kirjoittaa, että nimenomaan mullistunut arki loi pohjaa uusiin asioihin tutustumiselle. Jälkimmäisessä vastauksessa kirjoittaja mainitsee törmänsä nimenomaan kevään aikana videopalvelu YouTubessa kirja-aiheisiin ”BookTube” videoihin ja sisällöntuottajiin, jotka ohjasivat palaamaan vanhan mielenkiinnon äärelle uudesta.

Yhteiskunnan muutosten sanelemana, esimerkiksi omaehtoisen karanteenin sekä erilaisten sulkujen ja rajoitusten takia, mahdollisuudet saada kirjoja luettavaksi muuttuivat. Tätä avasin enemmän luvussa 3 ”Luettavan hankkiminen”. Supistunut valikoima pakotti valitsemaan lukemista aiempaa laihemmasta valikoimasta. Kirjastojen sulkeminen mainittiin erityisesti syynä pieneen valikoimaan, sillä kirjastojen lainakirjat saattoivat hyvinkin olla lähtökohtainen keino lukuharrastuksen toteuttamiselle:

”Luin paljon kirjoja, joihin en muuten olisi tarttunut, sillä käytössäni oli vain pieni valikoima. Se oli toisaalta hauskaakin ja avartavaa. Tämä kirjallisten näköalojen laajeneminen vähän helpotti ahdistustakin. Positiivisin lukukokemus oli Rutger Bregmanin Hyvän historia, jonka sain käsiini, kun kirjastot alkoivat toimia varauksella. Se oli mielenkiintoinen ja toi valoa tilanteeseen.” (TYKL/spa/1227:131.)

”Luettua tuli enemmän ja myös sellaista mitä ei ehkä normaalisti lue kun kirjastot oli kiinni niin tarttui jo lopulta lähes kirjaan kuin kirjaan” (TYKL/spa/1227_77).

”Genren laajentaminen oli varmaan pysyvin uudistus. Opin myös, että jos kirja ei ns nappaa, niin sen voi jättää kesken. Ei ole pakko lukea.” (TYKL/spa/1227_149.)

Näitä kertomuksia yhdistää kirjojen valitseminen pienestä valikoimasta, joka kannusti antamaan mahdollisuuden lukea erilaisia kirjoja, kuin tavallisesti. Pieni osa vastaajista kokeilivat siis kevään aikana itselleen erilaista kirjallisuutta: tartuttiin jo pidempään kyteneeseen innostukseen tutustua johonkin itselleen tuntemattomaan, hyödynnettiin rajattua kirjavalikoimaa uusien kirjojen löytämiseen tai uusiin ideoihin törmättiin sattumalta sosiaalisessa mediassa. Huomattavaa on se, että näissä vastauksissa monen vastaajan harrastus oli saanut pysyvästi uusia kehityssuuntia, sillä pandemiakeväänä omasta lukumausta saatettiin

oppia uusia asioita kokeilemalla sellaisia kirjoja, joita ei välttämättä muutoin olisi kokeillut. Muutokset omassa lukumaussa toivotettiin lähtökohtaisesti tervetulleeksi.

”Vanhassa vara parempi”

Kaikkein suurin teema keväällä luettujen kirjojen ja genremieltyymysten kohdalla oli kaikesta huolimatta se, ettei muutoksia juurikaan tapahtunut. Suurimmassa osassa vastauksia kulutettujen kirjojen sisältö ei kovinkaan paljoa poikennut tavallisesta. Yleisin vastaus oli, ettei lukumielitymykset muuttuneet mihinkään. Huomattavaa myös on, etteivät muutokset luetuissa genreissä välttämättä liittyneet pandemiaan ja poikkeusarjen aiheuttamiin muutoksiin, kuten tässä vastauksessa: ”Ihan mitään pandemiadystopiakuvauksia en halunnut ehdointahdoin lukea, mutta sellaiset eivät kyllä olleet suosikkejani ennen epidemiaakaan.” (TYKL/spa/1227:513.) Kirjoittaja pohtii karttaneensa dystopiakuvauksia, mutta arvioi, ettei näihin olisi muutoinkaan tarttunut.

Lukemisharrastus on hyvin henkilökohtainen harrastus – vastauksissa kävi ilmi, että mitä henkilö kulloinkin haluaa lukea, riippuu lukemattoman monista yhteiskunnallisista ja henkilökohtaisista tekijöistä. Näitä ovat esimerkiksi, miten ja millaisia kirjoja on saatavilla, tai henkilön oma ikä, kokemusmaailma ja identiteetti. Variantteja ja näkökulmia on lukemattoman monia, eikä niiden purkamiseen tämän tutkimuksen puitteissa olisi mielekäästä tai mahdollista. Näihin kysymyksiin minua paremmin osaavat vastata kirjallisuudentutkijat Erkki Sevänen ja Kati Launis, jotka ovat tarkastelleet aikuisten kirjastokäyttäjien suosikkikaunokirjoja (2023) vuosina 2016–2018 Helmet-verkoston, eli pääkapunkiseudun yleisten kirjastojen lainausdatasta ja kirjamyynnin suosikkilistoista. He selvittivät suurimman osan lainausmääristä olleen fiktiivistä kaunokirjallisuutta. Suurinta suosiota nauttivat romaanit, erityisesti jännitys- ja rikoskirjallisuus, viihdekirjallisuus ja korkeakirjalliseksi luettavat teokset. (Sevänen, Launis ja & Nurmi 2023: 184–185.) COVID-19-pandemia ei kuitenkaan yksinomaan ollut pandemiakeväänä aineistoni vastaajien kirjavalintoihin vaikuttanut tekijä. Kuten seuraavasta lainauksesta käy ilmi, on monia erilaisia henkilökohtaisia syitä, joiden perusteella valita vapaa-ajalleen lukemista, mutta: ”Olen kaikkiruokainen ja genret riippuvat enemmän elämäntilanteesta. Jos menee hyvin, saatan lukea vakavempaa fiktiota, kauhua, fantasiaa, scifiä. Jos on stressiä tai ahdistusta, luen kevyempää kirjallisuutta kuten trillereitä, romantiikkaa, lasten/ya kirjoja.” (TYKL/spa/1227_154.) Pandemia tarjosi tilaisuuden kokeilla uusia asioita ja muutti joidenkin

ihmisten lukutottumuksia, mutta valtaosa aineisossa luki sellaisia kirjoja, joita olisi lukenut ilman poikkeusarkeakin.

5.4 Lukemisharrastuksen sosiaalinen ulottuvuus poikkeusarjessa

Pandemiakevät 2020 oli vahvasti omaehtoisen karanteenien lisäksi sosiaalisen etäännyttämisen aikaa, jolloin useimmat pyrkivät pitämään toisiin ihmisiin turvaväliä, välttelemään mahdollisimman pitkälle sosiaalista kanssakäymistä paikan päällä ja hoitamaan mahdolliset sosiaaliset tapahtumat etäyhteyksin. Ystäviin ja sukulaisiin pyrittiin pitkälti olemaan yhteydessä myös etäyhteyksin, mikäli se oli mahdollista. ”Sosiaaliset kontaktit kutistui satunnaisiin puheluihin ja whatsappviesteilyyn kavereiden kanssa. Toisaalta oli helppoa, kun ei tarvinnut olla koko ajan menossa jonnekin.” (TYKL/spa/1227:49.)

Sosiaalisen elämän tasapaino ei kuitenkaan kaikissa vastauksissa järkkynyt merkittävästi: ”Epidemia vaikutti arkeeni hieman. Sosiaaliset kontaktit kodin ulkopuolella vähenivät tai muuttuivat digitaalisiksi. Olin tarkempi hygieniasta ja kävin vähemmän ulkona. Arkeni ennen epidemiaa ei kuitenkaan ollut huomattavasti sosiaalisempaa tai muuten erilaista.”

(TYKL/spa/1227:175.) Halme-Tuomisaari kirjoittaa teoksessaan sosiaalisen eristämisen seuraamuksista painottaen yksinäisyyttä terveystörkinä: yksinäisyys voi heikentää toimintakykyä ja immuniteetin heikkenemistä. (Halme-Tuomisaari 2020, 57.) Kyseessä on siis ensiarvoisen merkittävä näkökulma pandemiakeväeseen. Vaikka lukeminen mielletäänkin yksinäiseksi harrastukseksi, liittyy siihen kiinteästi myös sosiaalinen puoli. Tässä luvussa käsittelemme lukemisharrastukseen liittyvää sosiaalista ulottuvuutta ja miten se vastaajien kertomuksissa ilmeni.

Lukemisharrastus sosiaalisena tapahtumana pandemiakevällä 2020

Lukijaidentiteettiä rakennetaan nimenomaan erilaisten suhteiden avulla. Esimerkiksi genremieltymykset voivat tuottaa samaistumisen tunnetta tiettyyn ryhmään tai erottaa muista. Lukemiseen liittyvä yhteisöllisyys ilmenee fyysisenä, mutta myös välillisenä – kirja yhdistää yksilön toisten lukijoiden, kustantajan ja kirjoittajan välillä. (Herkman & Vainikka 2012, 44.) Aineistoni vastaajat kertoivat pandemiakeväänä vinkanneensa ja lainanneensa kirjoja muun muassa ystävien ja työkavereiden kesken, kuten olen jo alustavasti edellä jo maininnut. Tähän liittyy Herkmanin ja Vainikan ajatus siitä, miten sosiaalinen kanssakäyminen lukijoiden kesken korostuu erilaisten verkossa sijaitsevien kirjahyllyjen, kirjakerhojen ja yhteisöjen avulla. (Herkman & Vainikka 2012, 46).

Oman kirjahyllyn valikoiman käydessä liian tutuksi, kirjoja lähdettiin etsimään omasta lähipiiristä. Kirjoja esimerkiksi vaihdeltiin enemmän ystävien kesken ja hyödynnettiin vaihtohyllyjä:

”Yleensä lainaan kaiken kirjastosta, mutta kirjaston ollessa kiinni, lainasin taloyhtiön "pikkukirjastosta", joka on käytännössä vaihtohylly kellarissa. Luin myös omasta hyllystäni lukematta jääneitä. Ostin pari kirjaa, vaikka minulla muuten on kirjoihin ostokielto, koska kotiin ei mahduisi enempää.”
(TYKL/spa/1227:131.)

”Ostin kirjoja enemmän ja vaihdoimme ystävien kesken kirjoja enemmän.”
(TYKL/spa/1227_57.) ”Luin omasta hyllystä enemmän kirjoja ja kirjoja lainattiin työkalvereiden kesken.” (TYKL/spa/1227_1.)

Yllä olevat lainaukset konkretisoivat, kuinka erilaiset vaihtohyllyt ja ystävien kirjakokoelmat muodostuivat tärkeiksi paikoiksi saada uutta luettavaa. Vastauksissa ei kuitenkaan käy ilmi, millä tavalla konkreettisesti kirjojen vaihtaminen ystävien kesken tapahtui ja miten erilaiset suositukset otettiin vaihtotapahtumassa huomioon. Taloyhtiön vaihtohyllystä uskallan päätellä, että kirjavalikoimaa on saanut tutkia omassa rauhassa.

Erilaisten rajoitusten voimaan astuminen merkitsi keväällä monen harrastusryhmän päättymistä:

”Ainut kodin ulkopuolinen "ohjattu" harrastus, joka minulla on, on lukupiiri, joka perutettiin heti lockdownin alkaessa” (TYKL/spa/1227:43).

”Lukupiiri jäi tauolle, mutta kotona lukeminen jatkui samalla tavalla kuin ennenkin” (TYKL/spa/1227:168).

Monet lukupiirit jäivät näin ollen omaehtoisen karanteenin ja sosiaalisen etäännyttämisen takia tauolle. Kaikki lukupiiritoiminta ei kuitenkaan kevään mittaan vaikuttanut tyrehtyneen, sillä vastauksista voi arvioida, että niin esimerkiksi kirjastojen järjestämät kuin itse ylläpidetyt lukupiirit jäivät tauolle tai jatkoivat toimintaansa teknoloisin keinoin:

”Korona ei vaikuttanut lukemiseeni kovinkaan näkyvästi. Isoin muutos oli lukupiiritapaamisten puuttuminen, mutta siirsin syksyllä keskustelut nettiin.”
(TYKL/spa/1227:97.)

”Lukupiiri kokoontui muutaman kerran [etätyökalun] kautta keskustelemaan kevään kirjoista” (TYKL/spa/1227:184).

Lainauksista käy ilmi, että lukupiiritapaamisten järjestämisessä hyödynnettiin erilaisia etätyöskentelyyn tarkoitettuja sovelluksia. Ylemmässä lainauksessa muutosta etätapaamiseen ei koettu kovinkaan merkittävänä tai asiasta ei kerrottu sen enempää. Alemmasta lainauksesta

saa mielikuvan, ettei lukupiirin tapaamiset jatkuneet yhtä säännöllisesti kuin tavallisesti, sillä tapaamisia kerrotaan järjestyneen *muutaman kerran*. Poikkeuksellisesti eräässä vastauksessa lukupiiritoiminta oli jatkunut kuitenkin pandemiakeväällä paikan päällä: ”Käsityö- ja lukupiiri kokoontuivat pandemiasta huolimatta, sillä kokoonnuimme jonkun osallistujan kotona” (TYKL/spa/1227:38). Kirjoittaja perustelee kasvokkain järjestettyjä tapaamisia mahdollisuudella kokoontua lukupiirin jäsenten luona.

Pandemiakevät 2020 myös innosti uusiin tempauksiin. Esimerkiksi henkilöt, jotka eivät aiemmin olleet välttämättä osallistuneet lukupiireihin, saattoivat kokeilla uusia yhdessä lukemisen muotoja teknologian avulla. Eräs vastaaja kertoo kevään yhteiskunnallisen tilanteen kannustaneen toteuttaa idean lukupiiristä, jota oli mietitty jo ennen pandemiaa:

”Isoin uudistus oli virtuaalisen kirjallisuuskerhon perustaminen muutaman ystävän kanssa. Luimme etäyhteydellä yhdessä noin kerran viikossa kevään ja kesän ajan. -- Lukupiiritoimintaa oli mietitty jo aiemminkin, mutta tapaamisrajoitukset innostivat lopulta perustamaan sen oikeasti.” (TYKL/spa/1227:137.)

Keväällä erilaisia etäyhteyksin kokoontuvia lukupiirejä perustettiin erityisesti oman ystäväpiirin kanssa. Aineistossa ei ollut kertomuksia tapauksista, joissa uuden lukupiiriin perustamiseen olisi etsitty jäseniä verkon avulla. Ystävän kanssa saatettiin myös esimerkiksi lukea yhdessä, vaikkei kyseessä olisikaan ollut lukupiiri: ”Luin enemmän ystäväni kanssa; sovittiin että luetaan yhdessä tiettyyn kellon aikaan ja kommentoitiin samalla omaa lukemista” (TYKL/spa/1227_154). Yhdessä lukeminen edellytti yhteisestä lukuhetkestä sopimista ja teknologian avulla kommunikointia. Kirjoittaja ei kuitenkaan miellä tätä lukupiiriksi. Ystävän tai ystävien kanssa lukeminen vaikuttaisi vastauksissa eroavan pääasiassa ajallisten raamien suhteen. Lukupiiri tapasi säännöllisesti kerran viikossa, kun taas ystävien kanssa lukeminen sovittiin vapaammin ilman säännöllistä tavoitetta. Vastauksista ei käy ilmi, että lukupiirejä olisi perustettu etsimällä verkon avulla samanhenkisiä ihmisiä oman lähipiirin ulkopuolelta. Vastauksissa ei myöskään erityisesti täsmennetty jatkuivatko etäyhteyksien välityksillä järjestetyt lukupiirit pandemiakevään jälkeen. On mahdollista, että pandemiatilanteen helpottaessa etälukupiirien määrä lähti hiipumaan.

Monissa vastauksissa merkittävänä pidettiin eri verkkoalustoilla käyty keskustelu muiden lukijoiden avulla. Sosiaalisen median keskustelukanavia hyödynnettiin muun muassa luettavien kirjojen löytämiseen: ”No joo, kun aineistot pitikin varata etukäteen, jotta ne sai kirjastosta. Käytin verkkopalveluiden hakuja ja selasin kustantamojen listoja sekä

kirjallisuusblogeja ja seurasin aktiivisemmin kirjallisuusaiheisia FB-ryhmiä.”

(TYKL/spa/1227:528.) Tässä kertomuksessa henkilö korostaa hyödyntäneensä aiempaa runsaammin erilaisia kanavia verkossa voidakseen korvata kirjastossa löytöjen tekemisen puuttumista. Toki tulee pitää mielessä, että sosiaalista mediaa on hyödynnetty lukuharrastuksissa jo ennen pandemia-aikaa: esimerkiksi Kirjallisuuden ystävät -ryhmä on perustettu jo vuonna 2011 (Kirjallisuuden ystävät). Läsnäolo ja toimiminen verkkoyhteisössä muodostaa niin tiiviimpiä kuin pinnallisiakin suhteita. Kirjo millaiseksi yhteisö muodostuu, on näin ollen mahdollisuuksiltaan sangen runsas. (Herkman & Vainikka 2012, 55.)

Tässä luvussa tarkastelin kirjaharrastukseen liittyvää sosiaalista ulottuvuutta pandemiakevään 2020 aikana. Havaintoni ja analyysini on yhtenevä Lehtosen kanssa, jonka mukaan kirjallisuuteen liittyvä sosiaalinen ulottuvuus muodostuu kanssakäymisestä kirjoittajien ja lukijoiden välillä, mutta myös kirjoittajien, toisten kirjoittajien, kustantajien ja kriitikoiden välillä. Kirjallisuus osittain yhtä lailla rakentuu tämän sosiaalisen ulottuvuuden avulla, sillä ”kirjallisuusihmiseksi” identifioituva henkilö ei yksinomaan samaistu vain painotuotteeseen, vaan myös joukkoon kirjallisuuden harrastajia tai alan ammattilaisia. (Lehtonen 2001, 159.) Lehtosen mukaan siis eri osapuolet määrittelevät toinen toisiaan: esimerkiksi kirjaostokset ja valinnat määrittelevät lukijaa itseään, mutta myös kirjaa. Myös omat havaintoni puoltavat tätä ajatusta. Kirjallisuus ja kirjaharrastus on monella eri tapaa sosiaalista toimintaa, sillä vaikka lukija lukisikin lähtökohtaisesti yksin omassa kodissaan eikä osallistuisi lukupiireihin, on hän monella muulla tapaa vuorovaikutuksessa muuhun kirja-alaan. Myös Kajander painottaa kirjan merkitystä sosiaalisena esineenä, jonka koen näkyvän myös omassa havainnoissani: kirjoista saadaan seuraa, mutta kirjan ja siitä saadun kokemuksen voi myös jakaa muiden kanssa, näin tukien sosiaalista suhteita. (Kajander 2020: 132.) Vaikka siis pandemiakeväänä kansalaisia lähtökohtaisesti kehoitettiin noudattamaan sosiaaliseen etäännyttämiseen ja omaehtoiseen karanteeniin liittyvää ohjeistusta, olivat kirjaharrastajat kaikesta huolimatta monella eri tavalla yhteydessä muuhun kirjallisuuden kenttään – luettiin etäyhteyksin yhdessä muiden kirjaharrastajien kanssa, kirjoista ja kirjallisuudesta keskusteltiin verkossa sekä lukemista hankittiin ystävien ja tuttavien kautta.

6 Johtopäätökset

Lukemiselle ja painetulle kirjalle annettu korkea arvo, sekä sähköisten kirjamuotojen positiiviset kokemukset

Tämä tutkimus on tarkastellut kulttuurianalyysin ja etnologian menetelmien avulla suomalaisten aikuisten vapaa-ajan lukemista koronakevään 2020 aikana. Olen tarkastellut vastaajien lukemiselle antamia merkityksiä, sekä pohtinut ilmiön kytköksiä suomalaisen lukemiskulttuurin kenttään. Kulttuurianalyysi osoittautui moneen otteeseen hedelmälliseksi työkaluksi tutkimuksessani. Onnistuin sen avulla hahmottamaan ja analysoimaan aineistostani piiloarkea, sekä kykenin hahmottelemaan teemoittelun avulla juuri niitä asioita, jotka vastaajat kokivat merkittäviksi. Tukeuduin erityisesti Ehnin, Löfgrenin ja Wilkin (2015) ajatukseen siitä, että tutut arkiset asiat muuttuvat näkyväksi vasta silloin, kun tapahtuu jotain yllättävää (Ehn, Löfgren & Wilk 2015: 1,6). Monessa otteessa aineistostani oli mahdollista havaita, kuinka arjen pirstaloiminen teki mahdolliseksi tarkastella arjen rytmiä ja rutiineja. Kulttuurianalyysi auttoi tarkastelemaan myös niitä tapoja, joilla vastaajat reagoivat muutokseen.

Tutkimuksessani perehdyin lukijoiden poikkeusarjen rakenteeseen. Havaitsin, että monen vastaajan kohdalla vapaa-aikaa tuntui jäävän enemmän käytettäväksi. Toki muutamissa vastauksissa lopputulos oli päinvastainen – niin vapaa-aika kuin oma aika tuntui tyystin kadonneen. Vastaavanlainen kehityskulku oli havaittavissa Mia Halme-Tuomisaaren (2020) ja Damsholtin (2020) tutkimuksissa. Lukemiselle annettiin vastauksissa korkea arvo ja se koettiin tarpeellisena selviytymisen välineenä. Lukemisharrastus toimi monelle eräänlaisena ankkurina, joka toi kaivattua pysyvyyden tunnetta ja loi turvaa. Lukemista sen eri muodoissa oli mahdollista edelleen harrastaa, monien arkipäiväisten rutiinien muutoksista huolimatta. Pienessä määrässä vastauksia lukeminen ja lukemisharrastus menetti kuitenkin merkitystään. Näissä vastauksissa kantavana teemana esiintyi vaikeus lukea, lukemiseen käytetyn ajan muutokset ja kirjojen puute. Poikkeusarjen koettiin toimivan eräänlaisena taakkana, joka vei energiaa harrastukselta. Poikkeusarkeen liittyvät huolet olivat yksi merkittävä teema, joka vaikeutti harrastukseen tarttumista. Näissä vastauksissa vakiintunut lukuharrastus oli useimmiten vaihtunut median ja erilaisten audiovisuaalisten tuotteiden kuluttamiseen. Myös ajan puute liittyen erityisesti työn, koulun ja päiväkodin siirtyessä omaan kotiin aiheutti myös harrastusmahdollisuuksien kapenemista. Pandemiakevät aiheutti pienessä määrässä vastaajia lukuharrastuksen hylkäämistä tai tauolle asettamista harrastuksen tärkeydestä huolimatta.

Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut myös erilaisia väyliä luettujen teosten hankkimiseksi poikkeusarjessa, sekä millaisia reunaehtoja poikkeusarki saneli lukuharrastuksen toteuttamiselle. Perinteiset painetut kirjat olivat edelleen suosituin kirjojen teosmuoto lukijoiden keskuudessa, joka oli yhteneväinen muiden tässä tutkimuksessa esiteltyjen kirjoihin ja lukemiseen liittyvien tutkimusten kanssa. Vaikka kirjastot sulki fyysiset tilansa pandemiakevään rajoitusten aikana, lukijat hamstrasivat luettavaa materiaalia ennen sulkua ja jatkoivat mielellään kirjastojen verkkopalveluiden hyödyntämistä. Moni kokeilikin pandemiakevään aikana ensimmäistä kertaa varaupalveluja ja kirjaston tarjoamia sähkökirjoja, sekä toki muita aineistoja. Kirjoja luettiin myös ensimmäistä kertaa pitkään aikaan omasta kirjahyllystä. Lukemista vaihdettiin tavallista ahkerammin ystävien kanssa, hyödynnettiin erilaisia kierrätyshyllyjä ja ostettiin omaksi. Usea vastaaja kertoi innostuneensa kokeilemaan myös ensimmäistä sähkökirjoja pandemiakevään aikana. Vastauksissa kerrottiin niin äänikirjoihin, kuin e-kirjoihin liittyvistä kokeiluista. Kirjaston sähkökirjat ja erilaiset luku-aikapalvelut koettiin mielekkäiksi. Ne innostivat lukemaan ja lisäsivät monen lukijan kohdalla niin luettujen teosten määrää kuin lukemiseen käytettyä aikaa.

Moni vastaajista luki enemmän kuin tavallisesti, jotkut kokivat lukeneensa jopa enemmän kuin koskaan aiemmin. Lukuinto oli myös monen vastaajan mukaan korkea pandemiakevään aikana. Vähemmistö vastaajista kertoi lukeneensa pandemiakevään liittyvien huolien ja epävarmuuden tähden tavallista vähemmän, jopa joissain tapauksissa vähemmän kuin koskaan. Suurin osa lukemisesta innostuneista luki sellaista kirjallisuutta kuin aikaisemminkin. Aineistostani oli kuitenkin tämän lisäksi nostettavissa myös seuraavat teemat: 1) haluttiin lukea jostain omaa arkea kurjemmasta, 2) kirjallisuuden hyödyntäminen todellisuuspakona, 3) mahdollisuus kokeilla uusia asioita ja ottaa riskejä.

Kollektiivinen ilmiö aineistossani on se, että lukijoista huomattavan suuri osa oli kokenut lukemisharrastuksensa avartuneen pandemiakevään aikana. Lukemiseen liittyviä tapoja ja rutiineja oli pohdittu ja järjestelty uudelleen. Moni lukija oli myös kokeillut itselleen uusia kirjamuotoja ja tapoja lukea, löytäen uusia mukavia puolia lukemisharrastuksestaan. Osa näistä uusista kokeiluista kantoi hedelmää myös poikkeusarjen jälkeen ja muutoksista tuli muutamalle vastaajalle pysyviä. Toki lukemisharrastukseen liittyvät sosiaaliset puolet kärsivät esimerkiksi lukupiirien järjestämisen ja kirjastossa käymisen suhteen. Aineistosta kuitenkin välittyy vastaajien kekseliäisyys ja mukautuminen vaikeaan tilanteeseen, sillä esimerkiksi lukupiirejä järjestettiin edelleen verkossa tai etäyhteyksin. Ihmiset olivat myös aktiivisesti lainanneet teoksia toisilleen, sekä jakaneet lukuvinkkejä.

Sähköisiin kirjamuotoihin kohdistuneet positiiviset asenteet ja sähkökirjojen soveltuvuus arjen eri osa-alueille

Tämä tutkimus on tarkastellut murrosta murroksen sisällä, sillä olen tutkinut lukemisen ja kirjallisuuden kenttään liittyvään murroksen jatkuvasti kehittyvää tilannetta pandemiakevään 2020 raameissa. Tietyltä osin tutkimukseni elää sitä tulevaisuutta, jota tutkimuskirjallisuudessa ennustetaan. Tutkimukset, joiden aineisto pohjautuu 2010-luvun alkuun sijoittuviin aineistoihin, sähkökirjoissa koettiin olevan paljon haasteita – lukijoiden suhtautuminen näissä tutkimuksissa sähkökirjoihin on ollut lähtökohtaisesti kielteinen ja painettujen kirjojen positiivisia puolia on korostettu vertaamalla niitä sähkökirjaan. Herkmanin ja Vainikan aineisto on kerätty aikana, jolloin sähkökirjojen lukemiseen soveltuvia laitteita oli vielä kovin vähän. Sähkökirjojen käyttöliittymät olivat vielä varsin kehittymättömiä ja suurimmaksi hidasteeksi sähkökirjojen hyväksymiseen on ollut nimenomaan kuluttajien vastustus. (Herkman & Vainikka 2012: 89.) Kajanderin tutkimuksessa (2020) todetaan, että sähkökirjat ovat tulleet osaksi lukutapoja, vaikkei niiden suosio olekaan hänen mukaansa vielä kovinkaan vahva. Haasteita on esiintynyt liittyen laitevalintoihin ja eri sähkökirjojen lukuisiin muotoihin liittyen. Sähkökirjaa on myös pidetty vaikeasti hahmotettavaksi kokonaisuudeksi esimerkiksi ruudulta lukemisen, teoksen rakenteen seuraamisen suhteen ja korkeiden hintojen suhteen. (Kajander 2020, 141–142.) Tutkimustulokseni tarjoavat rajatun näkökulman sähkökirjoihin liittyvien asenteiden ja kokemusten kehityskulkuun. Omassa aineistossani oli havaittavissa viitteitä siitä, että erilaiset kirjamuodot ovat löytäneet paikkansa lukijoiden arjessa ja suhtautuminen sähkökirjoihin on pääsääntöisesti ollut positiivista. Aineistoni vastaajista monella oli jo positiivisia kokemuksia sähkökirjoista. Huomattava osa vastaajista oli myös sähkökirjoihin suunnatuista epäilyistä ja aiemmista huonoista kokemuksista huolimatta antanut sähkökirjoille mahdollisuuden. Pandemiakevät osoittautui monelle positiiviseksi kokeilujaksoksi, joka saattoi kantaa hedelmää myös kevään jälkeen. Myös itse sähkökirjat ovat kehittyneet valtavasti. Moni aineistossani koki tarjolla olevat lukuaikapalvelut ja kirjastojen sähkökirjat helppokäyttöisiksi.

Ekholm ja Repo (2020) sivuavat lyhyesti pandemiakevättä, mutta teoksessa ei arvioida jatkuuko samanlainen kehityskulku ja millaiseksi lukemisen kulttuuri muovautuu pandemiakevään jälkeen. Ekholmin ja Revon mukaan ”kovenevan työkulttuurin kompensoija näyttää usein olevan helppo mediaviihde, ei korkeakulttuuri tai kirjallisuus” (Ekholm & Repo 2010, 54). Samaan suuntaan viittaa myös aiemmin mainitsemani Lukukeskuksen vuonna

2020 toteuttama tutkimus, joka paljastaa 60% tutkimukseen osallistuneista kertoneen lukevansa liian vähän, mainiten syiksi keskittymisvaikeudet ja television (Lukukeskus 2020). Aineistossani kuitenkin on vahvoja viitteitä siihen, että ihmiset kaipasivat vastausajankohtana pandemiakevään tuomaa hitautta, antaen näin ollen päinvastaisen tuloksen kuin Ekholmin ja Revon, sekä Lukukeskuksen havainnoissa. Valtaosa aineistoni vastaajista korosti vilpittösti haluaan lukea kirjoja vuonna 2020 ennätysellisen paljon tai aiempaa suuremmalla tarmolla. Moni vastauksessa hämmästeli omia saavutuksiaan ja intoaan kirjallisuuden pariin.

Jatkotutkimusmahdollisuuksia ja avoimeksi jääneitä kysymyksiä

Tutkimukseni tarkoitus on osallistua rajatusta näkökulmasta COVID-19-pandemiaan ja lukemiseen liittyvään keskusteluun, mutta myös palvella lukemisesta kiinnostuneita. Aineistoni luonne on erityinen: Se on perusluonteeltaan kyselytutkimus, mutta sitä on mahdollisuus tutkia kvalitatiivisesti kuin teemakirjoituspyyntöä tai vanhoja kansatieteellisiä keruuvastauksia. Se on muodostettu hyvin epävarmassa maailmantilassa, jolloin oli epävarmaa millä tavalla alati elävä yhteiskunnallinen mullistus vaikuttaa tutkimuksen tekemiseen. Näin ollen lukemiseen liittyvien jatkokysymyksien lisäksi aineistoani voisi jatkotutkia esimerkiksi tieteen tekemisen tai kriisitilanteisiin liittyvistä näkökulmista. Olisi hyödyllistä myös tuottaa uutta aineistoa tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston pohjalta ja tarkastella, miten lukemisharrastus on kehittynyt kevään 2020 jälkeen. Olisi myös mielenkiintoista pyrkiä tavoittamaan henkilöitä, jotka vastasivat *Lukijana epidemiakeväänä 2020-kyselyyn* ja olisivat kiinnostuneita jatkoahaastatteluun.

Lähtökohtaisesti aineistoni vastaajakunta muodostuu aikuisista ihmisistä, jotka vapaa-ajallaan harrastavat lukemista; näin ollen tutkimukseni ulkopuolelle jäävät henkilöt, jotka eivät tavallisesti ole kiinnostuneita lukemisesta, eivätkä harrasta lukemista vapaa-ajallaan. Aineistoni ei siis ole kykeneväinen vastaamaan kysymyksiin liittyen siihen, innostuivatko pandemiakevään 2020 aikana lukemisesta sellaiset henkilöt, jotka eivät tavallisesti harrasta lukemista ja joilla ei ole lukuhaluja. Tämä olisi myös yksi mielenkiintoinen näkökulma jatkotutkimukseen.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Lukijana epidemiakeväänä 2020-kyselyaineisto: TYKL/spa/1227:1–551

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto, Turun yliopisto, TYKL-kokoelma.

Arkistoaineisto

Naantalin museon arkisto NMA 2.1.14.

Kirjallisuuslähteet

Damsholt, Tine 2020: Times of Corona: Investigating the Temporalities of Everyday Life during Lockdown. *Ethnologia Europaea* 50(2): 137–155.

Ehn, Billy 2018 (2014): Arjen yllätyksiä. Huomaamattoman etnografia ja kulttuurianalyysi. Teoksessa Pilvi Hämeenajo & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*, 59–75. Ethnos ry, Helsinki. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/57565/978-952-68509-3-1.pdf?sequence=1> Viitattu: 15.12.2023.

Ehn, Billy & Orvar Löfgren 2001: *Kulturanalyser*. Gleerup. Malmö.

Ehn, Billy & Orvar Löfgren & Richard Wilk 2015: *Exploring everyday life. Strategies for ethnography and cultural analysis*. Rowman & Littlefield. Lanham, Maryland.

Ekholm, Kai & Yrjö Repo 2010: *Kirja tienhaarassa vuonna 2020*. Gaudeamus Helsinki Univeristy Press, Helsinki.

Ekholm, Kai & Yrjö Repo 2021: *Lukemisen aika. Eikö Suomessa lueta tarpeeksi?* Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki.

Ekrem, Carola 2016: Alla berättar eller rapporterar sitt liv. Teoksessa Pirjo Korhokangas & Pia Olsson & Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström & Carola Ekrem *Kirjoittamalla kerrotut*, 80–102. Etnos. Helsinki.

Enges, Pasi & Tiina Mahlamäki & Timo J. Virtanen 2016: Arki, juhla ja pyhä. Teoksessa Kouri, Jaana (toim.): *Askel kulttuurien tutkimukseen*, 61–82. Turun yliopisto. Turku.

- Forsberg Tuomas 2020: Sodassa koronavirusta vastaan? Covid-19 ja metaforien pandemia. *Kosmopolis* 50 (2), 104–115 Saatavissa: <https://elektra.helsinki.fi/se/k/1236-1372/50/2/sodassak.pdf>. Viitattu: 15.12.2023.
- Halme-Tuomisaari, Miia 2020: *Kaikki kotona. Kun korona mullisti maailmamme*. Kirjapaja. Helsinki.
- Herkman, Juha & Eliisa Vainikka. 2012: *Lukemisen tavat: lukeminen sosiaalisen median aikakaudella*. Tampere University Press. Tampere.
- Hiidenmaa, Pirjo & Ilona Lindh & Sara Sintonen & Roosa Suomalainen 2023: Johdanto. Tutkimusnäkökulmia lukemisen kulttuureihin. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa & Ilona Lindh & Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.) *Lukemisen kulttuurit*, 7–19. Gaudeamus, Helsinki.
- Hjálmsdóttir Andrea & Valgerður S. Bjarnadóttir 202: “I have turned into a foreman here at home”. Families and work–life balance in times of COVID-19 in a gender equality paradise. *Gender, work & organization*. 12 (1). 268–283. Saatavissa: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/gwao.12552> Viitattu 16.4.2024
- Juopperi, Silja 2018: Lukemisen merkitys ja muutos lukukokemuskertomuksissa. *Kasvatus & Aika* 12 (2). 62–76. Saatavissa: <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74131>. Viitattu: 15.12.2023.
- Kajander, Anna 2020: Kirja ja lukija ja lukija digitalisoituvassa arjessa. Unigrafia, Helsinki.
- Kajander, Anna 2018: Kirjan tuntu ja tunnelma osana lukemisen käytäntöjä. *Kasvatus & Aika* 12(2). 6–24. Saatavissa: <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/74129>. Viitattu: 15.12.2023.
- La Rosa Lotta-Sofia 2023: Nuoret lukijat ja sosiaalisuuden merkitys. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa & Ilona Lindh & Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.) *Lukemisen kulttuurit*, 93–118. Gaudeamus, Helsinki.
- Laurén, Kirsi 2010: Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. Teoksessa Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*, 331–360. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Lehtonen, Mikko 2001: Post scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella. Vastapaino, Tampere.
- Leimu, Pekka 2005: Kyselyt. Teoksessa Pirjo Korhokangas & Pia Ohlsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. 77–88. Ethnos-toimite 11. Ethnos, Jyväskylä.

- Linko, Maaria 2023: Kirjabloggarit ja lukemisen sosiaalisuus. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa & Ilona Lindh & Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.) *Lukemisen kulttuurit*, 54–66. Gaudeamus, Helsinki.
- Pöysä, Jyrki 2010: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*, 331–360. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Ruotsala, Helena 2005: Matkoja, muistoja ja mielikuvia. Kansatieteilijä kentällä. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo & Pia Ohlsson & Helena Ruotsala: *Polkuja etnologian menetelmiin*, 45–76. Ethnos Ry, Helsinki.
- Saari, Alina 2013: Kirjasto sosiaalisena tilana: Yksin ja yhdessä ihmisten keskellä. Etnorafinen tutkimus Turun kaupungin pääkirjastosta julkisena kaupunkitilana. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto, Turku.
- Sevänen, Erkki & Kati Launis & Olli Nurmi 2023: Lainaajien kaunokirjalliset suosikit pääkaupunkiseudun yleisissä kirjastoissa. Teoksessa Pirjo Hiidenmaa & Ilona Lindh & Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.) *Lukemisen kulttuurit*, 23–40. Gaudeamus, Helsinki.
- Suominen, Jarkko 2016: Helposti ja halvalla? Nettikyselyt tutkimusaineiston kokoamisessa. Teoksessa Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson & Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström & Carola Ekrem *Kirjoittamalla kerrotut*, 103–152. Etnos. Helsinki.
- UNESCO 1965: *Records of the General Conference*. United National Educations, Paris.
Saatavissa:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114581/PDF/114581engb.pdf.multi.page=144> Viitattu 11.1.2024.
- Vakimo, Sinikka 2010: Periaatteita eettiseen toimijuuteen – tutkimusetiikka kulttuurintutkimuksessa. Teoksessa Jyrki Pöysä & Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*, 79–113. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Winther-Jensen, Tiia & Maiju-Sofia Pitkänen 2021: V Verkkoajan uudet lukijat. Teoksessa Kai Ekholm & Yrjö Repo 2021: *Lukemisen aika. Eikö Suomessa lueta tarpeeksi?* Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki.
- Åström, Anna-Maria 2005: Den etnologiska forskningprocessen – En djupdykning i mentala och materiella sfärer. Teoksessa Korkiakangas, Pirjo & Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*, 25–42. Etnos ry, Helsinki.

Verkkolähteet

- Anttila, Veli-Jukka 2023: Koronavirus (SARS-CoV-2, COVID-19). Lääkärikirja Duodecim, Duodecim Terveyskirjasto. Saatavissa: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01257>. Viitattu 8.3.2023.
- Eduskunta.fi 2022: Valmiuslain käyttöönottoaminen korona-aikana. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/valmiuslain-kayttoonottaminen-koronavirustilanteessa.aspx Viitattu 14.3.2023.
- Helmet 2023: Lukuhaaste 2023. Saatavissa: [https://www.helmet.fi/fi-FI/Tapahtumat_ja_vinkit/Vinkit/Helmetlukehaaste_2023\(246607\)](https://www.helmet.fi/fi-FI/Tapahtumat_ja_vinkit/Vinkit/Helmetlukehaaste_2023(246607)) Viitattu: 15.12.2023
- Kielikello 2021: COVID-19 vai covid-19? Saatavissa: <https://www.kielikello.fi/-/covid-19-vai-covid-19-> Viitattu 16.11.2023.
- Kirjakauppaliitto 2022: Suomi lukee 2023. Saatavissa: <https://kirjakauppaliitto.fi/wp-content/uploads/2023/04/Suomi-lukee-2023-medialle.pdf> Viitattu: 9.1.2023
- Kirjallisuuden ystävät: About this group. Facebook. Saatavissa. Viitattu: 9.4.2024
- Konttinen, Kristiina & Merja Kummala-Mustonen & Satu Ihanamäki & Anu Ojaranta & Tapio Taskinen 2021: Kirjastovuosi 2020, Koronasta kohti uutta normaalia. *Aluehallintovirastojen julkaisuja* 2021 (119). 1–30. Saatavissa: [https://avi.fi/documents/25266232/55310955/Julkaisu-119_Kirjastovuosi-2020-Koronasta-kohti-uutta-normaalia.pdf/](https://avi.fi/documents/25266232/55310955/Julkaisu-119_Kirjastovuosi-2020-Koronasta-kohti-uutta-normaalia.pdf) Viitattu 8.2.2024.
- Lukukeskus 2020: Lukeminen lisääntyi koronakeväänä 2020. Saatavissa: <https://lukukeskus.fi/lukeminen-lisaantyi-koronakevaana-2020/>
- Onnettomuustutkintakeskus 2021: Koronaepidemian ensimmäinen vaihe Suomessa vuonna 2020. Helsinki, Tutkintaselostus 6/2021. Saatavissa: https://www.turvallisuustutkinta.fi/material/collections/20210630071110/7RRUvNDBZ/P2020-01_Korona.pdf Viitattu 14.3.2023.
- Suomen tietokirjailijat ry a: E-kirja. Saatavissa: <https://www.suomentietokirjailijat.fi/kirjailijalle/kustannussopimus/kustannussopimus-suositus/e-kirja.html> Viitattu: 15.12.2023.
- Suomen tietokirjailijat ry b: Sähköiset lukuaikapalvelut. Saatavissa: <https://www.suomentietokirjailijat.fi/kirjailijalle/kustannussopimus/kustannussopimus-suositus/sahkoiset-lukuaikapalvelut.html> Viitattu 2.2.2024.
- Suomen virallinen tilasto 2017: Lukemisen Muutokset 2017, 1. Kirjojen lukeminen lisääntynyt – luettujen kirjojen määrä pienentynyt. Vapaa-ajan osallistuminen.

Tilastokeskus, Helsinki. Saatavissa:

http://www.stat.fi/til/vpa/2017/03/vpa_2017_03_2019-04-25_kat_001_fi.html Viitattu: 21.11.2023.

Tieteen termipankki 2014: Kirjallisuudentutkimus: e-kirja. Saatavissa:

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:e-kirja> Viitattu 15.12.2023

Turun kaupunginkirjasto: Turun kaupunginkirjaston palvelut. Saatavissa:

<https://www.turku.fi/turun-kaupunginkirjasto/turun-kaupunginkirjaston-palvelut>
Viitattu 8.4.2024.

Valtioneuvosto 2020: Hallitus on todennut yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa

Suomen olevan poikkeusoloissa koronavirustilanteen vuoksi. Saatavissa:

<https://valtioneuvosto.fi/-/10616/hallitus-totesi-suomen-olevan-poikkeusoloissa-koronavirustilanteen-vuoksi> Viitattu 14.3.2023.

Valtioneuvosto: Poikkeusolot. Saatavissa: [https://valtioneuvosto.fi/tietoa-](https://valtioneuvosto.fi/tietoa-koronaviruksesta/poikkeusolot)

[koronaviruksesta/poikkeusolot](https://valtioneuvosto.fi/tietoa-koronaviruksesta/poikkeusolot) Viitattu 14.3.2023.

Liitteet

Liite 1. Oskari Tervon kirjakaupan tuotekatalogi

2.11.14.



100 MARKALLA

SAA NYT 30-40 KPL. HYVÄÄ
TOISTAISEKSI KIRJATEOSTA

Pulakauden suuri alennusmyynti

Lähikuukausien aikana myymme noin
200,000
kirjateosta perin mitättömällä hinnoilla,
jopa 2-3 markalla kappaleen.

Ihminen kaipaa

kaikesta huolimatta ja erityisesti juuri vai-
keinpana pulakautena myös henkistä ra-
vintoa, hän ei elä ainoastaan leivästä. Mutta luonnol-
lista on, että nykyisenä vaikeana aikaua riittää mark-
kasia entistä niukemmin henkiseen ravintoon. Ja pal-
joa ei nyt vaaditakaan, sillä me olemme juuri nykytilan-
netta silmällä pitäen järjestäneet todellisen, kansamme
kaikkiin kerroksiin ulottuvan

LAHJOITUS-ALENNUSMYYNNIN

jonka poikkeuksellisen halvat hinnat saanevat kymmenet
tuhannet kansalaiset sitä hyväkseen käyttämään — pula-
ajasta huolimatta ja — ehkä juuri sen vuoksi.

Kaikkia näitä kirjoja myy varastostaan
Naantalin Kirjakauppa, Oskari Tervo
NAANTALI

50
markalla
voi jo saada
15-20 hyvää,
paksua kirjaa.

Katsokaapa luette-
loamme 2-3 mk.
maksavista kirjoista

Liite 2. Kyselylomake

Lukijana epidemiakeväänä 2020

 Pakolliset kentät on merkitty asteriskilla (*), ja ne pitää täyttää lomakkeen lähettämiseksi.



Käsittelen pro gradussani lukukokemuksia ja lukutottumuksia COVID-19-taudin aiheuttaman pandemiakevään 2020 aikana. Kysymykset ovat avoimia, joka sallii mahdollisuuden melko vapaaseen kirjoittamiseen aiheesta. Mikäli mieleesi juolahti kyselyn aikana jotain mitä ei kysytty ja jonka kertomisen koet tärkeänä, löytyy kyselyn lopusta oma kenttä tällaisille kertomuksille. Vastaaminen vie noin 15-20 minuuttia. Pidemminkin saa toki kirjoitella, jos oikein innostuu tarinoimaan.

Pro gradun ohjaaja: professori Helena Ruotsala, helena.ruotsala@utu.fi

1. Lähettämällä vastauksen hyväksyn vastauksen arkistoinnin Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkistoon, jossa se on jatkokäytössä arkiston käytösääntöjen mukaisesti. *

- Olen lukenut ja ymmärtänyt tietosuojailmoituksen ja HKT-arkiston käytösäännöt.

2. Olen... *

- Nainen
 Mies
 Muu
 En halua kertoa

3. Olen... *

- 18-25
 26-30
 31-39
 40-49
 50-59
 60-

4. Tämänhetkinen tilanteeni *

- Opiskelija
 Työelämässä
 Muu

5. Vaikuttiko epidemia arkeeni? Jos vaikutti, miten? *

6. Elitkö kotikaranteenissa? Millaista se oli? *

7. Vaikuttiko sosiaalinen etäännyttäminen harrastuksiisi? Jos vaikutti, miten? *

--

8. Muuttuivatko lukutottumuksesi epidemiakeväänä jotenkin? Jos muuttuivat, miten? *

9. Mitä formaatteja luet tavallisesti omaksi iloksesi? *

- Fyysiset kirjat
- E-kirjat
- Äänikirjat
- Lehdet
- Jokin muu. Mikä?

10. Suositko epidemiakevään aikana erityisesti jotain formaattia? *

11. Millaisia aihe-alueita ja/tai kirjallisuuden genrejä luet mieluiten? *

12. Muuttuivatko nämä genremiellytykset jotenkin epidemiakevään aikana? *

13. Oliko jotain aiheita tai teemoja, minkä lukemista pyrit välttämään epidemiakevällä? *

14. Luitko poikkeuksellisen paljon tai vähän epidemiakeväänä? *

15. Oliko lukemiseen tavallista vaikeampi tarttua? Jos oli, miksi? *

16. Tekikö mielesi lukea epidemiakeväänä? *

--

17. Vaikuttiko pandemiatilanne menetelmiisi löytää lukemista? Jos vaikutti, miten? *

18. Kerro vapaasti lukuharrastuksestasi tai lukukokemuksistasi epidemiakeväänä.

Haluaisin tehdä graduani varten muutamia jatkohaastatteluja kyselylomakkeiden pohjalta. Haastattelu toteutuisi Turun seudulla tai etäyhteyksin puhelin- tai videohaastatteluna. Yhteystietojen jättäminen ei ole sitova suostumus haastatteluun osallistumisesta. Jatkohaastatteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista.

Mikäli kiinnostuit, jätäthän yhteystietosi alla olevaan lomakkeeseen. Otan sinuun tarvittaessa yhteyttä, niin sovitaan yhdessä mikä olisi mieluisin aika ja tapa toteuttaa haastattelu.

19. Yhteystietoni

Etunimi	<input type="text"/>
Sukunimi	<input type="text"/>
Matkapuhelin	<input type="text"/>
Sähköposti	<input type="text"/>

20. Mikä haastattelumuoto olisi sinulle mieluisin ja milloin sinut tavoittaisi parhaiten haastattelun merkeissä?

Liite 3. Kirjoituskutsu

Kokemuksiasi tarvitaan!

<https://link.webpolsurveys.com/S/5270792FF36BC193>

Kirjallisuuden ystävä, käythän täyttämässä linkin takaa löytyvän kyselyn. Vastaamalla autat Pro gradu-tutkielmani valmistumista ja valotat suomalaista lukemisen kulttuuria.

Vastaaminen vie noin 15-20 minuuttia. Pidemminkin saa toki kirjoitella, jos oikein innostuu tarinoimaan.

Olen työstämässä Pro gradu-tutkielmaani Turun yliopistossa etnologian oppiaineeseen, mutta tarvitsen sen valmistumiseen teidän apuunne: Tutkielmani pyrkii selvittämään kuinka COVID-19 viruksen aiheuttama pandemia vaikutti suomalaiseen lukemisen kulttuuriin keväällä 2020 - Luitpa sitten paljon pandemiakeväänä omaksi iloksesi tai et, kokemuksesi on arvokas!

Liitän tähän ilmoitukseen mukaan myös tietosuojailmoituksen ja Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkiston (HKT-arkiston) käyttösäännöt, joihin voit tutustua ennen kuin vastaat kyselyyn. Vastaukset arkistoidaan Turun yliopiston HKT-arkistoon, jossa ne ovat arkiston sääntöjen mukaisesti tutkimuskäytössä. Kysely toteutetaan anonyymisti, ellet vapaa-ehtoisesti halua jättää yhteystietojasi mahdollista jatkohaastattelua varten.

Lämmin kiitos vastanneille! Kyselyä saa mielellään jakaa kaikille kirjallisuuden ystäville!